

University of Groningen

Kroniek 1999

de Boer, Berend; Lucardie, Anthonie; Noomen, Ida; Voerman, Gerrit

Published in:

Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1999

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2000

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

de Boer, B., Lucardie, A., Noomen, I., & Voerman, G. (2000). Kroniek 1999: overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1999. In G. Voerman (editor), *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1999* (blz. 13-92). (Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen). Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

KRONIEK 1999

Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1999

Berend de Boer, Paul Lucardie, Ida Noomen en Gerrit Voerman

1. Inleiding

Voor de politieke partijen stond 1999 in het teken van verkiezingen: voor de Provinciale Staten, de Eerste Kamer en het Europees Parlement.

In deze kroniek worden de activiteiten van alle in de Eerste en Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen beschreven, voor zover die zich buiten het parlement afspeelden. Handelingen van bewindslieden en volksvertegenwoordigers aan het Binnenhof worden immers elders al gedocumenteerd.

Voor dit overzicht werden de volgende bronnen geraadpleegd:

- artikelen uit de dagbladen *NRC-Handelsblad*, *Trouw*, *de Volkskrant*, *Nederlands Dagblad* en *Reformatorisch Dagblad*; deze artikelen worden dagelijks verzameld en geordend voor het knipselarchief van het DNPP;
- partijdocumenten: brochures, partijbladen en congresstukken, die eveneens door het DNPP worden bewaard.

Om de gebeurtenissen binnen de afzonderlijke partijen in een context te plaatsen, worden eerst de politieke 'hoofdmomenten' uit 1999 kort weergegeven.¹

2. Hoofdmomenten

Provinciale Statenverkiezingen

Op 3 maart vonden de verkiezingen voor de Provinciale Staten plaats. Provinciale partijen dienden in alle provincies behalve Flevoland lijsten in. In Noord-Holland, Gelderland en Overijssel waren provinciale leden van de landelijke partij De Groenen de drijvende kracht achter de nieuwe lijsten (respectievelijk genaamd Noord-Holland Anders/De Groenen, Leefbaar Gelderland/De Groenen en Leefbaar Overijssel/De Groenen). Nieuwe provinciale partijen op basis van lokale partijen ontstonden in Utrecht (Federatie van Inwonerspartijen) en Zuid-Holland (de Onafhankelijken). In Zeeland verbreedde de Zeeuwsch-Vlaamse Volkspartij (in de Staten met twee zetels vertegenwoordigd) zich tot Partij voor Zeeland (PVZ).

¹. Zie voor een uitvoeriger overzicht van de politieke hoofdmomenten uit 1999: G.G.J. Thissen, 'Jaaroverzicht Staten-Generaal zittingsjaar 1998-1999', in: *Parlement en Kiezer*, Deventer, 2000; en P. van Griensven, 'Het parlementaire jaar 1998-1999', in: C.C. van Baalen e.a., red., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 1999*, Den Haag, 1999, 144-163.

Mede uit vrees voor een lage opkomst zette het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in samenwerking met de twaalf Commissarissen van de Koningin in januari een uitgebreide voorlichtingscampagne voor de verkiezingen op touw, onder het motto 'Vergeet niet te stemmen!'. Op 25 januari opende minister A. Peper (PvdA) een web-site voor de verkiezingen, waarop informatie werd aangeboden over de provincie, de verkiezingen en verkiezingsprogramma's; bovendien kon de gebruiker door middel van een Stemwijzer zijn eigen positie bepalen. Daarnaast organiseerden provincies soms zelf activiteiten om de belangstelling van de kiezer te wekken. Zo konden in Utrecht op 20 februari de provinciale lijsttrekkers in het strijdperk treden tegen de wereldkampioen darts R. van Barneveld. W. Vreeswijk, lijststaanvoerder van het extreem-rechtse Nederlands Blok, was aanvankelijk niet uitgenodigd maar kreeg dank zij een beroep op de rechter alsnog toestemming om te komen.

De meeste partijen startten hun campagne in de loop van februari. De voorzitters van de Tweede-Kamerfracties van PvdA en VVD zetten zich meteen tegen elkaar af – A.P.W. Melkert noemde de VVD 'de sociale bleekneus' van het parlement, VVD-leider H.F. Dijkstal achtte het socialer om mensen met een uitkering aan werk te helpen dan die uitkeringen te verhogen zoals de PvdA wilde (*NRC-Handelsblad*, 15 februari 1999). Kort daarna stelde Dijkstal het Vluchtelingenverdrag van Genève ter discussie. Andere landelijke partijleiders reageerden daar weer op: GroenLinks leider P. Rosenmöller stelde voor een parlementaire enquête te houden over het asielbeleid, mevr. E. Borst-Eilers (D66-lijsttrekker bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1998) wilde daarvoor een staatscommissie instellen. CDA-leider J.G. de Hoop Scheffer weigerde zich in dit debat te mengen, dat eigenlijk helemaal niet ging over een provinciale kwestie, maar nam wel door middel van spreekbeurten deel aan de verkiezingscampagne. De Statenverkiezingen kregen zo enigszins het karakter van een landelijke opiniepeiling. Aan de andere kant maakten de meeste partijen ook gebruik van regionale omroepen om hun provinciale boodschap uit te dragen. De SP en PvdA deden dat ook via de landelijke Ster. Uit piëteit voor de op 1 maart overleden CDA-voorman E. Heerma staakten de partijen hun campagne vlak voor de verkiezingsdag van 3 maart (zie verder in deze Kroniek onder CDA).

De opkomst was met 45,6% lager dan ooit tevoren. In Limburg, Flevoland, Zuid- en Noord-Holland kwamen nog minder kiezers naar het stemlokaal, in het Noord-Oosten van het land nam iets meer dan 50% van de kiesgerechtigden aan de verkiezingen deel. Het CDA won licht en werd opnieuw de grootste partij op provinciaal niveau, daarmee de VVD van de in 1995 behaalde eerste plaats verdringend (zie tabel 1). Vooral in Noord-Brabant boekten de christendemocraten winst (ruim 3%), wat algemeen werd toegeschreven aan de persoonlijke inzet van de lijsttrekker, P. van Geel, die ook bekendheid had gekregen als kandidaat voor het voorzitterschap van de partij. Het CDA bleef sterk in Limburg, Overijssel en Friesland en werd ook de grootste partij in Gelderland. De VVD leed de grootste verliezen in het Westen en midden van het land (meer dan 4% in Zuid-Holland, Utrecht, Overijssel), maar bleef de grootste partij in Noord- en Zuid-Holland, Zeeland, Utrecht en Flevoland. De PvdA behaalde een bescheiden winst van circa 2%, met als uitschieter 3,5% in Brabant.

D66 verloor overal, zoals verwacht. De grootste winnaar was GroenLinks, die in alle provincies beduidend meer stemmen trok en in Noord-Holland, Utrecht, Flevoland en Groningen meer dan 5% winst boekte – veelal ten koste van D66. De kleine protestants-christelijke partijen gingen licht vooruit, met als uitschieters Zeeland en Flevoland.

De SP kon behoorlijke winst noteren, behalve in Groningen waar zij moest concurreren met de door haar voormalige fractievoorzitter S. Lammerts opgerichte Onafhankelijke Politieke Partij Groningen (OPPG; zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 80). De OPPG won overigens geen zetel, evenmin als een tweede regionale partij, De Groningers. Elders deden regionale partijen het doorgaans wel goed. In Utrecht kwam de Federatie van Inwonerspartijen (FIP) met een zetel in de Staten, in Zuid-Holland slaagden de Onafhankelijken (OZH) daar eveneens in, terwijl de Onafhankelijke Partijen Drenthe (OPD) en de Partij Nieuw Limburg (PNL) er een zetel bij wonnen, evenals de Fryske Nasjonale Party (FNP) in Friesland. De Zeeuws-Vlaamse Volkspartij (ZVV) ging op in de iets bredere Partij voor Zeeland (PVZ) en kon zodoende haar zeteltal verdubbelen; wellicht mede geholpen door het besluit van Delta Anders om niet meer zelfstandig een lijst in te dienen maar samen te gaan met GroenLinks. In Brabant, Gelderland en Friesland handhaafden de Brabantse Onafhankelijke Federatie (BOF), de Partij Nieuw Gelderland (PNG) en de Federatie Gemeentebelangen Friesland (FGF) hun zeteltal.

De combinatie Leefbaar Gelderland/De Groenen won een zetel, Leefbaar Overijssel/De Groenen slaagde daar niet in, terwijl Noord-Holland Anders/De Groenen een zetel behield. Daarnaast drong ook een landelijke partij voor het eerst in de Staten door: Nederland Mobiel (NM) won een zetel in Noord- en Zuid-Holland en in Limburg. De partij, die was opgericht vanuit de Stichting Pro Auto, had in 1998 bijna een zetel in de Tweede Kamer gehaald. De verschillende ouderenpartijen verloren overal fors, maar wisten in zes provincies nog een zetel te behouden, nu ze er eindelijk in slaagden samen te werken. De Centrum-democraten daarentegen verdwenen ook uit de drie provincies waar ze in 1995 nog een zetel hadden gewonnen: Noord- en Zuid-Holland en Noord-Brabant.

Tabel 1. Uitslag Provinciale Statenverkiezingen, 3 maart 1999

	% 1995	zetels 1995	% 1999	zetels 1999
VVD	27,2	207	23,7	182
CDA	22,9	186	24,4	194
PvdA	17,0	142	19,0	154
D66	9,2	67	5,9	39
GPV/RPF/SGP	6,7	53	7,5	62
GroenLinks	5,4 ^{a)}	36	10,1 ^{b)}	77
AOV/Unie 55+/S2000 ^{c)}	5,1	33	1,7	6
SP	2,1	12	3,3	19
CD	1,0	3	0,4	0
De Groenen ^{d)}	0,5	1	0,6	2
PNL	0,5	5	0,6	6
FNP	0,3	3	0,4	4
BOF	0,2	1	0,3	1
PNG	0,2	1	0,2	1
ZVV/PVZ	0,1	2	0,2	4
OPD	0,1	2	0,2	3
FGF	0,1	1	0,1	1
OZH	-	-	0,4	1
FIP	-	-	0,1	1
NM	-	-	0,7	3
overige	1,0%	1	0,4	0
totaal	99,6%	756	100,2%	760
opkomst	50,2%		45,6%	

^{a)} Inclusief de gezamenlijke lijst van GroenLinks/De Groenen in Zuid-Holland (zie *Jaarboek 1995 DNPP*, blz. 19)

- b) Inclusief de gezamenlijke lijst van GroenLinks/Delta Anders in Zeeland
- c) Inclusief de Drentse Ouderpartijen en S.O.L. (Samenwerkende partij Ouderen Limburg)
- d) De Groenen hadden in Noord-Holland een lijst gevormd met de groepering Noord-Holland Anders, in Gelderland met Leefbaar Gelderland

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistiek der verkiezingen 1999: Provinciale Staten, 3 maart*, Voorburg/Heerlen, 1999.

De vorming van de colleges van Gedeputeerde Staten weerspiegelde de electorale verschuivingen maar gedeeltelijk. Zo mocht de winnaar GroenLinks alleen in Zuid-Holland aan het provinciebestuur deelnemen, in een brede 'regenboog'-coalitie met PvdA, CDA en SGP. D66 keerde nergens terug in een college. De macht werd dus verdeeld tussen de drie grote partijen, waarbij de PvdA 27 gedeputeerden mocht aanwijzen, het CDA 26 en de VVD twintig.

Eerste-Kamerverkiezingen

Op 25 mei kozen de Statenleden een nieuwe Eerste Kamer. Het CDA werd hier de grootste partij, terwijl de VVD door verlies van vier zetels met een tweede plaats genoeg moest nemen (zie tabel 2). De PvdA boekte lichte winst, D66 leed fors verlies en GroenLinks kon zijn zeteltal verdubbelen. De paarse partijen behielden daarmee een krappe meerderheid (38 zetels). GPV en RPF, die een gecombineerde lijst hadden ingediend, en de SP wisten eveneens hun zeteltal te verdubbelen. De Federatie Plaatselijke Onafhankelijke Groeperingen (POG) en De Groenen, die samen de Onafhankelijke Senaatsfractie (OSF) hadden gevormd, hadden ook op een tweede zetel gerekend maar konden die door onderlinge verdeeldheid niet verzilveren (zie hiervoor in deze Kroniek onder De Groenen). Wel werd senator M. Bierman namens de OSF herkozen. Vier provinciale partijen – PNG, PVZ, FIP en FGF - dienden een eigen kandidatenlijst in, die echter geen zetel behaalde. Dat lot trof ook de lijst van Nederland Mobiel en de ouderenpartijen, die dientengevolge uit de Senaat verdwenen.

Op 8 juni koos de Eerste Kamer met bijna algemene stemmen opnieuw F. Korthals Altes (VVD) tot voorzitter, waarmee werd afgeweken van de gewoonte dat een lid van de grootste fractie de voorzittersstoel zou bezetten. Korthals Altes had aangekondigd slechts twee jaar aan te willen blijven. Volgens een afspraak tussen de fractievoorzitters van VVD, PvdA en CDA zou hij dan opgevolgd worden door een lid van het CDA, waarschijnlijk oud-minister G.J.M. Braks. D66 en SP maakten bezwaar tegen deze afspraak.

Tabel 2. Uitslag Eerste-Kamerverkiezingen (in zetels), 25 mei 1999

	1995	1999
VVD	23	19
CDA	19	20
PvdA	14	15
D66	7	4
GroenLinks	4	8
SGP	2	2
GPV/RPF ^{a)}	2	4
AOV	2	0
SP	1	2
OSF (POG/De Groenen)	1	1
totaal	75	75

a) GPV en RPF hebben in 1999 hun lijsten samengevoegd

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistiek der verkiezingen 1999: Europees Parlement, 10 juni*, Voorburg/Heerlen, 2000.

Europese verkiezingen

Het Europees parlement werd in de lidstaten van de Europese Unie in de periode 10-13 juni gekozen; in Nederland werd op 10 juni gestemd. De campagne was in mei nogal traag op gang gekomen - de samenwerkende protestants-christelijke partijen GPV, RPF en SGP openden als eerste hun campagne op 11 mei met de presentatie van hun verkiezingsprogram, andere partijen deden dat pas eind mei. De campagne trok over het algemeen weinig belangstelling en werd in het nieuws overschaduwd door de dreigende val van het kabinet en de discussie over de Bijlmerramp (zie hieronder). Bijeenkomsten werden matig of slecht bezocht. Voor zover burgers zich al bij de Europese politiek betrokken voelden, was dat vaak negatief gekleurd: men stelde vooral vragen over corruptie en fraude. De kritische analyse van J. Dohmen, die onder de ironisch aandoende titel *Europese idealisten* in april verscheen, versterkte dit nogal sombere beeld. Alle Nederlandse lijsttrekkers distantieerden zich van dit beeld en stemden in met een gedragscode inzake salaris, pensioen en onkostenvergoedingen die door een

accountant gecontroleerd zou worden. Bij een lijsttrekkersdebat op 6 juni voor Radio 1 deelden alle deelnemers de zorg over een lage opkomst en over het 'zakenvullers-imago' van de Europarlementariërs. Behalve de VVD toonden de lijsttrekkers weinig vertrouwen in de kandidatuur van F. Bolkestein voor de Europese Commissie, gezien de sceptische uitspraken die de liberale partijleider in het verleden had gedaan over Europese integratie.

Tabel 3. Uitslag verkiezingen Europees Parlement, 10 juni 1999

	% 1994	zetels 1994	% 1999	zetels 1999
CDA	30,8	10	26,9	9
PvdA	22,9	8	20,1	6
VVD	17,9	6	19,7	6
D66	11,7	4	5,8	2
GPV/RPF/SGP	7,8	2	8,7	3
GroenLinks	3,7	1	11,9	4
SP	1,3	0	5,0	1
CD ^{a)}	1,0	0	0,5	0
DEP	-	-	0,7	0
EVPN	-	-	0,4	0
Lijst Sala	-	-	0,3	0
overige	2,9	0	-	-
totaal	100,0%	31	100,0%	31
opkomst	35,6		29,9	

^{a)} De CD nam in 1999 deel onder de naam Conservatieve Democraten.
Bron: *de Volkskrant*, 14 juni 1999.

De opkomst lag net onder de 30%: een dieptepunt, niet alleen in Nederland maar ook in Europa. Politicologen zoals de Amsterdamse hoogleraar C. van der Eijk weten dit vooral aan het feit dat de verkiezingen vrij kort op Tweede-Kamerverkiezingen volgden. Tweede-rangsverkiezingen, zoals deze Europese verkiezingen, zouden alleen nog redelijk veel kiezers kunnen trekken wanneer ze vrij kort voor eerste-rangsverkiezingen plaats vinden. Hij beschouwde de lage opkomst dan ook niet als teken van onvrede met de Europese Unie. Waarom de opkomst in 1999 nog ruim 5% lager uitviel dan in 1994 wordt hiermee echter niet verklaard; immers, in 1994 volgden de Europese verkiezingen nog korter op Tweede-Kamerverkiezingen dan nu.

Nieuwe partijen slaagden er in 1999 evenmin in, kiezers te trekken. Drie nieuwkomers hadden zich bij de Kiesraad ingeschreven: De Europese Partij (DEP), die de Europese integratie meer vaart wilde geven dan de overige partijen; de Lijst-Sala, opgericht door de Amsterdamse ondernemer en dichter L.H.D.J. Sala; en het Europees Verkiezers Platform Nederland (EVPN), een samenwerkingsverband tussen Nederland Mobiel, de ouderenpartijen AOV en Unie 55+, Surinaamse en Nederlands-Indische groeperingen en onafhankelijken, geleid door J. L. Janssen van Raay. Laatstgenoemde was van 1979 tot 1984 en van 1986 tot 1999 lid van het Europees Parlement geweest. In 1996 was hij mede wegens belangenverstrengelingen uit de fractie van CDA en EVP gezet (zie *Jaarboek 1996 DNPP*, blz. 33-34), waarop hij zich aangesloten had bij de vooral door Franse gaullisten gedomineerde Unie voor Europa. Het EVPN zou zich eveneens bij de Unie voor Europa aan willen sluiten. Zowel EVPN als Sala stonden gereserveerd tegenover verdergaande Europese integratie, maar wezen die niet zo onomwonden af als de protestants-christelijke partijen en de SP.

In het Europees Parlement vormde de Europese Volkspartij (EVP), waarbij het CDA was aangesloten, met 233 zetels de grootste fractie. Op de tweede plaats kwam de Partij van de Europese Sociaal-democraten (PES), waarvan de PvdA deel uitmaakte (180 zetels). De Europese Liberalen en Democraten (ELD(R)), waarvan zowel D66 als VVD lid waren, behaalde vijftig zetels. De fractie Groenen/Vrije Europese Alliantie (met GroenLinks) telde 48 zetels. De SP sloot zich aan bij de fractie Europees Verenigd Links (42 zetels). De leden van GPV, RPR en SGP traden toe tot de fractie Europa van Democratieën in Verscheidenheid (EDV), die zestien zetels verwierf.

staatkundige vernieuwing

Oud-minister en oud-Commissaris van de Koningin J.A. van Kemenade (PvdA), nu voorzitter van het Inter-Provinciaal Overleg, presenteerde op 25 maart een nota met voorstellen om het provinciaal bestuur te versterken. Zo zouden de Provinciale Staten de Commissaris van de Koningin moeten voordragen, waarbij de minister alleen in extreme gevallen van die voordracht zou mogen afwijken. Bovendien zouden de Gedeputeerde Staten als een kabinet de provincie moeten besturen, daarbij gecontroleerd door de Provinciale Staten, in plaats van het huidige monistische stelsel.

partijfinanciën: subsidies en sponsoring

In juni 1998 had de Tweede Kamer de nieuwe Wet Subsidiëring politieke partijen aanvaard. Elke in de Eerste of Tweede Kamer vertegenwoordigde partij ontving voortaan direct een subsidie die moest worden aangewend voor onder meer wetenschappelijk onderzoek en voor de jongerenorganisaties. Tegelijk werd het totale bedrag dat de partijen aan subsidies ontvingen, verhoogd van acht naar tien miljoen gulden (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 25). In het voorjaar van 1999 werd de wet ook door de Eerste Kamer aangenomen (zie ook in dit Jaarboek de bijdrage van R. Nehmelman).

In november zei VVD-voorzitter H.B. Eenhoorn dat zijn partij bij het bedrijfsleven wilde aankloppen om geld in te zamelen. De VVD zou meer financiële middelen nodig hebben vanwege de oplopende kosten van de verkiezingscampagnes. In een reactie zei minister Peper sponsoring onverstandig te vinden. Hij voelde echter niet meteen voor een verbod; eerst wilde hij overleggen met de voorzitters van de in het parlement vertegenwoordigde politieke partijen.

Kosovo

In maart 1999 besloot de NAVO gewapenderhand in te grijpen in Kosovo. De Albanese meerderheid in deze Servische provincie had zich al sinds 1989 verzet tegen haar verlies van autonomie en tegen de ongelijke behandeling door de Servische autoriteiten, aanvankelijk gewelddoos, maar later soms ook met aanslagen en guerrilla-acties. De Servische regering trad daar zo hard tegen op, dat een grote stroom vluchtelingen op gang kwam naar Macedonië en Albanië. De NAVO trachtte met bombardementen op (voornamelijk) militaire doelen de Servische regering er toe te bewegen haar troepen uit de provincie terug te trekken.

De Tweede Kamer sprak op 24 maart steun uit aan deze interventie, waaraan ook de Nederlandse luchtmacht deelnam. Aanvankelijk keurde alleen de SP het ingrijpen af; kort daarna trokken twee leden van de GroenLinks-fractie hun steun in. Binnen GroenLinks, maar ook in andere partijen leidde het optreden van de NAVO tot heftige discussies (zie in deze Kroniek onder GroenLinks).

In april besloten regering en Tweede Kamer Kosovaarse vluchtelingen ruimhartig toe te laten. De militaire acties werden voortgezet, waarbij de SP haar verzet handhaafde. GroenLinks dreigde haar steun geheel in te trekken nadat steeds meer civiele doelen gebombardeerd werden. In mei drong GroenLinks vergeefs aan op een pauze van 48 uur in de bombardementen.

In juni bereikte de NAVO een akkoord met de Servische regering, die daarop haar troepen uit Kosovo terugtrok. Een tweeduizend Nederlandse militairen vormden onderdeel van de internationale troepenmacht die de vrede in de provincie zou handhaven en terugkeer tot burgerlijk bestuur mogelijk zou moeten maken.

parlementaire enquête Bijlmerramp

In oktober 1998 besloot de Tweede Kamer tot de instelling van de parlementaire enquêtecommissie Vliegcramp Bijlmermeer. Onder leiding van voorzitter Th.A.M. Meijer (CDA) diende deze commissie onderzoek te doen naar de toedracht van het neerstorten van een vrachtvliegtuig van de Israëliische luchtvaartmaatschappij El Al op een flat in de Bijlmermeer in oktober 1992. Bij deze ramp kwamen tientallen mensen om het leven. Ook moest de commissie nagaan welke lading het vliegtuig aan boord had, en hoe de diverse instanties en overheidsinstellingen na de ramp hadden gefunctioneerd.

In januari 1999 begon de commissie met de openbare verhoren, die veel commotie veroorzaakten. In maart werden de (oud-)bewindslieden onder-vraagd. Ook de ministers mevr. A. Jorritsma-Lebbink (ten tijde in het vorige kabinet minister van Verkeer en Waterstaat) en Borst van Volks-gezondheid, Welzijn en Sport werden aan de tand gevoeld. De laatste bestreed dat zij de gezondheidsklachten van de hulpverleners en de overlevenden van de ramp te lichtzinnig zou hebben opgenomen. Jorritsma betuigde spijt over het feit dat ze in 1996 het vrachtdossier over de lading te snel en zonder nadere analyse aan de Tweede Kamer had toegezonden, maar ontkende het parlement onvolledig of onjuist te hebben ingelicht.

Op 22 april publiceerde de enquêtecommissie Vliegcramp Bijlmermeer haar eindrapport *Beladen vlucht*. Hierin werd harde kritiek geuit op ministers die sinds 1992 verantwoordelijkheid hadden gedragen: zij zouden de Tweede Kamer 'onzorgvuldig, onvolledig, ontijdig of onjuist hebben ingelicht'. Premier W. Kok (PvdA) zou zich te afwachtend hebben opgesteld bij de afwikkeling van de ramp. Over minister Borst merkte de commissie verder op dat door haar traag handelen en onderschatting gezondheidsklachten in aantal en ernst zijn toegenomen. Borst kondigde aan dat zij af zou treden, wanneer zij verwijtbare fouten zou hebben begaan.

In een reactie plaatste het kabinet vraagtekens bij de belangrijkste conclusies van het rapport en nam het Kok, Borst en Jorritsma in bescherming tegen de kritiek van de commissie. Ook VVD en D66 vielen in het Tweede-Kamerdebat dat half mei werd gehouden, de uitkomsten van het rapport aan. De oppositiepartijen CDA, GroenLinks en de SP konden zich in het algemeen vinden in het rapport; de PvdA nam meer een tussenpositie in. Het debat in de Tweede Kamer had geen personele gevolgen. De oppositie had moties van wantrouwen ingediend tegen de (op dat moment vanwege de kabinetscrisis demissionaire) ministers Borst en Jorritsma, maar de regeringsfracties steunden begin juni echter de twee bewindslieden. De motie tegen Borst kreeg echter de steun van de kamerleden R. van Gijzel en R. Oudkerk (PvdA) en mevr. M.J. Augusteijn-Esser (D66). Onder druk van premier Kok en de fractieleiders van VVD en D66 had de PvdA-fractie een kritische motie waarin werd gesteld dat het kabinetsbeleid 'op substantiële onderdelen tekort heeft geschoten', ingetrokken (*de Volkskrant*, 4 juni 1999).

kabinetscrisis: de 'Nacht van Wiegel'

In de nacht van 18 op 19 mei debatteerde de Eerste Kamer over de grondwetswijziging die de invoering mogelijk moest maken van het correctief referendum,

één van de 'kroonjuwelen van D66'. In de periode vóór het debat hadden vijf VVD-senatoren te kennen gegeven grote bedenkingen te hebben tegen dit kabinetsvoornemen. Wanneer zij zouden tegenstemmen, zou de vereiste tweederde meerderheid niet worden gehaald. D66 liet weten dat verwerping van het correctief referendum door toedoen van liberale Eerste-Kamerleden een kabinetscrisis zou betekenen. Aan de vooravond van het debat in de senaat herhaalde politiek leider Th.C. de Graaf het dreigement.

Mede door de druk van de VVD-top besloten vier van de vijf dissidente senatoren toch voor de grondwetswijziging te stemmen. Oud-partijleider H. Wiegel hield echter voet bij stuk en stemde tegen, waardoor de invoering van het correctief referendum van de baan was. Tijdens het kabinetsberaad in de ochtend van 19 mei wees D66 het voorstel af om de grondwetswijziging zo snel mogelijk opnieuw in te dienen. In de ogen van De Graaf ging het hier om een 'fopspeen'. Toen de D66-ministers besloten op te stappen, bood premier Kok het ontslag van zijn kabinet bij de koningin aan. Tijdens de consultatieronde van de koningin adviseerden de fractieleiders van de PvdA en de VVD, Melkert en Dijkstal, een onderzoek naar de mogelijkheden om de breuk in het kabinet te herstellen. De Graaf daarentegen zag het meeste heil in vervroegde verkiezingen, evenals de oppositiepartijen. De koningin benoemde vervolgens de vice-voorzitter van de Raad van State H.D. Tjeenk Willink (PvdA) tot informateur met als opdracht te onderzoeken of de huidige coalitie kon worden voortgezet. D66 besloot toch mee te werken aan deze lijmpoging. Op 1 juni bereikten de drie partijen overeenstemming. Afgesproken werd dat de grondwetswijziging opnieuw zou worden ingediend, en dat vooruitlopend op de aanvaarding daarvan (die jaren in beslag kon nemen) in 2001 een niet-bindend (raadgevend) referendum zou worden ingevoerd waarvoor de grondwet niet hoefde te worden gewijzigd. Op 7 juni trok premier Kok namens zijn kabinet de ontslagaanvraag bij de koningin weer in.

3. Ontwikkelingen binnen de afzonderlijke partijen

Hieronder worden de in de Staten-Generaal vertegenwoordigde partijen in alfabetische volgorde behandeld. Eerst volgt een overzicht van de ontwikkeling van hun ledental, volgens opgave van de partijsecretariaten, op of omstreeks 1 januari 1999 en op of omstreeks 1 januari 2000 (zie tabel 4).

Tabel 4. Ledental per 1 januari 1999 en 1 januari 2000

	1 januari 1999	1 januari 2000
CDA	86.000	82.000
D66	13.391	12.027
GPV	14.121	13.687
De Groenen	558	ca. 400
GroenLinks	13.821	13.855
PvdA	61.600	60.621
RPF	12.572	12.672
SGP	23.820 ^{a)}	^{b)}
SP	25.052	26.198
VVD	51.265	49.000

^{a)} correctie op opgave in *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 25.

^{b)} geen opgave.

Christen-Democratisch Appèl (CDA)

Het jaar 1999 bezorgde het CDA licht electoraal herstel: met name bij de Provinciale Statenverkiezingen boekten de christen-democraten winst. De partijvernieuwing, die onder partijvoorzitter J.J.M. Helgers was begonnen, werd met tal van interne discussies en organisatorische veranderingen voortgezet. Maar ook naar buiten toe werkte de partij er hard aan om haar geluid als grootste oppositiepartij beter hoorbaar te maken. Zo belegde de Tweede-Kamerfractie vanaf februari een wekelijkse bijeenkomst met de parlementaire pers om commentaar te leveren op actuele politieke ontwikkelingen. Een ledenwerfactie die in de zomer van 1998 begonnen was, leverde in een jaar tijd ruim 1.500 nieuwe leden op. Niettemin zakte het ledental van het CDA in 1999 van 86.000 naar 82.000.

partijvoorzitter

Op het partijcongres van 27 februari kozen de christen-democraten een nieuwe partijvoorzitter. Helgers, die zijn officiële termijn van vier jaar had volgemaakt en zich uit de politiek terugtrok, werd opgevolgd door de fiscaal jurist en voormalig wethouder van Wassenaar M.L.A. van Rij (zie ook *Jaarboek 1999 DNPP*, blz. 37-38). Hij werd als enige kandidaat met overgrote meerderheid (318

van de 322 geldige stemmen) tot voorzitter aangewezen. In zijn toespraak tot het congres sprak hij zijn voornemen uit van het CDA een partij te maken met een 'open cultuur van debat' (*Trouw*, 1 maart 1999). Een eerste voorbeeld hiervan was de discussie over veiligheid: het 'jaartheme voor 1999'. Naast het terugwinnen van traditionele kiezersgroepen wilde hij nieuwe groepen bereiken met moderne middelen als 'netwerken' en internet. Scheidend voorzitter Helgers riep het CDA op om de tijd dat de partij in de oppositie zat, te gebruiken om het eigen vernieuwingsproces af te ronden.

In juli maakte het CDA-bestuur in een persbericht bekend dat Van Rij ging scheiden, omdat zijn vrouw uitgesproken homoseksuele gevoelens had. Vanwege zijn publieke functie stelde Van Rij er prijs op dit zelf wereldkundig te maken.

overlijden oud-partijleider Heerma

Op 1 maart overleed E. Heerma, politiek leider van het CDA en voorzitter van de Tweede-Kamer van augustus 1994 tot maart 1997. Daarvoor was hij achtereenvolgens staatssecretaris van Economische Zaken (1986) en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (1986-1994) in het tweede en derde kabinet-Lubbers. In de periode 1971-1986 was hij eerst gemeenteraadslid (voor achtereenvolgens de Anti-Revolutionaire Partij en het CDA) en vanaf 1978 wethouder van Economische Zaken in Amsterdam.

Heerma was na de dramatisch verlopen Tweede-Kamerverkiezingen van mei 1994 en de daaropvolgende totstandkoming van de paarse coalitie, L.C. Brinkman als fractievoorzitter opgevolgd. Heerma moest onder moeilijke omstandigheden aan het CDA leiding geven: voor het eerst sinds mensenheugenis maakten de christen-democraten deel uit van de oppositie. Op zijn wijze van oppositievoeren bestond in het CDA veel kritiek. In maart 1997 stelde de partijtop (inclusief Heerma) J.G. de Hoop Scheffer voor als eerste kandidaat bij de Tweede-Kamerverkiezingen van mei 1998 (zie *Jaarboek 1997 DNPP*, blz. 24-26). Heerma trad daarop terug als voorzitter en lid van de Tweede-Kamerfractie. Hij werd genoemd als mogelijke burgemeester van Hilversum, maar aan het einde van 1997 trok hij zich terug als kandidaat wegens ernstige gezondheidsproblemen.

In februari 1999 verscheen het boek *De honden blaffen. Waarom het CDA geen oppositie kan voeren*, van de journalist K. Versteegh. Hierin stelden de Europarlementariër mevr. J.R.H. Maij-Weggen en het lid van het dagelijks bestuur mevr. K. van Nieuwenhuizen dat het Tweede-Kamerlid J.S.J. Hillen een bedenkelijke rol zou hebben gespeeld bij het voortijdig terugtreden van Heerma als politiek leider.

Provinciale Statenverkiezingen

In december 1997 was het CDA al begonnen met de voorbereidingen van de Provinciale Statenverkiezingen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 35). Op het partijcongres van februari 1999 presenteerden de provinciale lijsttrekkers zich. De verkiezingscampagne van het CDA werd abrupt afgebroken door het overlijden van voormalig partijleider Heerma. Uit piëteit staakten de andere partijen

eveneens hun campagnes. Op verzoek van het CDA werd ook het lijsttrekkersdebat aan de vooravond van de Statenverkiezingen afgelast.

De verkiezingen verliepen voor de christen-democraten gunstig: het CDA werd - tegen de verwachting van velen in - met 24,4% van de stemmen de grootste partij op provinciaal niveau. In alle provincies - met uitzondering van Drenthe waar één zetel verloren ging - boekte de partij ten opzichte van 1995 winst. In Noord-Brabant werd de grootste winst (3%) behaald, wat algemeen werd toegeschreven aan de persoonlijke inzet van de lijsttrekker, P. van Geel, die ook bekendheid had gekregen als kandidaat voor het voorzitterschap van het CDA (zie *Jaarboek 1999 DNPP*, blz. 37-38).

De collegevorming liet vooral continuïteit zien: de partij zag haar aantal gedeputeerden stijgen van 25 in 1995 naar 27 in 1999 en had daarmee de meeste afgevaardigden in het provinciaal bestuur.

Eerste-Kamerverkiezingen

Op 21 januari stelde het partijbestuur de advieslijst vast (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 35-36). Zittend senator mevr. J. van Leeuwen voerde de lijst aan, gevolgd door oud-minister van Landbouw en Visserij G.J.M. Braks op de tweede plaats. De hoogste nieuwe kandidaat was de vice-voorzitter van de partij mevr. P.C. Lodders-Elfferich, die op nummer drie kwam (zij zou op de partijraad van 5 juni haar partijfunctie neerleggen). Voormalig minister van Justitie E.M.H. Hirsch Ballin nam een vierde plaats in, gevolgd door zittend senator J. Baarda op vijf. Bij de eerste twintig plaatsen waren tien nieuwe kandidaten, waarvan vijf vrouwelijke. Op 19 februari werd de definitieve lijst door partijbestuur en vertegenwoordigers van de Statenfracties ongewijzigd vastgesteld.

De winst van het CDA bij de Provinciale Statenverkiezingen had gevolgen voor de door de statenleden gekozen Eerste Kamer. Bij de op 25 mei gehouden verkiezingen ging de partij van negentien naar twintig zetels en werd zij de grootste. Op grond van dit feit wilden de christen-democraten graag de voorzitter van de Eerste Kamer leveren. De fractievoorzitters van CDA, PvdA en VVD bereikten een compromis waarbij de VVD-er F. Korthals Altes, die vanaf 1997 senaatsvoorzitter was, de functie nog twee jaar zou bekleden. Daarna zou een christen-democraat hem opvolgen (zie ook in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten').

In juni nam L.M. van Leeuwen afscheid van de Eerste Kamer. Hij was twaalf jaar senator geweest, waarvan vijfenhalf jaar fractievoorzitter. Braks volgde hem als voorzitter op, aangezien mevr. Van Leeuwen al in een eerder stadium had laten weten geen fractieleider te willen worden. Ook P.A.J.M. Steenkamp, grondlegger en erevoorzitter van het CDA verliet na 34 jaar de senaat. Het bestuur van het Steenkampfonds (dat zich de uitbreiding van het christen-democratisch gedachtegoed in binnen- en buitenland ten doel stelde) begon in september de financiële actie 'Met Steenkamp investeren in de volgende generatie', bedoeld als een verjaardagscadeau voor Steenkamp, die in maart 2000 75 jaar zou worden. De opbrengsten zouden ten goede komen aan het Steenkampinstituut, dat de ontwikkeling en scholing in de partij verzorgt.

Europese verkiezingen

Op 6 februari stelde de Europese Volkspartij (EVP), de federatie van christen-democratische en verwante partijen in de Europese Unie, op een congres in Brussel haar verkiezingsprogram *Op weg naar de 21e eeuw* vast. Het CDA-congres bekrachtigde in februari de kandidatenlijst voor de Europese verkiezingen (zie *Jaarboek 1998 DNPP 1998*, blz. 36) en koos mevr. Maij-Weggen opnieuw tot lijsttrekker.

In de aanloop naar de verkiezingen ontstond begin mei enige wrijving tussen Maij-Weggen en De Hoop Scheffer, omdat de CDA-Eurofractie als enige Nederlandse delegatie in het Europees Parlement tegen een voorstel van de Raad van Ministers had gestemd dat de salarissen en onkostenvergoedingen van de Europarlementariërs moest beteugelen. De Hoop Scheffer vreesde dat dit feit de verkiezingscampagne negatief zou beïnvloeden. Volgens Maij-Weggen kon zij het 'de CDA-kiezers wel uitleggen' (*de Volkskrant*, 6 mei 1999), aangezien zij geen inhoudelijke, maar procedurele bezwaren tegen het voorstel had. Kort daarna steunde de Eurodelegatie van het CDA wel een gedragscode voor salaris en onkostenvergoeding van Nederlandse Europarlementariërs, die op initiatief van D66, GroenLinks en PvdA tot stand was gekomen.

Het CDA begon de campagne op 25 mei met een manifestatie in Groningen onder het motto 'Sterk in de regio, thuis in Europa'. Drie thema's stonden centraal: een veilig, een sociaal en solide, en een democratisch en fraudevrij Europa. De werkgroep Europa van de partijcommissie Buitenland publiceerde *Europa eureka! Wat vindt het CDA van Europa*. Het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA belegde op 4 juni een conferentie over 'publieke gerechtigheid en de Europese Unie'. Een dag later werd op de voorjaarspartijraad een mini-symposium over Europa gehouden.

De op 10 juni gehouden Europese verkiezingen verliepen voor het CDA minder gunstig dan de Statenverkiezingen. In vergelijking met 1994 verloor de partij 3,9% van de stemmen; zij ging van tien zetels terug naar negen. Ondanks dit verlies bleef ze de grootste Nederlandse delegatie in het Europees Parlement. P. Pex, die als homoseksueel een voorkeursactie onder homoseksuele kiezers had gevoerd om zijn herverkiezing veilig te stellen, moest zijn negende plaats afstaan aan mevr. M.J.Th. Martens, die met voorkeursstemmen gekozen werd.

Beweging christelijke koers CDA

Secretaris J.G. van der Land van de Beweging christelijke koers CDA – een groep van conservatieve christenen, die begin 1992 was ontstaan uit bezorgdheid over een te liberale koers die de partij zou varen – deed eind juli een beroep op het partijbestuur (dat hier overigens niet op in ging) om te bewerkstelligen dat Pex zich zou terugtrekken als eerste reservekandidaat voor het Europees Parlement. Reden hiervoor was het feit dat Pex praktizerend homoseksueel was en bovendien de argumenten van het CDA tegen het homohuwelijk in een artikel in de *Gay-krant* belachelijk had genoemd.

Door deze zaak ontstond binnen het bestuur van de Beweging vervolgens

commotie: de bestuursleden G. van Diest en E.J. Bilder konden zich niet verenigen met het huns inziens eigengereide optreden van Van der Land, hoewel ze het inhoudelijk met hem eens waren, en traden uit het bestuur. In het *Reformatorsch Dagblad* van 11 september liet Bilder weten dat hij met enkele anderen in gesprek was met het CDA-bestuur om 'in positieve verbondenheid met de partij' een platform op te richten dat ten doel had 'het christelijk gehalte van het CDA te bewaren en te versterken'.

partijdiscussie 'Veiligheid'

In maart publiceerde een CDA-werkgroep *Samen Nederland veiliger maken. Een aanzet voor het CDA-debat over veiligheidsontwikkeling*, opgesteld door A. Krijger van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA. De notitie was de eerste aanzet voor het partijdebat over het jaarthema 'veiligheid'. De samenstellers van de discussienota, onder wie Van Rij, De Hoop Scheffer en het Tweede-Kamerlid Th. Rietkerk, legden zich vooral toe op het voorkómen van misdaad en geweld. Onder andere stelden zij een maatschappelijke stage voor jongeren vanaf zestien jaar voor. Ook moesten ouders veel meer worden betrokken bij de opvoeding, indien nodig door verplichte opvoedingscursussen voor de ouders.

Nadat de notitie in de afdelingen en tijdens een aantal openbare debatten was besproken, stonden de aanbevelingen die hieruit voortvloeiden op de voorjaarspartijraad op 5 juni ter discussie. De najaarspartijraad rondde op 6 november het debat af. De meeste discussie was er over het verplichte karakter van eventuele opvoedingscursussen voor ouders uit probleemgezinnen. Het voorstel om 'gezinscoaches' aan te stellen die probleemgezinnen onder hun hoede moesten nemen, kon op veel bijval rekenen. Uiteindelijk ging de partijraad akkoord met twaalf concrete aanbevelingen, die te zijner tijd verwerkt zouden worden in een nieuw verkiezingsprogramma.

Eind oktober richtte het CDA het 'Platform maatschappelijke oriëntatie jongeren' op, dat de voor- en nadelen van een maatschappelijke stage voor jongeren moest gaan afwegen. Het was de bedoeling dat ook andere organisaties en instellingen zich bij het platform zouden aansluiten.

partijvernieuwing

In april werd J. Mourits aangesteld als directeur communicatie en partijontwikkeling van het CDA. Het betrof een nieuwe functie, bedoeld om 'het draagvlak voor de ideeën van het CDA in de samenleving te behouden en te verbreden, zowel intern als extern' (*de Volkskrant*, 8 april 1999).

Op 5 juni belegde 'Confrontatie met de toekomst', de jongerenbeweging binnen het CDA die mee wilde werken aan de vernieuwing van de partij, haar vierde landelijke bijeenkomst in Zwolle. Aan de orde kwamen onder andere de externe presentatie van het CDA en de rol van de partij in de oppositie.

Op 18 september kwam het Bestuurlijk Informatie Netwerk (BIN), opgezet door en voor jonge CDA-volksvertegenwoordigers tot dertig jaar, voor het eerst in Utrecht bij elkaar. Deze leeftijdscategorie was sinds de verkiezingen van 1998 –

ten gevolge van de vernieuwing van de partij - goed vertegenwoordigd in het openbaar bestuur. De Tweede-Kamerleden C.M.P.S. Eurlings en J.G. Wijn ondersteunden het initiatief.

Op 2 oktober ging de 'Academie voor Vrijwilligers' in zes partij-afdelingen van start. Dit was een proefproject om afdelingen te helpen zich om te vormen tot een meer extern gerichte politieke beweging. Het uiteindelijke doel was alle afdelingen op de nieuwe manier te laten werken.

Eveneens in oktober hield het CDA een onderzoek onder de lezers van het ledenblad *CDA-Appèl*. Op basis hiervan werd besloten tot een nieuwe, meer journalistieke formule en vormgeving, die in februari 2000 zijn beslag moest krijgen. Ook het opinieblad *CD/Actueel* en *Christen Democratische Verkenningen*, het maandblad van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, ondergingen respectievelijk in november en januari uiterlijk en inhoudelijk een gedaantewisseling. Het eerste blad kreeg daarbij ook een andere naam en ging *CDA-Magazine* heten.

De najaarspartijraad van 6 november nam een resolutie van het Christen Democratisch Jongeren Appèl (CDJA) aan, waarin werd gepleit voor een brede discussie over de structuur van het CDA. Op de voorjaarspartijraad van 2000 zou het dagelijks bestuur over de stand van zaken rapporteren.

Het CDA-Vrouwenberaad (CDAV) nam in 1999 zijn eigen functioneren kritisch onder de loep. Het Landelijk Bestuur discussieerde over een vernieuwing van de organisatie, waarbij vooral gedacht werd aan het werken door middel van projectgroepen in een 'platte' organisatie. Andere voorstellen betroffen het opzetten van een deskundigheidsdatabank, en het recruterende van vrouwen uit de leeftijdsgroep van 25 tot veertig jaar.

Ook het CDJA onderzocht de eigen organisatie. Het bestuur riep hiertoe in maart een werkgroep in het leven, die de knelpunten in kaart bracht en oplossingen voorstelde. Eén daarvan was het afschaffen van de provinciale besturen en het omvormen van lokale kernen tot regiokernen. In december rapporteerde de werkgroep aan het CDJA-bestuur, dat zich in grote lijnen in de nieuwe structuur kon vinden. Begin 2000 zou het dagelijks bestuur een definitief voorstel doen. Tijdens de algemene ledenvergadering in mei besloot het CDJA binnen de eigen organisatie een onderzoek te beginnen naar de wenselijkheid van een nieuwe grondslag. Mocht er behoefte zijn aan een verbreding van de uitgangspunten, dan zouden deze op de algemene ledenvergadering in 2001 vastgesteld worden.

Centrum voor politiek, religie en spiritualiteit

In augustus lanceerde partijvoorzitter Van Rij zijn idee om een 'centrum voor politiek, religie en spiritualiteit' op te richten. Hij wilde dat het CDA zich zou ontwikkelen tot een 'pluriforme en multiculturele partij', die mensen van verschillende religies zou binden, maar ook een beroep zou doen op andersdenkenden. Vanuit die inspiratie konden dan oplossingen worden gezocht voor de grote problemen van de 21-ste eeuw, zoals armoede, het milieuvraagstuk en structurele werkloosheid. Via zo'n platform 'zou het CDA het voortouw kunnen nemen bij de herschepping van het politieke landschap in twee stromingen': de ene 'geba-

seerd op het samenbindende en duurzame in de samenleving, gezamenlijkzinnig..., vanuit de "civil society" denkend'; versus de andere, primair uitgaand van 'de individuele vrijheid van de mens, een terugtrekkende rol voor de overheid', onbeperkte economische groei en het primaat van de marktsector (*CD/Actueel*, 14 augustus 1999). De christen-democraten zouden volgens Van Rijn hun toekomst binnen de eerste stroming moeten zoeken. De partijvoorzitter wilde op korte termijn overleggen met vertegenwoordigers van geestelijke stromingen in Nederland, waartoe hij - naast christenen - ook moslims, joden en hindoes rekende, hoe een en ander vorm gegeven zou kunnen worden.

Op Van Rijn's plannen kwamen veel positieve reacties, maar ook negatieve: zo vreesde de Beweging christelijke koers voor een verwatering van de 'C' van het CDA. Op de najaarspartijraad in november ontlokten zijn ideeën tijdens een sessie over dit onderwerp veel discussie. Naast steun (onder andere uit islamitische en hindoestaanse hoek) was er ook kritiek te beluisteren. Van Rijn benadrukte dat hij niet uit was op een 'Religieus Democratisch Appèl', waarbij de christelijke basis ingeruild zou worden voor een vaag religieuze: inspiratiebron was en bleef 'het Evangelie van Jezus Christus' (*Trouw*, 8 november 1999). In februari 2000 zou het CDA door middel van een aantal debatten over de multiculturele samenleving, die gevoerd zouden worden door mensen uit verschillende religieuze en spirituele stromingen, een begin maken met het concretiseren van Van Rijn's ideeën.

partijdiscussie 'Vitale democratie'

Op 19 november organiseerden partij, Wetenschappelijk Instituut en Bestuurdersvereniging een conferentie in Scheveningen over staatkundige vernieuwing. Ter discussie stond *Naar een vitale democratie. Een christen-democratische verkenning van de relatie burger en overheid*, opgesteld door een CDA-commissie onder leiding van oud-senator A. Postma. Een aantal belangrijke voorstellen in de nota waren: invoering van een gedeeltelijk districtenstelsel voor de Tweede-Kamerverkiezingen en de invoering van een referendum over besluiten van de regering die het overdragen van soevereine bevoegdheden en taken van de nationale staat aan de Europese Unie of aan internationaal volkenrechtelijke organisaties betreffen. Op het commissielid W.J. Deetman na, was de partijcommissie ook van mening dat de Eerste Kamer – met behoud van vetorecht - wetsvoorstellen aan de Tweede Kamer zou moeten kunnen terugsturen. Alleen dit laatste voorstel oogste veel bijval van de aanwezigen.

Op grond van de nota, de uitkomsten van de conferentie en de in het begin van 2000 te verschijnen rapporten van het Wetenschappelijk Instituut en de staatscommissie-Elzinga over dualisme en lokale democratie, zou een door het partijbestuur ingestelde commissie onder leiding van J. Houben een ontwerp-resolutie opstellen. Na een discussie binnen de partij zou op de partijraad in mei 2000 de definitieve besluitvorming plaatsvinden.

verwante instellingen en publicaties

Op 13 en 20 februari, 20 maart en 17 april hield het CDA samen met het Wetenschappelijk Instituut, het Steenkampinstituut en het CDA-Ouderenplatform een viertal conferenties naar aanleiding van *Respect. Een christen-democratische visie op ouderenbeleid*, een in 1998 verschenen rapport van het Wetenschappelijk Instituut (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 39). Oud-premier R.F.M. Lubbers nam op de partijraad van 5 juni afscheid als voorzitter van het Wetenschappelijk Instituut. Hij werd opgevolgd door R.J. Hoekstra. Op 11 november belegde het Instituut in Den Haag een bezinningsconferentie over het migratie- en asielbeleid. Op 29 september organiseerde het Wetenschappelijk Instituut samen met de wetenschappelijke bureaus van RPF, SGP en GPV en een aantal andere instellingen in Amersfoort een besloten conferentie over de recente voorstellen van het kabinet om de abortus- en euthanasieregelingen te verruimen. Dit zogeheten 'strategisch beraad' leidde tot het 'Platform zorg voor leven', een bundeling van een dertigtal organisaties die zich kantten tegen deze wetsvoorstellen.

Op 9 februari hield het CDJA samen met de SGP-jongeren een discussiebijeenkomst in Gouda over christelijke politiek in de volgende eeuw. Op 13 maart congresseerde de jongerenorganisatie over Europa. Onder anderen Lubbers en CNV-voorzitter D. Terpstra spraken hier. De algemene ledenvergadering van het CDJA vond op 28 en 29 mei in Elst plaats (zie hierboven ook onder 'partijvernieuwing'). Van 10 tot 12 december hield de jongerenorganisatie haar tweejaarlijks bezinningsweekend in Huissen. Ter discussie stond de grondslag.

Het CDAV organiseerde twee landelijke raden/ledendagen: op 24 april in Amsterdam over het thema 'Multicultureel Amsterdam, veelheid en diversiteit'; en op 2 oktober in Utrecht over het jaarthema 1999-2000 'Geweld tegen vrouwen'. Samen met het Inter Cultureel Beraad (ICB) en migrantenvrouwen binnen het CDA hield de vrouwenorganisatie een aantal bijeenkomsten over de positie van migrantenvrouwen binnen de partij. Daarnaast evalueerde het CDAV haar eigen organisatie (zie hierboven ook onder 'partijvernieuwing').

De CDA-Bestuurdersvereniging legde in het voorjaar haar opvattingen over de inrichting van het lokaal bestuur vast in een notitie getiteld *Naar een dualistisch bestel in gemeenten? Standpuntbepaling ledenraad CDA-bestuurdersvereniging*.

Op 17 april werd de notitie vastgesteld tijdens de voorjaarsvergadering van de bestuurders. Op 9 oktober belegde de Vereniging in Ede een conferentie over 'de kwaliteit van de ruimte'. Op 20 november kwam de ledenraad in Utrecht bij elkaar en sprak over de reorganisatie van de sociale zekerheid.

De Eduardo Frei Stichting (EFS), de nevenorganisatie van het CDA die zich bezighoudt met internationale solidariteit, organiseerde op 12 juni samen met het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA een conferentie in Utrecht over 'Oosterse orthodoxie en ontwikkeling: kerk, staat, politiek en samenleving in Oost-Europa'. Op 10 december hield de EFS in Den Haag de eerste van een viertal conferenties over 'ontwikkelingssamenwerking in de 21e eeuw'.

De werkgroep Veiligheid en Defensie van de partijcommissie Buitenland liet in februari een rapport verschijnen onder de titel *Integrale veiligheid vereist bundeling van krachten*. Hierin werden aanbevelingen gedaan voor een verbeterde samenwerking tussen defensie en politie op het gebied van de nationale en internationale veiligheid.

De Tweede-Kamerfractie publiceerde in 1999 een aantal nota's, onder meer: *Voor niets gaat de zon op. CDA discussienotitie vrijwilligerswerk*, opgesteld door de Werkgroep vrijwilligerswerk onder voorzitterschap van mevr. M. Visser-van Doorn, als signaal aan het kabinet dat weigerde een aparte notitie over dit onderwerp uit te brengen; *Naar meer menselijke maat in de gezondheidszorg. Discussievoorstel om tot een betere verantwoordelijkheidsverdeling in de gezondheidszorg te komen*, waarin onder andere gepleit werd voor het afschaffen van inkomensafhankelijke premies voor de ziekenfondsen; *Kiezen voor kinderen. Voorstellen voor een kindvriendelijk beleid*; *Naar een beter inzetbare krijgsmacht*, als voorschot op het verschijnen van de Defensienota van VVD-minister F.H.G. de Grave; en *Vrienden voor het leven. Discussienota openstelling huwelijk en adoptie door paren van hetzelfde geslacht*, geschreven door mevr. A.Th.B. Bijleveld-Schouten en J.S.J. Hillen.

personalia

In 1999 overleden twee voormalige leden van de Tweede-Kamerfractie van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), die in 1980 in het CDA was opgegaan: op 19 januari G.C. van Dam, lid van 1971 tot 1986 (eerst voor de ARP, later voor het CDA); en op 14 april J. Meulink, lid in de jaren 1956-1966.

Op 9 september overleed de oud-bewindsman A.P.J.M.M. van der Stee. Hij was van 1968 tot 1971 voorzitter geweest van de Katholieke Volkspartij (KVP), een van de drie voorlopers van het CDA. Van 1971 tot november 1973 bekleedde hij de functie van staatssecretaris van Financiën in de kabinetten Biesheuvel en Den Uyl; van november 1973 tot 1980 was hij minister van Landbouw en Visserij in het kabinet-Den Uyl en het eerste kabinet-Van Agt; van 1980 tot 1982 bekleedde hij de functie van minister van Financiën in het eerste en tweede kabinet-Van Agt.

In september trad oud-minister van Buitenlandse Zaken H. van den Broek af als Commissaris van de Europese Commissie. Als nieuw Nederlands lid in de Commissie werd de liberaal F. Bolkestein benoemd.

In november werd bekend dat de oprichter, voormalig voorzitter en oud-senator van het Algemeen Ouderenverbond (AOV) M.C. Batenburg was toegetreden tot het CDA. Volgens hem was deze partij 'weer christelijk en sociaal' geworden (*de Volkskrant*, 11 november 1999).

Op 18 november koos het Wereldnatuurfonds (WNF) oud-premier Lubbers tot internationaal voorzitter.

Democraten 66 (D66)

De electorale teruggang van D66 hield in 1999 aan. Ook het ledental van de partij bleef teruglopen. Vlak voor het einde van het jaar hief 'Opschudding', een beweging van jongere partijleden die D66 wilde vernieuwen, zich op.

afscheid Van Mierlo

Tijdens een feestelijke bijeenkomst van partijgenoten en vrienden als M. van Dam en H. Mulisch nam de oprichter van D66 H.A.F.M.O. van Mierlo op 23 januari in het Amsterdamse theater 'De Trust' afscheid van de politiek (zie ook *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 45-46). Uit handen van oud-minister van Justitie mevr. W. Sorgdrager ontving Van Mierlo het eerste exemplaar van het boekje *Denken over democratie*. Hierin waren de op de bijeenkomst uitgesproken lezingen opgenomen van de Brits-Duitse socioloog R. Dahrendorf, de socioloog A. de Swaan en het lid van de Raad van State J.J. Vis. Begin februari benoemde het voorjaarscongres van D66 Van Mierlo tot erevoorzitter van de partij.

voorjaarscongres

Het voorjaarscongres van D66 werd gehouden op 6 en 7 februari. Partijleider Th.C. de Graaf stelde in zijn toespraak dat D66 de 'permanente opdracht' heeft de democratie te vernieuwen (*de Volkskrant*, 8 februari 1999). Verder pleitte hij ervoor dat de Nederlandse regering zich sterker zou maken voor een op Europees niveau gecoördineerd asielbeleid. Naar zijn mening werden onevenredig veel asielzoekers opgevangen door Nederland en Duitsland.

Liberale Internationale

Het voorjaarscongres besloot dat D66 diende toe te treden tot de Liberale Internationale, de wereldorganisatie van liberale partijen die op dat moment werd voorgezeten door de VVD-er Bolkestein. Hoewel de partij al sinds 1986 waarnemer was bij de Internationale, was zij niet eerder lid geworden uit onvrede over het lidmaatschap van een aantal conservatieve groeperingen. Verlenging van de waarnemersstatus was echter niet meer mogelijk.

Binnen D66 was het besluit omstreden: vertrekkend Europarlementariër J.W. Bertens had op uitstel aangedrongen. Volgens politiek leider De Graaf werd D66 onder andere lid 'om de koers naar links te trekken' (*Trouw*, 8 februari 1999). Als bondgenoten had D66 daarbij haar Britse en Deense zusterpartijen, de *Liberal Democrats* en het *Radikale Venstre*, op het oog.

Dixit

Op het voorjaarscongres werd het nieuwe D66-tijdschrift *Dixit* gepresenteerd, een gezamenlijke uitgave van de partij en het Opleidingscentrum. Hierin was het blad *Voor de d'raad*, het tijdschrift voor D66-raadsleden, opgegaan. In het nieuwe periodiek werden actuele politieke thema's behandeld uit alle geledingen van de partij. Na zeven nummers werd in juli om budgettaire redenen de uitgave van het blad gestaakt. Met 950 abonnees werd het streefgetal van tweeduizend lang niet gehaald.

Provinciale Statenverkiezingen

Zoals in de peilingen voorspeld, leed D66 bij de Provinciale Statenverkiezingen

vrijwel overal zware verliezen. De partij ging terug van 67 naar 39 zetels. Anders dan bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1998 leidde de slechte uitslag niet tot kritiek op de landelijke partijleiding (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 41).

Ook bij de collegeonderhandelingen moest D66 een veer laten. De partij raakte haar zetels in het college van Gedeputeerde Staten in Drente en Gelderland kwijt, met als gevolg dat zij over geen enkele gedeputeerde meer beschikte.

Eerste-Kamerverkiezingen

In december 1998 had D66 de kandidatenlijst voor de Eerste-Kamerverkiezingen vastgesteld (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 47). Als eerste op de lijst werd J.C. Terlouw, die door het voorjaarscongres tot erelid van de partij was benoemd, door de leden aangewezen. Hij werd gevolgd door Sorgdrager. Voormalig staatssecretaris van Binnenlandse Zaken J. Kohnstamm kwam op de derde plaats, en de zittende fractievoorzitter E.H. Schuyer op de vierde. Zij werden op 25 mei allen tot senator verkozen; D66 verloor hiermee drie zetels. Terlouw keerde zo weer terug in de landelijke politiek. Sorgdrager verliet op 1 oktober de Eerste Kamer (zie hieronder onder 'Sorgdrager'). Als haar opvolger nam R.Ch. Hessing zitting.

Europese verkiezingen

In 1998 had D66 de voorbereidingen voor de verkiezingen voor het Europees Parlement gestart (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 47). Aan het eind van het jaar hadden de partijleden de kandidatenlijst opgesteld. Als eerste werd het voormalig Tweede-Kamerlid B.R.A. van den Bos genomineerd. Hij werd gevolgd door de zittende Europarlementariër mevr. J.L.A. Boogaard-Quaak, en mevr. L. van der Laan, lid van Opschudding en woordvoerder van Europees commissaris H. van den Broek. Dit drietal stelde zich samen met F. Kist kandidaat voor het lijst-trekkerschap. In februari wees het partijcongres Van der Laan met 244 stemmen als eerste kandidaat aan. Bogaard verwierf 135 stemmen; Van den Bos 74. Verder stelden de leden het 'Europees Manifest 1999-2004' vast.

Eerder al had D66 besloten het verkiezingsprogramma van de Europese Liberalen en Democraten (ELD(R)) over te nemen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 47-48). Dit programma, 'The liberal challenge for Europe' geheten, werd eind april op het ELD(R)-congres in Berlijn vastgesteld. Alle door D66 ingediende amendementen werden aangenomen. Ook verwierf de partij steun voor haar voorstel te streven naar transnationale kandidatenlijsten.

De campagne voor de Europese verkiezingen werd geopend op 28 mei.

Ook bij de Europese verkiezingen boekte D66 verlies. De Democraten behaalden twee zetels, twee minder dan in 1994. Na een half jaar liet de nieuw verkozen Van der Laan in een interview in *NRC-Handelsblad* (21 december 1999) weten teleurgesteld te zijn in haar werk als Europarlementariër. Redenen waren onder andere de 'politieke spelletjes' en het heen-en-weer-gereis tussen Brussel en Straatsburg. Later ontkende Van der Laan deze uitspraken te hebben gedaan.

Kosovo

Tijdens de campagne over de Europese verkiezingen wijdde D66 ook een themabijeenkomst aan Kosovo (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Eerder al, op 11 april, had de partij op initiatief van politiek leider De Graaf en de buitenlandspecialist van de Tweede-Kamerfractie J.Th. Hoekema een zogeheten 'deskundigenbijeenkomst' gehouden. Fractieleden en externe deskundigen informeerden hier zo'n honderd belangstellenden. Op 19 april organiseerde de SWB-werkgroep Mensenrechten in Den Haag eveneens een bijeenkomst over Kosovo.

parlementaire enquête Bijlmerramp

Op 21 april publiceerde de enquêtecommissie Vliegcramp Bijlmermeer haar eindrapport *Beladen vlucht* (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Hierin werd onder meer over minister mevr. E. Borst-Eilers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport gesteld dat door haar 'traag handelen en onderschatting gezondheidsklachten in aantal en ernst zijn toegenomen'. Borst kondigde aan dat zij zou aftreden, wanneer zij verwijtbare fouten zou hebben begaan. Vlak voor het Tweede-Kamerdebat over de conclusies van de commissie liet Borst nogmaals weten dat wanneer zij bij haar parlementaire verdediging te zeer beschadigd raakte, zij haar functie zou neerleggen. Een kamermeerderheid vond begin juni echter dat Borst kon aanblijven.

kabinetscrisis

Op 19 mei bood het kabinet zijn ontslag aan, nadat de Eerste Kamer door toedoen van VVD-senator Wiegel de grondwetswijziging die de invoering mogelijk moest maken van het door D66 gewenste correctief referendum, had afgewezen (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). De Graaf adviseerde de koningin vervroegde verkiezingen uit te schrijven. Binnen D66 was men er aanvankelijk van overtuigd dat de breuk in het kabinet niet geheeld kon worden. De Graaf liet weten geen genoegen te zullen nemen met de 'fopspeen' van het opnieuw indienen van het voorstel. Later veranderde de partijtop van mening, volgens de media onder meer vanwege de vrees dat typische D66-onderwerpen als euthanasie en het homohuwelijk in de verdrukking zouden raken. Ook zouden de slechte opiniepeilingen meespelen. De Democraten werkten mee aan een lijmpoging van informateur Tjeenk Willink. Uitkomst hiervan was dat het bewuste voorstel opnieuw zou worden ingediend, en dat in de tussentijd een niet-bindend (raadgevend) referendum zou worden ingevoerd. Na dit akkoord trok premier Kok namens zijn kabinet de ontslagaanvraag bij de koningin weer in.

Op een op 6 juni door D66 belegde bijeenkomst in Utrecht over de lijmpoging bleek dat nogal wat leden moeite hadden met het feit dat hun partij had besloten verder te regeren. Onder hen was ook partijvoorzitter T. Kok. De Graaf meende echter dat de VVD haar goede wil had getoond door in te stemmen met een niet-bindend referendum. Ook de Jonge Democraten waren niet tevreden: hun

voorzitter B. van der Ham vond dat D66 met de nieuwe afspraken geen genoeg had moeten nemen en bijvoorbeeld ook de gekozen burgemeester moest eisen. Op 19 september werd in Leiden een 'Sleutelcongres' gehouden over de toekomst van de partij, georganiseerd door een zestal overwegend jonge D66-leden. Met name waren zij bezorgd over het imago van hun partij na de kabinetscrisis. Aan de 'beziensbijkoms' leverde de vernieuwingsbeweging Opschudding ook een inhoudelijke bijdrage. Het hoofdbestuur omarmde het initiatief: het droeg bij in de kosten en was op de bijeenkomst aanwezig, evenals politiek leider De Graaf. Op het congres, waar ruim tweehonderd personen aanwezig waren, werd gesproken over de inhoud, organisatie, presentatie en de toekomst van D66, waarbij in soms verhitte discussies flinke kritiek werd geuit op de partijtop.

minister Apotheker

Op 7 juni, vlak nadat de coalitie was gerepareerd, legde minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij H.H. Apotheker zijn functie neer. Als reden voerde hij aan dat het kabinet zijn plan voor de inkrimping van de varkensstapel op basis van vrijwilligheid en met financiële vergoedingen onvoldoende steunde. Premier Kok ontkende dit. 'Ik heb de indruk dat het hem allemaal te veel was', zo meende hij (*NRC-Handelsblad*, 8 juni 1999). Apotheker werd opgevolgd door D66-Europarlementariër L.J. Brinkhorst.

Kohnstamm

Medio mei werd de oud-staatssecretaris van Binnenlandse Zaken Kohnstamm door zijn partijgenoot, de Commissaris van de Koningin in Utrecht B. Staal voorgedragen als burgemeester van de gelijknamige stad. De vertrouwenscommissie van de Utrechtse gemeenteraad had hem op de tweede plaats gezet. Bovenaan stond mevr. A.H. Brouwer-Korf (PvdA), burgemeester van Amersfoort. Eind juni besloot het kabinet na lang vergaderen op voorstel van minister Peper van Binnenlandse Zaken Brouwer te benoemen. Volgens krantenberichten hadden de VVD- en D66-ministers lang vastgehouden aan de kandidatuur van Kohnstamm, maar waren zij gezwicht nadat Peper had gedreigd af te treden. Peper tikte later Staal op de vingers, omdat hij in het openbaar zou hebben geoordeeld over de kwaliteiten van de beide burgemeesterskandidaten.

Sorgdrager

In maart werd oud-minister van Justitie Sorgdrager door een commissie met daarin de president van de Hoge Raad, de voorzitter van de Rekenkamer en de vice-president van de Raad van State, als eerste kandidaat voorgedragen voor de functie van Nationale Ombudsman. Tegen haar kandidatuur kwam in de Tweede Kamer verzet van de zijde van de oppositie. Deze meende dat Sorgdrager in deze functie mogelijk zou moeten oordelen over zaken waarvoor zij als voormalig minister van Justitie in het eerste kabinet-Kok (1994-1998) verantwoordelijkheid droeg. Vlak voordat de Tweede Kamer op 22 juni zou stemmen over de bezetting

van de functie, trok zij zich terug. In september werd Sorgdrager, die inmiddels lid van de Eerste Kamer was geworden, door het kabinet met ingang van 1 januari benoemd tot voorzitter van de Raad van Cultuur. Zij verliet op 1 oktober de senaat.

In juni presenteerde Sorgdrager haar boek *Een verantwoordelijke minister. Opstellen over politiek en justitie*. Zij schreef hierin over justitiële onderwerpen waarmee zij tijdens haar ministerschap en daarvoor, als procureur-generaal, te maken had gehad.

commissie Identiteit en het sociaal-liberalisme

Op voorstel van Opschudding, een groep van kritische jongeren binnen D66, had het partijcongres in november 1998 besloten dat D66 zich voortaan sociaal-liberaal ging noemen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 48). Het hoofdbestuur stelde een commissie Identiteit in onder voorzitterschap van W. Derksen, die opdracht kreeg de identiteit en kernwaarden van D66 in een 'basisdocument' uit te werken. De leden waren onder meer afkomstig uit de Programcommissie en uit Opschudding.

Ook anderen binnen D66 hielden zich met het begrip sociaal-liberalisme bezig. Politiek leider De Graaf definieerde tijdens zijn toespraak tot het voorjaarscongres de inhoud ervan als volgt: 'We zijn liberaal als het erom gaat de individuele kansen en vrijheden te waarborgen. En sociaal omwille van ons geloof in de kracht van de samenleving' (*Nederlands Dagblad*, 9 februari 1999). Op het congres had Opschudding met een werkdocument over het begrip sociaal-liberalisme voor de dag willen komen, maar dat niet tijdig afgekregen. Vervolgens werd het op 26 februari gepresenteerd, onder de titel *De voorzet*. Het discussiestuk concentreerde zich op vier 'sociaal-liberale kernwaarden': vrijheid, verantwoordelijkheid, gelijkwaardigheid en democratie. Het pamflet werd door D66-leider De Graaf enthousiast ontvangen, hoewel hij ook opmerkte dat het wel wat radicaler had mogen zijn.

De door G. Schouw en Chr. de Vries van het wetenschappelijk bureau van D66 geschreven notitie *Democratische perspectieven, richtingen voor sociaal-liberaal beleid* vormde het uitgangspunt voor een visieconferentie op 31 mei.

In de zomer presenteerde de commissie Identiteit de concept-tekst 'Uitgangspunten van de Democraten'. Hierin definieerde de partij het begrip 'sociaal-liberaal'. Gestreefd werd naar een samenleving 'die gebaseerd is op de persoonlijke vrijheidsrechten en bevordering van de grootst mogelijke ontplooiing van ieders individualiteit op basis van gelijke kansen'. Ook wilde de partij een 'radicale democratisering' van de maatschappij. Tot 4 oktober konden partijleden commentaar geven op het concept. Het stond ook ter discussie op het 'politiek podium', dat D66 op 26 september organiseerde. De uitkomsten van dit debat en de reacties van de leden werden door de commissie betrokken bij het opstellen van het definitieve concept. Dit werd vervolgens op 20 november aan het partijcongres voorgelegd. De afgevaardigden, die niet de mogelijkheid hadden het te amenderen, aanvaardden het document.

partijorganisatie

In september 1998 had het hoofdbestuur de commissie Lokaal lidmaatschap ingesteld. Voorzitter was de Groninger wethouder H. Pijlman. De commissie wilde burgers die D66 op lokaal niveau wèl, maar in landelijk opzicht niet wilden steunen, de gelegenheid bieden in de plaatselijke afdelingen te participeren. Zij stelde daarom voor het aan de afdelingen over te laten of deze het lokale partijlidmaatschap wilden invoeren. Ook zouden de afdelingen zelf moeten bepalen welke rechten en plichten zij de lokale leden wilden toekennen. Het partijcongres wees de voorstellen af.

In de zomer bracht de door oud-staatssecretaris D.J.K. Tommel geleide commissie 'Kiessysteem en stemadvies' haar rapport uit. Deze commissie was in september 1998 door het hoofdbestuur in het leven geroepen om aanbevelingen te doen over mogelijke veranderingen in het interne kies- en stemadviesstelsel van D66 (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 46). De commissie deed een aantal suggesties om de geringe deelname van de partijleden aan de stemmingen over de kandidatenlijsten voor de verschillende verkiezingen (Tweede Kamer, Europees Parlement) te vergroten. Verder zouden kandidaten voor hun campagne zelf een website moeten kunnen inrichten. Ook werd voorgesteld de lijsttrekker eerder aan te wijzen, zodat deze invloed kon uitoefenen op de samenstelling van de kandidatenlijst, de keuze van de verkiezingsthema's en op de campagne. Het partijcongres nam in het najaar deze voorstellen van de commissie aan. De verplichte instelling van een stemadviescommissie, zoals Tommel had geadviseerd, wees zij als 'te betuttelend' van de hand.

commissie 'Toekomst voor de politieke partij'

In 1999 stelde het hoofdbestuur de commissie 'Toekomst voor de politieke partij' in, onder voorzitterschap van A. Pechtold. De commissie diende de rol van de politieke partijen in de 21ste eeuw te verkennen en te adviseren over de toekomstige positie van D66. Op het najaarscongres bracht de commissie rapport uit. Zij raadde de partij aan haar organisatie om te vormen tot een 'pyramide-achtige of federale structuur', met sterke lokale afdelingen. De landelijke partijorganisatie moest zich vooral met 'overkoepelende thema's' bezig houden. Binnen een dergelijke structuur zouden met behulp van de nieuwe informatie- en communicatietechnologie ook gemakkelijker 'netwerken' kunnen worden opgezet. Aan een volgend partijcongres zouden concrete voorstellen worden voorgelegd.

partijfinanciën

Uit de begroting die aan het najaarscongres werd voorgelegd, bleek de moeilijke financiële situatie van D66 (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 47). De inkomsten van de partij hadden twee ton hoger kunnen zijn, wanneer alle politieke ambtsdragers van D66 conform de regels 2% van hun bruto inkomen uit hun politieke werkzaamheden aan de partijkas hadden afgedragen. De uitgaven waren

opgestuwd door de vier verkiezingen in 1998 en 1999: deze hadden een behoorlijke aanslag op het campagnefonds gepleegd, waardoor dit vrijwel op was. De penningmeester van D66, R. van Lente, stelde daarom voor dat in de toekomst de partij aan kandidaten bij verkiezingen een basisbedrag beschikbaar zou stellen, en dat deze voor een deel hun eigen campagne zelf zouden moeten financieren. 'Dit betekent een definitieve verschuiving van een partij-georiënteerde campagne naar een kandidaat-georiënteerde campagne', aldus de penningmeester in zijn toelichting op de ontwerp-begroting (*Democraat*, oktober 1999). Het hoofdbestuur wilde hierover met alle geledingen in de partij overleggen.

najaarscongres

Naast het lokaal lidmaatschap en de interne selectieprocedures boog het najaarscongres dat op 20 november in Zutphen werd gehouden, zich over enkele andere organisatorische voorstellen. De afgevaardigden stemden in met de invoering van een intern referendum en de instelling van 'al dan niet digitale platforms', waarin leden zich konden organiseren die niet tot dezelfde (territoriale) afdeling behoorden. Deze platforms kregen het recht moties en amendementen in te dienen op het congres. Als gevolg van alle veranderingen werden de statuten en het huishoudelijk reglement aangepast.

partijvoorzitter

Op het najaarscongres kozen de afgevaardigden ook een nieuwe partij-voorzitter. Op 2 mei had de zittende voorzitter Kok bekend gemaakt zich niet herkiesbaar te stellen. Kok, die in november 1996 als voorzitter was aangetreden, kwam tot dit besluit omdat hij deze functie niet langer kon combineren met zijn nieuwe baan. Tot 20 november konden kandidaten voor het partijvoorzitterschap zich aanmelden. De functie was onbezoldigd, maar in de profielschets werd gesteld dat de voorzitter zich ook tijdens kantooruren moest kunnen vrijmaken.

Gesteund door Opschudding stelde Hessing zich in september kandidaat voor de vacature. Hij trok zich later echter terug om Sorgdrager in de Eerste Kamer op te volgen. Het hoofdbestuur droeg zelf de organisatie-adviseurs en gewezen wethouders mevr. S. van Oogen-Visser en A. G. Schouw (die ook voorzitter was van de Stichting Wetenschappelijk Bureau van D66) als kandidaten voor. In totaal dienden zich zeven kandidaten aan. Het congres koos op 20 november Schouw met 290 van de 535 stemmen tot opvolger van Kok. Van Oogen Visser kreeg ruim 170 stemmen.

Kok nam officieel afscheid als voorzitter, waarbij hij zijn congresrede besloot met een 'afscheids-*rap*' (na zijn verkiezing in november 1996 had hij opzien gebaard door een kinderliedje te zingen; zie *Jaarboek 1996 DNPP*, blz. 40). Kort voor zijn vertrek had Kok nog voorgesteld D66 te laten opgaan in een grote 'paarse partij', samen met de links-liberale stroming in de VVD en de vernieuwingsgezinde vleugel van de PvdA. Ook een fusie met GroenLinks behoorde volgens hem tot de mogelijkheden. D66-leider De Graaf distantieerde zich van deze uitspraken.

Opschudding, Niet Nix en LEF

Eind september kondigde A. Admiraal van Opschudding aan dat deze vernieuwingsbeweging voortaan onder de naam 'LEF' nauw zou gaan samenwerken met Niet Nix, het 'jongeren netwerk' van de PvdA (zie voor het ontstaan van Opschudding *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 48; en van Niet Nix *Jaarboek 1996 DNPP*, blz. 62). De afkorting 'LEF' stond voor de idealen van de Franse Revolutie: 'Liberté' (vrijheid), 'Egalité' (gelijkheid) en 'Fraternité' (broederschap). Beide bewegingen zouden veel gemeenschappelijks hebben; reden om gezamenlijk op te trekken.

Op 4 december besloot Opschudding zich met ingang van 1 januari 2000 op te heffen. De oprichters waren van mening dat hun belangrijkste doelstellingen waren verwezenlijkt, zoals het overnemen van D66 van de aanduiding 'sociaal-liberalisme'. Wel bleven leden van Opschudding actief in LEF. Dit samenwerkingsverband zou als 'zelfstandige onafhankelijke beweging' verder gaan met als doel mensen die niet bij partijen zijn betrokken, voor de politiek te interesseren, aldus D. Hesseling, een van de initiatiefnemers van Opschudding (*NRC-Handelsblad*, 6 december 1999). Overigens zou ook Niet Nix zich in 1999 opheffen (zie in deze Kroniek onder PvdA).

verwante instellingen en publicaties

Begin januari verscheen *Duizend dagen Kamervragen* van de hand van J.F. Jeekel. De auteur was van 1995 tot 1998 lid geweest van de Tweede-Kamerfractie van D66 en beschreef in zijn boek zijn ervaringen met de media en de ambtenarij.

Eind januari hield de Stichting Wetenschappelijk Bureau (SWB) een seminar over de toekomst van het Europese asiel- en vluchtelingenbeleid. Eén van de sprekers was mevr. F. Halsema, Tweede-Kamerlid van GroenLinks. Samen met het Opleidingscentrum organiseerde de SWB op 17 april de conferentie 'Naar een sociaal-liberale visie op zorg'. Centraal stond de dreigende tweedeling in de gezondheidszorg en de toegankelijkheid van die zorg. Minister Borst fungeerde als slotspreker. Op 7 mei confereerde de SWB over het thema 'De elite sluit zich weer'. Op deze bijeenkomst werden veranderingen in het openbaar bestuur besproken. Op 17 juni publiceerde de SWB het rapport *De gekozen burgemeester in een dualistisch bestel*. De studie was uitgevoerd door de onder verantwoordelijkheid van de SWB ingestelde commissie Democratisering Lokaal Bestuur onder leiding van L. Michiels, hoogleraar staats- en bestuursrecht. De commissie pleitte onder meer voor een dualistisch model, waarin een rechtstreeks gekozen burgemeester de wethouders kon benoemen en ontslaan. Op 15 oktober werd aan het rapport een conferentie gewijd. Over de positie van de nationale staat in het licht van de verschuiving van verantwoordelijkheden naar het Europese niveau organiseerde de SWB op 12 november de conferentie 'Verdampt Nederland?'

Op 3 maart bestonden de Jonge Democraten (JD) vijftien jaar. Tijdens de

uitslagenavond van de Provinciale Statenverkiezingen van D66 werd bij dit jubileum stilgestaan. Ter gelegenheid van het derde lustrum, dat door de JD werd gevierd op 29 en 30 mei, verscheen de brochure *15 jaar Jonge Democraten*. Het najaarscongres van de JD werd gehouden in Den Haag op 6 en 7 november. Er werd onder meer gediscussieerd over de Waddenzee met minister Brinkhorst van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Aan het begin van 1999 werd de Bestuurdersvereniging gereorganiseerd (zie ook *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 41-42). Het betaalde lidmaatschap van de vereniging werd afgeschaft: voortaan waren alle gekozen en benoemde D66-vertegenwoordigers in het openbaar bestuur (zoals raadsleden en burgemeesters) qualitate qua lid. De uitvoering van de activiteiten van de Bestuurdersvereniging lag in handen van een hoofdbestuurcommissie, waarin het verenigingsbestuur overigens wel vertegenwoordigd bleef. Op 25 september organiseerde de Bestuurdersvereniging een 'verticale communicatie-bijeenkomst' voor alle bestuurders met de Tweede-Kamerfractie. Verder werkte de Bestuurdersvereniging geregeld samen met het Opleidingscentrum.

Het Internationaal Democratisch Initiatief (IDI) organiseerde op 12 november in Amsterdam een debat over 'Social Liberalism and Party Identity'. De manifestatie was onderdeel van de door het IDI van 11 tot 14 november belegde internationale conferentie, 'Strengthening Party Identity' geheten. Hierbij waren vertegenwoordigers van een aantal Europese zusterpartijen aanwezig.

personalia

Op 15 april werd mevr. J. van der Giessen voorzitter van het College van Bestuur van de Hogeschool voor Muziek en Theater in Rotterdam. Daarvoor had zij haar functie als wethouder in Amsterdam neergelegd.

In mei werd het bedrijf MA Research waarvan het Tweede-Kamerlid mevr. M.J. Augusteijn-Esser tot 1994 directeur van was, beticht van frauderen met medische gegevens bij een onderzoek naar behandelmethoden van schizofrenie-patiënten. De studie was uitgevoerd door de echtgenoot van Augusteijn, die haar als directeur had opgevolgd. De Stichting Spoor (Schizofrene Psychosen Onderzoek, Onderwijs en Rehabilitatie) meende dat Augusteijn eveneens betrokken was geweest bij de fraude en eiste in een kort geding een aanzienlijke financiële vergoeding. De Stichting verloor de zaak echter.

Op 6 oktober overleed N.F.I. Schwarz. Hij had namens D66 in de jaren 1971-1977 zitting in de Eerste Kamer.

Gereformeerd Politiek Verbond (GPV)

Het jaar 1999 stond voor het GPV in het teken van de samenwerking met de RPF. Beide partijen maakten in oktober plannen bekend om in januari 2000 een unie aan te gaan.

Provinciale Statenverkiezingen

In 1998 was het GPV begonnen met de voorbereidingen van de verkiezingen voor de Provinciale Staten (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 53). In zes provincies (Drente, Gelderland, Flevoland, Utrecht, Zuid-Holland en Zeeland) kwamen GPV en RPF met één kandidatenlijst uit. Het tweetal werkte in Noord-Brabant en Noord-Holland met de SGP samen. In Groningen, Friesland en Overijssel deed het GPV met een zelfstandige lijst mee.

De verkiezingen verliepen voor het GPV succesvol: het aantal Statenleden steeg van zestien naar negentien. In de provincies waar het Verbond zelfstandig deelnam, deed de partij het minder goed dan in combinatie met SGP en/of RPF.

partijcongres GPV

Op 24 april hield het GPV zijn jaarlijkse algemene vergadering, die in het teken stond van de Europese verkiezingen. Politiek leider G.J. Schutte was afwezig; hij verbleef met een parlementaire delegatie in de Verenigde Staten. In zijn plaats sprak zijn collega uit de Tweede-Kamerfractie E. van Middelkoop het congres toe. In zijn toespraak liet hij zich zeer kritisch uit over D66. De afgevaardigden herkozen S.J.C. Cnossen als partijvoorzitter.

Eerste-Kamerverkiezingen

In de herfst van 1998 was in het geregeld overleg van de voorzitters en secretarissen van GPV, SGP en RPF de vraag besproken of de drie partijen met één lijst bij de Eerste-Kamerverkiezingen zouden uitkomen. GPV en RPF waren bereid hierover te onderhandelen, maar de SGP hield in tweede instantie de boot af. Wel wilde deze partij een lijstverbinding met GPV, RPF en CDA aangaan.

GPV en RPF stelden vervolgens gezamenlijk een kandidatenlijst op. Als gevolg van de winst bij de Statenverkiezingen en door de lijstverbinding met SGP en CDA, steeg het aantal Eerste-Kamerzetels van Verbond en Federatie van twee naar vier. Voor het GPV namen K. Veling en J.P. de Vries zitting. De laatste trok zich daarop terug als voorzitter van het curatorium van de Groen van Prinsterer Stichting, een functie die hij 22 jaar had vervuld. Het wetenschappelijk bureau van het GPV nam op 17 september van De Vries afscheid, tijdens een bijeenkomst waar werd gediscussieerd over de publicatie *De burger in beeld. Een christelijke visie op overheid, individu en samenleving*, van de hand van R. Janssens, directeur van de Stichting. De Vries werd de bundel *Tot de senaat geroepen* aangeboden. Hierin haalden vijftien personen die met hem hadden samengewerkt, herinneringen aan hem op.

Europese verkiezingen

In december 1998 hadden GPV, RPF en SGP overeenstemming bereikt over de wijze waarop zij gezamenlijk aan de Europese verkiezingen zouden deelnemen. De SGP had moeite met de kandidaatstelling van twee vrouwen door de beide andere partijen, maar zette toch de samenwerking voort (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 54; zie verder in deze Kroniek onder SGP). Het GPV kreeg op de

kandidatenlijst de eerste plaats toebedeeld. De RPF mocht de tweede kandidaat leveren en de SGP nummer drie. Op grond van de uitslag van de Tweede-Kamer-verkiezingen werd de aanduiding van de combinatie van 'SGP/GPV/-RPF' gewijzigd in 'RPF/SGP/GPV'.

In het najaar van 1998 hadden de plaatselijke verenigingen (afdelingen) van het GPV gestemd over de volgorde van de kandidaten op de lijst van het Verbond. Op 20 februari stelde de Generale Verbondsraad (GVR) de definitieve kandidatenlijst vast. Bovenaan stond de zittende Europarlementariër J. Blokland. Verder aanvaardde de GVR het verkiezingsprogramma, dat de titel had 'Europa Anders: een christelijk verantwoord alternatief'. Een in 1998 ingestelde commissie van GPV, RPF en SGP onder leiding van oud-Europarlementariër L. van der Waal (SGP) had dit program opgesteld. Het werd op de algemene vergadering van het GPV op 24 april gepresenteerd. In het programma zetten de partijen zich af tegen een federaal Europa en hielden zij vast aan de nationale soevereiniteit.

In de aanloop naar de verkiezingen organiseerde de Eurofractie van GPV, RPF en SGP in samenwerking met de wetenschappelijke bureaus van deze partijen op 9 april een congres over 'christelijke politiek voor Europa?!'. Tijdens deze bijeenkomst bleek dat sommigen binnen het GPV de traditionele, anti-Europese partijvisie wilden bijstellen. Het geven van meer bevoegdheden aan Europa zou garanties kunnen bieden voor de veiligstelling van nationale verworvenheden, zoals bijvoorbeeld de vrijheid van godsdienst. De lezingen van het congres werden later gepubliceerd.

Bij de verkiezingen behaalde het samenwerkingsverband van RPF, SGP en GPV 8,7%. Het zeteltal ging omhoog van twee naar drie (zie ook in deze Kroniek onder SGP). Deze winst was niet het gevolg van meer stemmen, maar van het feit dat de kiezers van de drie protestantse partijen minder slecht opkwamen dan die van andere partijen. Na de verkiezingen sloten de Europarlementariërs van GPV, RPF en SGP zich aan bij de fractie Europa van Democratieën in Verscheidenheid (EDV). Daarvoor had de SGP/GPV/RPF-Eurofractie als subgroep deel uitgemaakt van de groep Europa van Nationale Staten, maar deze samenwerking kon niet worden voortgezet. De EDV, waarvan verder Franse, Deense en Britse afgevaardigden deel uitmaakten, was vooral een technisch samenwerkingsverband, noodzakelijk om voor bepaalde facilitaire voorzieningen in aanmerking te komen. Gemeenschappelijk kenmerk was de afwijzing van het streven naar een federaal Europa.

samenwerking GPV en RPF

In 1998 hadden GPV en RPF hun gesprekken over verdergaande nauwe samenwerking voortgezet. In mei van dat jaar was het *Rapport politieke samenwerking GPV en RPF* van de commissie Samenspreking gepubliceerd, waarin een 'proeve van een grondslag' voor beide partijen was geformuleerd. De commissie zag geen programmatische belemmeringen voor de door haar aanbevolen politieke en organisatorische integratie van beide partijen. In oktober verscheen *Met het oog op de toekomst: discussienota over een gezamenlijke politieke visie van GPV en RPF*. In dit 'visiedocument' werd gesteld dat de integratie van GPV en RPF het

einddoel moest zijn. De besturen van GPV en RPF legden beide nota's voor aan de plaatselijke verenigingen van beide partijen. Aan de hand van een aantal vragen konden zij hun mening kenbaar maken. Vóór 1 april 1999 moesten hun reacties op de partijsecretariaten binnen zijn (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 49-51).

Voordat het zover was, leidden uitspraken van enkele prominente gereformeerd-vrijgemaakten tot enige beroering. In een interview in *Ons Burgerschap* (januari 1999) stelde de emeritus-hoogleraar J. Kamphuis dat het GPV in het visiedocument afstand nam van de belijdenis. Gereformeerden en evangelischen konden niet onder één noemer worden gebracht. Volgens Kamphuis was de evangelische stroming in de RPF 'in concreto een gevaar voor de kerk van Christus'. Ook de oud-hoogleraar C. Trimp zei in het partijorgaan van het GPV er persoonlijk moeite mee te hebben met de evangelischen in één partij te zitten.

Het Federatiebestuur van de RPF reageerde teleurgesteld. Het had 'met verdriet' kennis genomen van de uitspraken van beide theologen over de evangelischen (*Reformatie Dagblad*, 25 januari 1999). Ook binnen het GPV waren de uitlatingen omstreden. Zo nam senator Veling afstand van de opvattingen van Kamphuis en vond directeur Janssens van de Groen van Prinsterer Stichting het geen probleem wanneer evangelischen en gereformeerden lid waren van dezelfde partij.

Een maand later uitte ook Schutte kritiek op het visiedocument. Naar zijn mening klonk het centrale thema van de christelijke politiek, 'de Almachtige God eren', te weinig door in de politieke boodschap die in het visiedocument was geformuleerd. Het opsommen van 'publieke gerechtigheid', een 'gezond milieu' en een 'rechtvaardige samenleving' was niet voldoende (*Ons Burgerschap*, februari 1999). RPF-leider L.C. van Dijke reageerde verbaasd op de kritiek van Schutte. Hij verwees naar het manifest *Vernieuwing in de christelijke politiek* dat Schutte en hij een jaar eerder samen hadden opgesteld. Hierin was volgens hem de doelstelling van christelijke politiek in min of meer dezelfde bewoordingen uitgewerkt als in het visiedocument.

Trans-Formatie

Het samenwerkingsproces tussen GPV en RPF had volgens een aantal jongeren in beide partijen een te zakelijk karakter. Het 'verstandshuwelijk' zou niet bezielend genoeg zijn. Als tegenwicht vormden zij half januari het platform 'Trans-Formatie'. Zij meenden dat 'juist tijdens de integratie van RPF en GPV nieuw elan en nieuwe ideeën moeten worden opgedaan' (*Nederlands Dagblad*, 14 januari 1999). Kernwoorden voor de koers van de nieuw te vormen formatie waren volgens hen 'christelijk, groen, progressief, kritisch, sociaal'. Door middel van discussiebijeenkomsten wilden zij de partijbesturen ongevraagd van advies dienen. Oprichters van Trans-Formatie waren R. Freeke, M. Rasch en G.J. Segers, allen afkomstig uit de RPF. Zij beschouwden hun platform als een tijdelijke aangelegenheid: zodra het GPV en de RPF de discussie over samenwerking hadden afgerond, zou de beweging zich opheffen. RPF-leider Van Dijke juichte het initiatief meteen toe.

De formele oprichting van Trans-Formatie vond plaats op 25 januari. Onder de aanwezigen waren R. Kuiper, directeur van het wetenschappelijk bureau van de RPF, en zijn collega van het GPV, Janssens. De laatste sprak de hoop uit dat ook veel GPV-jongeren zich bij de beweging zouden aansluiten. Er werden vier werkgroepen gevormd, die in de loop van het jaar discussieavonden zouden voorbereiden: over het 'waarom' en over de inhoud van christelijke politiek, en over de organisatie en over het optreden van een christelijke partij. Ook werd een website geopend.

Op de eerste discussieavond in maart zorgde Trans-Formatie voor enige opschudding door ervoor te pleiten dat GPV en RPF, wanneer ze zouden fuseren, in de grondslag van de nieuwe partij niet zouden refereren aan de belijdenisgeschriften (de Drie Formulieren van Enigheid). Enkel een verwijzing naar 'de Bijbel als betrouwbaar Woord van God' en naar de apostolische geloofsbelijdenis zou voldoende zijn. 'We kiezen voor een EO-model', aldus Rasch: bij deze omroep zou plaats zijn voor christenen van alle richtingen. Op de Federatieraad van 15 mei distantieerde RPF-partijsecretaris H. van Grootheest zich van dit voorstel.

enquête

De eerste uitkomsten van de enquête onder de plaatselijke verenigingen werden door de partijbesturen van GPV en RPF op de algemene vergadering van het Verbond op 24 april en op de Federatieraad van 15 mei bekend gemaakt. Wat later werden de volledige gegevens gepubliceerd. Van de verenigingen van het GPV had 80% gereageerd; van de RPF 57%.

In het algemeen was de achterban van beide partijen geporteerd voor vèrgaande samenwerking. 96% van de RPF-kiesverenigingen was voorstander van lijstineenschuiving, tegen 86% van die van het GPV. Met het visiedocument stemde 97% van de kiesverenigingen van de RPF in en 86% van die van het GPV. Weinig animo was er om het toelatingsbeleid voor leden gezamenlijk te regelen: 81% van de GPV-verenigingen wilde dat hun partij dit beleid in eigen handen hield. Een grote minderheid van 42% van de RPF-kiesverenigingen wenste dit eveneens. Volgens RPF-secretaris Van Grootheest had deze terughoudendheid te maken met de positie van de evangelische partijleden. 'Men wil ruimte houden voor deze groep christenen' (*Reformatorisch Dagblad*, 17 mei 1999).

Ondanks de meningsverschillen ten aanzien van dit laatste punt constateerden de besturen van GPV en RPF dat er een overtuigende meerderheid binnen beide partijen bestond voor de vorming van een gemeenschappelijke kandidatenlijst en een gezamenlijk verkiezingsprogram. Dit was voorzien voor het jaar 2002. De kabinetscrisis van 19 mei leek echter roet in het eten te gooien (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Beide partijen besloten dat zij in het geval van vervroegde verkiezingen reeds dan met één lijst en één program zouden uitkomen. Onduidelijk bleef wie in dat geval voor het lijsttrekkerschap in aanmerking kwam. Schutte had in 1998 te kennen gegeven dat hij zich na deze kabinetsperiode terug zou trekken. Nu dit al na een jaar aan de orde leek te

komen, sloot hij niet uit dat hij zich opnieuw zou kandideren. Het probleem werd opgelost doordat de lijmpoging van het tweede kabinet-Kok gelukte.

Op 26 juni belegde de GVR een uitgebreide Verbondsadviesraad (VAR) over de samenwerking met de RPF. Aanvankelijk was deze niet-besluitvormende bijeenkomst voor 12 juni gepland, maar als gevolg van de kabinetscrisis en de mogelijkheid van verkiezingen was deze uitgesteld. Aan de hand van de *Inventarisatienota* konden de afgevaardigden de hoofdlijnen aangeven van de besluiten die de algemene vergadering in januari 2000 diende te nemen ten aanzien van de politieke integratie (lijstineenschuiving) en organisatorische vormgeving. Over het eerste punt bestond vrijwel geen discussie meer; ten aanzien van de vorm liepen de meningen uiteen. Een meerderheid sprak zich echter uit voor een 'confederatie'. GPV en RPF vormen hierbij samen een unie waarin bepaalde bevoegdheden zijn ondergebracht, zoals het opstellen van het verkiezingsprogramma en de kandidatenlijst. Partijvoorzitter Clossen verwachtte dat dit model in de verdere besprekingen de meeste kans van slagen zou maken. Daarbij sloot hij niet uit dat GPV en RPF na verloop van tijd zouden fuseren.

In de zomer hadden er vervolgens gesprekken plaats tussen delegaties van de besturen van GPV en RPF, die moesten leiden tot concrete voorstellen over samenwerking met betrekking tot de organisatie en het politieke profiel. Op 21 oktober presenteerden de besturen van GPV en RPF gezamenlijk de plannen.

politieke unie

Op 21 oktober kondigden de besturen van GPV en RPF op een gezamenlijke persconferentie aan dat zij politiek wilden fuseren door samen een unie te vormen. Zij waren van plan met één verkiezingsprogramma en kandidatenlijst aan de komende Tweede-Kamerverkiezingen deel te nemen en vervolgens een gezamenlijke fractie te vormen. Volgens de voorstellen diende de unie ook in alle vertegenwoordigende lichamen op gemeentelijk, provinciaal en Europees niveau namens beide partijen te gaan optreden. Het bestuur van de unie zou worden gevormd door de partijbesturen van GPV en RPF. In het uniecongres, dat twee keer per jaar bijeen zou moeten komen, zouden alle verenigingen van beide partijen vertegenwoordigd zijn. Volgens de plannen moesten de partijbureaus, vormings- en wetenschappelijke instituten worden samengevoegd onder verantwoordelijkheid van het uniebestuur. De partijbesturen wilden verder de jongeren- en bestuurdersverenigingen en de plaatselijke verenigingen stimuleren ook te uniëren. De politieke fusie zou in organisatorisch opzicht niet geheel doorgetrokken worden: GPV en RPF zouden als 'aandeelhouders' van de unie blijven voortbestaan. Zij behielden elk hun eigen financiële en ledenbeleid en stelden ook zelf de groslijsten voor de gezamenlijke kandidatenlijst samen. Volgens de beide partijbesturen lag in het uniemodel de mogelijkheid besloten 'tot doorgroei naar een fusie, zonder dat dit een automatisch gevolg zou zijn' (*Een nieuwe politieke unie. Voorstellen samenwerking RPF en GPV*, blz. 4).

GPV-leider Schutte omarmde de unie, maar meende dat een fusie 'onnodig en onjuist' was. Zelfstandigheid was geboden vanwege 'essentiële zaken als het ledenbeleid en de relatie tussen grondslag en het politieke werk' (*Ons*

Burgerschap, oktober 1999, blz. 14). Hij wilde in de unie 'vooral praktische politiek bedrijven'. RPF-aanvoerder Van Dijke daarentegen vond een fusie 'duidelijk in het verlengde liggen van de unie' (*NRC-Handelsblad*, 21 oktober 1999). Op de Federatieraad van zijn partij op 23 oktober zei hij zich te zullen inspannen om de beide Tweede-Kamerfracties nog voor de verkiezingen van 2002 te laten fuseren. De vraag wie lijsttrekker moest worden, werd op de persconferentie niet beantwoord. Schutte wilde zoals vermeld bij de verkiezingen van 2002 geen kandidaat meer zijn. Van Dijke zei beschikbaar te zijn voor elke functie van de unie. De voorzitters van de jongerenorganisaties van GPV en RPF, K. de Snoo en H. Valkenburg vonden in december dat geen van beiden in aanmerking kwamen; het zou tijd zijn voor nieuwe gezichten. Overigens hielden de beide jongerenorganisaties in december een enquête onder hun leden om na te gaan of deze evenals de besturen voorstander waren van het samengaan van beide organisaties.

De kiesverenigingen van beide partijen konden tot 4 december amendementen en tegenvoorstellen bij de plannen indienen. Vervolgens beraadden de besturen van GPV en RPF zich over de wijzigingsvoorstellen. Voorzien van pre-adviezen werden deze aan het einde van het jaar weer naar de verenigingen gezonden. Deze konden zich hier vervolgens weer over buigen en hun definitieve standpunt bepalen. Op 22 januari 2000 diende de algemene vergadering van het GPV en de Federatieraad van de RPF uiteindelijk te beslissen. Dan zou ook de naam worden gepresenteerd van de unie.

GPV-voorzitter Cnossen zei bij de presentatie te hopen dat de unie drie à vier zetels winst zou boeken. CDA-voorzitter Van Rij zag in de nieuwe unie evenwel geen bedreiging voor zijn partij. Hij beschouwde de combinatie als een interessante regeringspartner, die mogelijk betrokken zou kunnen worden bij een coalitie van CDA met PvdA of VVD. Op deze wijze zou het CDA 'versterkt' worden bij levensbeschouwelijke kwesties als euthanasie (*Reformatorisch Dagblad*, 21 oktober 1999) (zie voor de reactie van de SGP in deze Kroniek onder deze partij).

reacties binnen het GPV en de RPF

Na de presentatie van de plannen belegden GPV en RPF enkele bijeenkomsten voor hun achterban om de unieplannen toe te lichten. De Federatieraad van de RPF die 23 oktober bijeen kwam, was tevreden met de voornemens, alhoewel er kanttekeningen werden geplaatst bij de organisatorische uitwerking. Op 30 oktober organiseerde Mandaat, het scholings- en vormingsinstituut van het GPV, een 'actiedag' voor bestuursleden van de plaatselijke kiesverenigingen. Ook hier waren de reacties grotendeels positief.

Op de plannen kwam echter ook enige kritiek. Zo meenden het oud-Tweede-Kamerlid van het GPV A.J. Verbrugh en C.J. Smits, oud-lid van het Federatiebestuur van de RPF, dat de unie ook een rechtstreeks lidmaatschap mogelijk moest maken. Ook vonden beiden het gezamenlijke kernprogramma, dat onderdeel uitmaakte van de unieplannen, te weinig bezielend (*Reformatorisch Dagblad*, 10 november 1999).

In december schreef het voormalige Statenlid van het GPV P. de Roos in het blad *Reformanda*, dat het Verbond in de unieplannen de grondslag van de RPF had overgenomen en daarmee zijn binding met de gereformeerde confessie had verlaten. Volgens hem was aan het zelfstandig voortbestaan van het GPV na een halve eeuw een einde gekomen. In zijn artikel stak De Roos ook zijn sympathie voor de 'standvastige' SGP niet onder stoelen of banken. Partijvoorzitter Cnossen reageerde geprikkeld op deze kritiek: hij vond dat het GPV in de plannen voor een unie niet zijn identiteit had opgegeven.

verwante instellingen en publicaties

In juni publiceerde de Tweede-Kamerfractie van het GPV *Kruis.nl. (Nederland op een kruispunt)*. Hierin zette de fractie vraagtekens bij het 'recht op mobiliteit'. Aan het begin van het jaar publiceerde de Groen van Prinsterer Stichting de bundel *Ieder zijn dagelijks brood. Aspecten van sociale zekerheid*. De auteurs, die allen deel uitmaakten van een werkgroep van de Stichting, hielden de actuele sociale taak van overheid, kerk en burgers tegen het licht. Op 5 juni organiseerde de Stichting een congres over het 'Grote Stedenbeleid'. Ter voorbereiding publiceerde het wetenschappelijk bureau in de serie 'Kort Commentaar' *Big City. Grote Stedenbeleid in Nederland* van de hand van Th. Haasdijk. Deze uitgave ging in op de problemen van grote steden (onveiligheid, verpaupering) en de oplossingen die de rijksoverheid kon bieden. In november verscheen *Het bordeelverbod van de baan*, geschreven door R.M. Freeke, Th. Haasdijk en P. van Vugt, over de legalisering van bordelen. Bij deze publicatie werkte het wetenschappelijk bureau van het GPV samen met dat van de RPF en met het Voorlichtings- en Vormingscentrum van de SGP.

De Gereformeerde Politieke Jongeren Club (GPJC; de jongerenorganisatie van het GPV) hield op 29 mei een algemene ledenvergadering. Zij belegde op 5 juni samen met de RPF-jongeren een congres met als thema Europa.

Op 25 juni boden de jongerenorganisaties van GPV, RPF en SGP aan minister Netelenbos van Verkeer en Waterstaat en Pronk van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer een 'mobiliteitsmanifest' aan met als titel 'Op goede sporen en rechte wegen'. Hierin veroordeelden de jongerenorganisaties de achterstelling van ecologische en sociale waarden ten opzichte van economische belangen. Zij wezen de Betuwelijn af, waarmee de GPJC in tegenstelling geraakte tot de GPV-Tweede-Kamerfractie.

Op 20 maart hield de Vereniging van GPV-bestuurders haar ledenvergadering. Thema van de bijeenkomst was 'Nederland in 2030'.

personalia

Met ingang van 1 december werd B. Koelewijn burgemeester van de gemeente Liesveld. Daarvoor was hij gemeentesecretaris van Bunschoten en De Bilt.

De Groenen

Voor de Groenen was 1999 een jaar voor zelfbezinning. De partij zocht naar een nieuwe naam en werkte aan een beginselverklaring. Hoewel de Statenverkiezingen betrekkelijk succesvol verliepen, bleef het ledental dalen tot ruim 400 aan het einde van 1999. Voor een deel was deze teruggang te wijten aan de afdeling Nijmegen, na Amsterdam de grootste in het land. Deze afdeling maakte zich in maart 1999 los van de Groenen door een eigen vereniging op te richten, Stadspartij Leefbaar Nijmegen geheten.

Provinciale Statenverkiezingen

In drie provincies namen De Groenen deel aan de verkiezingen van de Provinciale Staten, telkens in combinatie met een regionale lijst: Noord-Holland Anders, Leefbaar Gelderland en Leefbaar Overijssel. In Noord-Holland won de combinatie 2,3%, voldoende voor een zetel voor de lijsttrekker, R.H.G. van Duijn. Van Duijn trad daarop af als fractievoorzitter van De Groenen/Amsterdam Anders, maar bleef wel lid van de gemeenteraad van Amsterdam. Ook in Gelderland behaalde de combinatie Leefbaar Gelderland/De Groenen met 1,3% van de stemmen een zetel. Leefbaar Overijssel/De Groenen bleef met 1,2% net onder de kiesdrempel.

Eerste-Kamerverkiezingen

In samenwerking met provinciale partijen, verenigd in het Platform van Onafhankelijke Groeperingen, hadden De Groenen in 1995 een zetel in de Eerste Kamer gewonnen, die door één van de oprichters van De Groenen, de planoloog M. Bierman, was ingenomen (zie *Jaarboek 1995 DNPP*, blz. 55). Het congres van De Groenen koos op 6 maart 1999 in Utrecht voor hernieuwing van de samenwerking. Een deel van de provinciale partijen wilde de samenwerking ook voortzetten, maar een ander deel niet. Daarbij speelde concurrentie, zoals tussen Leefbaar Gelderland/De Groenen en de Partij Nieuw Gelderland (PNG).

Bierman werd zo aanvoerder van de lijst Onafhankelijke Senaats-Fractie (OSF), waaraan de combinaties Noord-Holland Anders/De Groenen en Leefbaar Gelderland/De Groenen en de Brabantse Onafhankelijke Federatie (BOF), de Onafhankelijke Partij Drenthe (OPD), de Partij Nieuw Limburg (PNL), de Onafhankelijken Zuid-Holland (OZH) en de Fryske Nasjonale Party (FNP) deel namen. Vier andere provinciale partijen – de Federatie Gemeentebelangen Friesland (FGF), de Partij Nieuw Gelderland (PNG), de Federatie van Inwoners-Partijen (FIP) in Utrecht en de Partij Voor Zeeland (PVZ) dienden een eigen lijst in onder de naam 'Onafhankelijke Lokale Groeperingen', die geleid werd door P.A. Ganzeman. Deze lijst kreeg echter onvoldoende stemmen voor een zetel, terwijl Bierman wel werd herkozen.

Bierman had kort voor de senaatsverkiezing nog veel aandacht van de media gekregen, toen het erop leek of zijn stem beslissend zou zijn voor de grondwetsherziening. Indien alle VVD-senatoren voor het voorstel zouden stemmen, kon Bierman het doen verwerpen door tegen te stemmen. Bierman was in beginsel voor invoering van een referendum, maar had kritiek op de wijze

waarop de regering dat vorm wilde geven. Bovendien vroeg hij het kabinet in ruil voor zijn stem een einde te maken aan het beleid van gemeentelijke herindelingen. Minister Peper van Binnenlandse Zaken deed daarover enige zeer vage toezeggingen. Bierman stemde uiteindelijk voor de grondwetswijziging, maar bleek die toch niet te kunnen redden toen VVD-senator Wiegel tegenstemde (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten').

Europese verkiezingen

Tijdens het congres op 6 maart zagen De Groenen definitief af van deelname aan de verkiezingen van het Europees Parlement. Als gevolg van informeel overleg stonden twee partijleden, J.P. Juffermans en B.E. Kuiper, kandidaat op de lijst van GroenLinks (respectievelijk op de plaatsen zes en achttien). Zij haalden niet voldoende (voorkeurs)stemmen om gekozen te worden.

nieuwe naam en een beginselprogramma

Eind 1998 had de partij besloten, zelfstandig te blijven maar een nieuwe naam te zoeken en een beginselverklaring op te stellen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 56). Dat besluit werd in 1999 uitgevoerd. In mei publiceerde het bestuur in *Gras*, de nieuwsbrief van De Groenen, een ontwerp-beginselverklaring, geschreven door oud-bestuurslid mevr. H. Stafleu. Als grondbeginsel werd geformuleerd: 'plezier in het complex van het leven'. De Groenen waren geen milieupartij, maar een libertaire partij die de cultuurcrisis aan wilde pakken waarvan de verstoring van het leefmilieu een gevolg is. Versobering en beperking van de bevolkingsgroei zouden daartoe nodig zijn. Vervolgens werden vrijheid, verantwoordelijkheid voor anderen, kleinschaligheid en verwevenheid van alle levende wezens als beginselen aangeduid. Aanvankelijk zou het congres dat op 19 juni in Utrecht werd gehouden de ontwerp-beginselverklaring bespreken, maar door tijdgebrek werd dat verschoven naar het volgende congres, op 27 november. Deze bijeenkomst schoof het onderwerp door naar 2000.

Het congres besloot op 19 juni wel tot verandering van de partijnaam, vooral om verwarring met GroenLinks in de toekomst te voorkomen. Het partijbestuur stelde een lijst van negentien mogelijke namen op, waarvan elk lid er twee mocht selecteren, maar er bovendien nog een naam aan toe mocht voegen. Een vierkoppige 'namencommissie' onder leiding van het bestuurslid H. Dokter zou de namen verzamelen en in een voorstel voor het congres op 27 november gieten. De voorkeur van de meeste deelnemende leden ging uit naar 'AGALEV (Anders Gaan Leven)', gevolgd door 'Ecologische Partij Nederland'. De Vlaamse partij AGALEV reageerde negatief op mogelijke overname van haar naam, aangezien zij structureel samenwerkte met GroenLinks. Deze reactie stelde een aantal bestuursleden van de Groenen zo teleur, dat zij op het congres op 27 november aftraden. Besloten werd dat op het volgende congres, in juni 2000, gestemd zou worden of de naam Ecologische Partij Nederland in de statuten zou worden opgenomen.

'Nieuw Elan'

R. van Wonderen was op een bestuursvergadering in april als voorzitter afgetreden, zonder dat er een opvolger beschikbaar was. Ook secretaris B. Kal wilde zich terugtrekken om zich meer aan het lidmaatschap van de Haarlemse gemeenteraad te kunnen wijden. Het congres koos op 19 juni een grotendeels nieuw dagelijks bestuur van negen leden. Hiervan behoorden drie leden tot de groep 'Nieuw Elan', onder anderen de nieuwe partijsecretaris, P. Berendsen. De groep Nieuw Elan pleitte voor een strategie van 'opbouw van onderop', in samenwerking met lokale en provinciale partijen. In 1998 had een meerderheid van het congres voor deze koers gekozen (Zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 56). Op landelijk niveau werd overwogen zich aan te sluiten bij de in oprichting zijnde partij Leefbaar Nederland, maar daar kwam men spoedig van terug. Nieuw Elan stelde de voormalige lijsttrekker J.J. Dirkmaat kandidaat voor het voorzitterschap van de partij. Deze leek daar aanvankelijk toe bereid, maar trok zich in november alsnog terug: hij had aan het bekleeden van deze functie de voorwaarde verbonden dat de Groenen zich zouden omdopen tot Agalev. De penningmeester, O. ter Haar, werd later tot vice-voorzitter verkozen en nam zodoende het voorzitterschap waar.

publicaties

De Stichting Ir. Marten Bierman, het wetenschappelijk bureau van de OSF, gaf in 1999 de brochure *De toekomst is aan de gemeenteraad. Ruimtelijke ordening lokaal verkend* uit, geschreven door Bierman. Hierin werden wenselijke ontwikkelingen voor de toekomst geschetst met betrekking tot onder meer wonen en vervoer.

personalia

In december overleed P. Fetter, die van 1995 tot 1997 voorzitter van De Groenen was geweest.

GroenLinks

De electorale doorbraak van GroenLinks in 1998 zette zich in 1999 voort. Nadat de partij bij de Provinciale Statenverkiezingen haar zeteltal ruim verdubbeld had, wist zij in het Europees Parlement haar fractie zelfs te verviervoudigen. Verder hielden de NAVO-bombardementen op Servië de gemoederen bezig. De steun van de Tweede-Kamerfractie voor de luchtaanvallen stuitte op veel verzet binnen de partij.

congres

GroenLinks congresseerde op 5 en 6 februari in Rotterdam. Het congres stelde de kandidatenlijsten voor de verkiezingen voor de Eerste Kamer en het Europees parlement en het Europees verkiezingsprogramma vast (zie hieronder). Voorts koos

het een nieuwe partijvoorzitter. De journaliste M. de Rijk werd met een grote meerderheid van 289 van de 320 stemmen in deze functie gekozen. Er waren geen tegenkandidaten, aangezien mevr. M. Brouwer, die het voorzitterschap had waargenomen toen A. Harrewijn in 1998 in de Tweede Kamer was gekozen, en het Doornse gemeenteraadslid H. Branderhorst hun gezamenlijke kandidatuur voor het voorzitterschap hadden ingetrokken. De Rijk, die pas in december 1998 lid was geworden van GroenLinks, liet tegenover de pers weten dat zij de partij inhoudelijk wilde verbreden, met veel ruimte voor het debat. Voor de post van internationaal secretaris waren twee kandidaten: de zittende internationaal secretaris K. Kalkman en nieuwkomer J. Kastje. Tegen het advies van de kandidatencommissie in herkoos het congres Kalkman met 183 tegen 104 stemmen. De functie van partijsecretaris bleef bij gebrek aan kandidaten vacant. Een voorstel om de werkwijze van het partijbestuur te veranderen werd aangenomen: de tien gewone leden zouden zich op hoofdlijnen van het beleid gaan concentreren in plaats van ieder op zijn of haar eigen portefeuille.

Fractie leider P. Rosenmöller nam in zijn toespraak tot het congres afstand van de bezuinigingen op de politie die GroenLinks in zijn verkiezingsprogramma had staan. In plaats van een miljard te bezuinigen, zou volstaan kunnen worden met enkele miljoenen. In een reactie op het interne partijdebat over een eventuele toekomstige regeringsdeelname van GroenLinks liet hij weten dat de partij landelijk bestuursverantwoordelijkheid wilde dragen, maar zonder 'op essentiële waarden' in te leveren. Hij dacht daarbij onder andere aan een 'humaan en rechtvaardig' asielbeleid (*NRC-Handelsblad*, 6 februari 1999).

Op het congres presenteerde Dwars, de jongerenorganisatie van GroenLinks, een schaduwfractie. Deze zou de Tweede-Kamerleden gevraagd en ongevraagd van advies dienen.

GroenLinks en Öcalan

Een motie van de jongerenorganisatie Dwars waarin gepleit werd voor het naar Nederland uitnodigen van A. Öcalan, de leider van de Partiya Karkerên Kurdistan (PKK), leidde op het congres tot enige ophef. Een aantal leden van Turkse komaf keerde zich tegen het voorstel en zou daarbij bedreigd hebben met het opzeggen van het partijlidmaatschap. Nadat onder andere de Tweede-Kamerleden mevr. M.B. Vos en mevr. F. Karimi de jongeren hadden kunnen overtuigen dat de motie andere initiatieven van de fractie om een vredesproces in Turkije op gang te brengen zou doorkruisen, trokken zij haar in. Enkele weken na het congres vond een overleg plaats tussen Dwars, partijbestuur en fractie, waarbij een aantal concrete stappen werd afgesproken om de Koerdische kwestie onder de aandacht te brengen.

GroenLinks en de NAVO

Het congres had zich in februari na een felle discussie met zeventig procent van de stemmen uitgesproken voor eventuele luchtacties van de NAVO tegen Servië en steunde hiermee het beleid van de Tweede-Kamerfractie (zie ook *Jaarboek*

1998 DNPP, blz. 60-61). Paradoxaal genoeg sprak de partij zich op hetzelfde congres bij het vaststellen van het Europese verkiezingsprogramma uit voor opheffing van de NAVO op zo kort mogelijke termijn.

Toen de NAVO eind maart daadwerkelijk doelen in Servië en in het bijzonder Kosovo begon te bombarderen (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'), raakte de partij verdeeld. Aanvankelijk steunde de hele Tweede-Kamerfractie onder voorwaarden de luchtacties. Al spoedig echter namen de Tweede-Kamerleden mevr. W. van Gent en Karimi afstand van het fractiestandpunt. Zij werden hierin gesteund door de voltallige Eerste-Kamerfractie, die in een schriftelijke verklaring pleitte voor het 'eenzijdig inlassen' van een pauze in de bombardementen (*Trouw*, 31 maart 1999). Ook de afdelingen Enschede en Groningen en de Drentse Statenfractie distantieerden zich van het beleid van de Tweede-Kamerfractie. Tijdens een op 3 april inderhaast belegde ledenbijeenkomst in Utrecht konden de gemoederen enigszins tot bedaren worden gebracht. Vooral leden van de voormalige Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) en Evangelische Volkspartij (EVP) - die in 1990 samen met de Politieke Partij Radikalen (PPR) en de Communistische Partij van Nederland (CPN) in GroenLinks waren opgegaan - brachten hun afschuw over de bombardementen naar voren. Volgens de critici was het NAVO-optreden als zodanig in strijd met het volkenrecht. Politiek leider Rosenmöller zegde toe bij het kabinet te zullen pleiten voor het stimuleren van diplomatieke initiatieven van de Verenigde Naties.

Kort daarna - op 24 april - kwam een extra partijraad over deze kwestie in Utrecht bijeen. De aanwezigen spraken zich niet uit over het besluit van de fractie om de bombardementen te steunen. Wel stemde de raad met grote meerderheid in met een motie van het partijbestuur om de fractiesteun aan de NAVO-luchtaanvallen te heroverwegen wanneer de bombardementen niet beperkt zouden blijven tot militaire doelen. Een motie van de afdeling Groningen die vroeg om het eenzijdig intrekken van de steun aan de bombardementen, werd met twintig tegen vijftien stemmen (en tien blanco) verworpen. De oud-EVP-er H. Feddema diende een voorstel in om - ter bevordering van de onderhandelingen - pauzes in de bombardementen in te lassen. Dit haalde het niet omdat de stemmen staakten.

Toen de NAVO eind april ook Servische radio- en televisie-stations bombardeerde, trachtte GroenLinks in het parlement tevergeefs steun te krijgen voor een verbod daarop. In mei pleitte de partij bij de regering voor een 48-urige onderbreking in de luchtaanvallen, omdat wederom burgerdoelen geraakt waren. Ofschoon het kabinet een pauze op dat moment niet opportuun achtte en het merendeel van de Tweede Kamer de regering daarin bijviel, bleef de GroenLinks-fractie de bombardementen steunen. Wel kwam volgens buitenlandwoordvoerder Vos de grens steeds meer in zicht.

Toen in juni een vredesakkoord over Kosovo was bereikt en de NAVO haar acties staakte, maakte de partij de balans op. Tijdens de partijraad van 12 juni ont kwam de Tweede-Kamerfractie maar nauwelijks aan een 'motie van treurnis' over haar vóórtijdende steun aan de bombardementen. De motie werd met twintig tegen 27 stemmen afgewezen. Twee weken voor de partijraad had een meerderheid van het partijbestuur al besloten dat de maat vol was en GroenLinks

haar steun aan de NAVO-acties moest intrekken. Vos liet weten 'een volgende keer de risico's van het inzetten van geweld zwaarder te laten wegen' (*de Volkskrant*, 8 juni 1999). Het steunen van de luchtaanvallen kostte GroenLinks ongeveer 120 leden, veel minder dan menigeen verwacht had. Onder de opzeggers waren de oud-senator voor de PSP, J. Vogt, en voormalig fractievoorzitter van de CPN in de Tweede Kamer, M. Bakker.

Eind oktober publiceerde de Tweede-Kamerfractie een defensienota getiteld *De krijgsmacht als vredesstichter?* In de nota stond dat GroenLinks – in tegenstelling tot wat er in het verkiezingsprogramma werd betoogd – niet langer de opheffing van de NAVO moest nastreven. Verder werd gepleit voor het omvormen van het leger van een organisatie gericht op de landsverdediging tot één die zich ten doel stelt deel te nemen aan vredesoperaties. Door deze ingreep zou een verdere bezuiniging op defensie mogelijk worden. De fractie bleef overigens tegenstander van het bezit en gebruik van kernwapens door de NAVO. Tijdens een vijftal openbare ledenvergaderingen in het land werd in de partij over de nota gediscussieerd. Een groot deel van de aanwezigen vond het omarmen van de NAVO veel te ver gaan en verweet de fractie onder andere dat ze teveel het imago van een potentiële regeringspartij nastreefde. Het partijcongres moest in 2000 een definitieve beslissing nemen over de NAVO.

Provinciale Statenverkiezingen

De Provinciale Statenverkiezingen bezorgden GroenLinks een klinkend verkiezingsresultaat. In vergelijking met 1995 verdubbelde de aanhang van de partij bijna; het aantal zetels nam flink toe tot 77. De grote en middelgrote steden leverden een belangrijke bijdrage aan de winst. Zo werd GroenLinks in Nijmegen, Wageningen en Utrecht zelfs de grootste partij. De groei was het sterkst in Overijssel. Ook in de noordelijke provincies boekte de partij een meer dan gemiddelde winst. De provincie Zeeland – waar GroenLinks samen met de provinciale partij Delta Anders deelnam – bleef met een groei van 45% wat achter bij het landelijk gemiddelde.

De behaalde overwinning werd niet omgezet in een grotere deelname aan het provinciaal bestuur. Alleen in Zuid-Holland trad GroenLinks toe tot het college van Gedeputeerde Staten. In Noord-Holland vormde de beoogde uitbreiding van Schiphol een belemmering voor de deelname van GroenLinks.

Eerste-Kamerverkiezingen

In december 1998 had de kandidatencommissie de voordracht bekend gemaakt voor de verkiezingen voor de Eerste Kamer (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 60). De commissie had in haar voorstel zittend senator T. Pitstra – exponent van de meer radicale stroming binnen GroenLinks – op een onverkiesbare twaalfde plaats gezet. Hierop was er een intensieve lobby op gang gekomen om hem hoger op de lijst te krijgen. Deze actie wierp op het partijcongres in februari 1999 vruchten af, want Pitstra werd door de aanwezigen op de vierde plaats gekozen en verdreef daardoor B. van Schijndel naar de vijfde plaats. Van de andere

zittende Eerste-Kamerleden werden W.Th. de Boer en mevr. J.H. Zwerver conform het voorstel van de commissie respectievelijk nummer één en twee; mevr. J.A. Schoondergang-Horikx belandde op de achtste plaats. Op nummer drie werd de advocate D. de Wolff gekozen.

De grote winst bij de Provinciale Statenverkiezingen had ook gevolgen voor de door de statenleden gekozen Eerste Kamer. Bij de op 25 mei gehouden verkiezingen steeg GroenLinks van vier naar acht zetels.

Europese verkiezingen

In 1998 was GroenLinks begonnen met de voorbereidingen van de Europese verkiezingen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 60). Het ontwerp-programma verscheen in oktober. Op het partijcongres in februari 1999 bleek dat de partij zich goed kon vinden in de hoofdlijnen van het programma. Over een aantal punten ontstond discussie. Zo poogde de afdeling Enschede tevergeefs het programmapunt over asielzoekers uit te breiden.

In december 1998 openbaarde de kandidatencommissie haar voordracht van de kandidaten. Bij het vaststellen van de definitieve lijst week het congres af van dit ontwerp. Het verkoos A. de Roo, die al veertien jaar verbonden was aan de Groene Fractie in het Europees Parlement, boven de organisatie-adviseur en vakbondsonderzoeker Th. Bouwman. De Roo steeg hierdoor van de zesde naar de derde plaats op de lijst. Na hem kwam Bouwman op nummer vier te staan. Lijsttrekker J. Lagendijk en mevr. K. Buitenweg, die nummer twee stond, werden conform de voordracht verkozen.

De Europese verkiezingen verliepen voor GroenLinks buitengewoon succesvol. De partij behaalde 11,9% van de stemmen (tegen 3,7% in 1994), waardoor het aantal zetels steeg van één naar vier. Volgens Europarlementariër De Roo was de goede uitslag, naast het 'Rosenmöller-effect', te danken aan het consequente verzet van GroenLinks 'tegen fraude, gesjoemel en vriendjespolitiek' in het Europees Parlement (*GroenLinks-Magazine*, juli 1999).

wijzigingen huishoudelijk reglement

In 1999 werd een aantal voorstellen van partijorganisatorische aard voorbereid, die op het congres van GroenLinks in maart 2000 aan de orde zouden komen.

Het belangrijkste wijzigingsvoorstel betrof de bepaling in het huishoudelijk reglement waarin de zittingsduur van GroenLinkse volksvertegenwoordigers werd beperkt tot maximaal drie termijnen. Politiek leider Rosenmöller en een aantal lokale bestuurders zouden hier in 2002 mee te maken krijgen. De partijraad had in juni al besloten dat het wenselijk was dat in bijzondere gevallen van deze regeling afgeweken zou moeten kunnen worden. In december publiceerde het partijbestuur in *GroenLinks Magazine* voorstellen om het reglement te wijzigen. Een meerderheid binnen het bestuur was er voorstander van dat de maximale aaneengesloten zittingsduur normaliter drie volledige zittingsperioden zou blijven bedragen; en dat voor een eventuele vierde termijn een tweederde meerderheid van de stemmen van het congres werd vereist.

Een ander voorstel van het bestuur pleitte voor het geven van meer bevoegdheden aan landelijke kandidatencommissies. Deze zouden het recht moeten krijgen om zelf kandidaten aan te zoeken.

herziening afdrachtregeling

Voor het congres in maart 2000 stelde penningmeester B. Boer voor het percentage te verlagen dat politieke ambt dragers van hun inkomen moesten afdragen aan de partij. Aanleiding was het feit dat de forse financiële bijdrage (minimaal 10% van de brutojaarvergoeding) op principiële en praktische bezwaren stuitte. Onder andere zou de regeling de kans op geschikte kandidaten verkleinen. Het plan van Boer was in de partijraad van juni op enige weerstand gestuit, omdat sommigen vreesden dat er van een verlaging een deniverende werking uit zou gaan. Desalniettemin kwam het partijbestuur in december met een uitgewerkt voorstel om de regeling te versoepelen.

verwante instellingen en publicaties

Op 6 november vond een GroenLinks Forum in Utrecht plaats, waar leden en niet-leden discussieerden over tien actuele thema's. Tijdens de bijeenkomst werd het boekje *Het pluiche. GroenLinks lokaal aan de macht*, geschreven door J. van der Meer, gepresenteerd. Het bevatte de ervaringen van GroenLinks met het lokaal bestuur in vijf gemeenten.

In maart gaf het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks een brochure over *Lokaal jeugdbeleid* uit, met het verslag van een studiedag die op 30 januari in Utrecht gehouden was. Samen met de landelijke categorale groep Gehandicapten GroenLinks publiceerde het bureau een discussienota over de modernisering van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) en de Wet Voorziening Gehandicapten (WVG) met als titel *De cliënt aan het roer*. Auteurs waren mevr. J. Lagendijk en P. Basset.

Op 19 mei organiseerde het Wetenschappelijk Bureau een debat over de toekomst van de partij naar aanleiding van het verschijnen van *Verloren illusie, geslaagde fusie? GroenLinks in historisch en politicologisch perspectief* van de hand van P. Lucardie, W. van Schuur en G. Voerman. In de zomer publiceerde het Wetenschappelijk Bureau *Met status. Een pleidooi voor progressieve Europese migratiepolitiek*.

De Stichting Duurzame Solidariteit organiseerde op 30 januari in Utrecht een studiedag over de positie van de vrouw in islamitische landen.

Op 30 januari, 30 mei, 26 september en 14 november hield Dwars, de jongerenorganisatie van GroenLinks, algemene vergaderingen. Ook organiseerde Dwars een aantal congressen: van 19 tot 21 maart over Europa en het asielbeleid; op die van 26 tot 28 november werd een nieuwe schaduwfractie voor het jaar 2000 gekozen (zie hierboven onder 'congres'). Op 15 oktober hielden de jongeren in Utrecht de eerste van een reeks zogeheten 'DWARSverbindingen': politieke cafés naar aanleiding van actuele onderwerpen.

Op 29 mei vond in Zwolle de jaarlijkse conferentie van raads- en statenleden

plaats met als thema 'de GroenLinks kaart van Nederland', een meerjarenproject van de partij over ruimtelijke ontwikkeling als alternatief voor de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening van het kabinet.

In maart publiceerde het Oost-Europa-project van GroenLinks het eerste nummer van *Green matters*, een initiatief van de 'Green East-West Dialogue'.

De Linker Wang, het 'platform voor evangelie en politiek' verbonden aan GroenLinks, hield op 9 oktober in Utrecht zijn jaarlijkse landelijke bijeenkomst over de schuldenproblematiek van de Derde Wereld.

Eind augustus bracht de fractie in het Europees Parlement een bundeltje in vier talen uit met uitspraken van de liberaal F. Bolkestein over Europa, met de titel *Een Euroscepticus in Brussel? Frits Bolkestein over de Europese Unie*. De bloemlezing was samengesteld en van commentaar voorzien door J. Lagendijk en R. Wouters. Door middel van het boekje wilde de fractie de andere Europarlementariërs wijzen op het anti-Europese verleden van Bolkestein, die kandidaat was gesteld voor de Europese Commissie. De Eurofractie publiceerde eveneens *Landbouwen aan een Groen Europa. Het Europese landbouwbeleid ter discussie* onder redactie van R. Wouters; en *Van Amsterdam tot zetelkwestie. Een Eurocratisch zakwoordenboek* onder eindredactie van mevr. H. Galesloot.

De Tweede-Kamerfractie publiceerde een aantal nota's, waaronder *Tien over Wao. Naar een sluitende aanpak van arbeidsongeschiktheid; Mobiliteit op maat. Naar een samenhangende benadering van het personenvervoer in Nederland en Nederland hypotheekrenteland. Over de fiscale behandeling van het eigen huis*, waarin afschaffen van de aftrek van hypotheekrente en huurwaardeforfait werd bepleit.

personalia

Het Haagse gemeenteraadslid A. Daskapan, tevens directeur van de stichting Regionale Steunfunctie Allochtonen (RSA), kwam in 1999 enkele malen in opspraak (zie ook *Jaarboek 1997 DNPP*, blz, 53). In april ging het gerucht dat hij gesjoemeld zou hebben met subsidiegelden van de provincie Zuid-Holland. De provincie kon na een onderzoek echter geen strafbare feiten ontdekken. In juni eisten een kleine achthonderd Turken in een brief aan de provincie Daskapan's aftreden als RSA-directeur, omdat hij zich schuldig gemaakt zou hebben aan machtsmisbruik en vriendjespolitiek. Het Haagse raadslid noemde de actie een hetze tegen zijn persoon, georganiseerd door de extreem-rechtse groepering de Grijsse Wolven. Acht Turkse en Koerdische organisaties steunden Daskapan. In juli verloor hij bij de Haagse rechtbank een kort geding tegen drie ondertekenaars van de brief, die eerder tegen hem een rechtzaak hadden aangespannen wegens vermeende smaad, laster en belediging. Kort daarvoor was een door het partijbestuur van GroenLinks ingestelde onderzoekscommissie tot de conclusie gekomen dat alle beschuldigingen tegen Daskapan onjuist of onbewezen waren. Hij kon zijn zetel in de gemeenteraad dan ook behouden.

In juni liet het partijbestuur een intern onderzoek uitvoeren naar mogelijke fraude die het Asser gemeenteraadslid en eerste reserve voor de senaat, S. Pormes, als oud-bestuurslid van de Molukse verslavingszorginstelling Masiun gepleegd zou

hebben. Toen de Asser rechtbank de aanklacht bij gebrek aan bewijs seponeerde, concludeerde ook het GroenLinks-bestuur dat hem niets te verwijten viel. Het nieuw gekozen Eerste-Kamerlid B. van Schijndel kwam in oktober negatief in de publiciteit, toen hij via de stichting World Gay Center – waarvan hij bestuurslid was - in relatie werd gebracht met kinderporno. Twee medebestuurders waren namelijk eerder in 1999 voor het verspreiden hiervan veroordeeld. Ook had Van Schijndel zijn nevenfunctie niet aangemeld bij de Eerste Kamer. De kwestie had voor hem, nadat hij de gang van zaken had betreurd en zijn lidmaatschap van de stichting had opgezegd, geen politieke gevolgen.

Partij van de Arbeid (PvdA)

Men zou voor de PvdA 1999 een jaar van consolidatie en bescheiden innovatie kunnen noemen. De partij koos een nieuwe voorzitter, die echter geen drastische vernieuwing voorstond. Op landelijk niveau zouden kenniscentra deskundigen binnen en buiten de partij bijeenbrengen. Op electoraal gebied behaalde de PvdA lichte winst bij de Statenverkiezingen en licht verlies bij de Europese verkiezingen.

partijvoorzitterschap

In 1998 had mevr. K.Y.I.J. Adelmund vanwege haar benoeming tot staatssecretaris van Onderwijs het partijvoorzitterschap neergelegd. Vijf kandidaten verklaarden zich in december van dat jaar bereid de vacature te vervullen, maar één daarvan trok zich al spoedig terug. Het partijbestuur sprak een voorkeur uit voor zowel mevr. M. van Hees als voor het duo L. Booij en E. van Bruggen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 68). Deze kandidaten voerden een vrij felle campagne, waarbij veel afdelingsbijeenkomsten bezocht werden. Booij en Van Bruggen, historici die de jongerenbeweging Niet Nix hadden opgericht en het *Vlugschrift* van de PvdA hadden geredigeerd, kregen veel sympathie van vooraanstaande partijleden, zoals de voorzitter van de Tweede Kamer mevr. J. van Nieuwenhoven, staatssecretaris F. van der Ploeg en de oud-ministers E. van Thijn en mevr. M. de Boer. Een aantal van deze bekende partijleden wekte in een open brief de afdelingen van de partij op, het duo te steunen. Van Hees hekelde deze 'ouderwetse' bemoeienis van de partijtop (*de Volkskrant*, 18 februari 1999). Ideologisch leek er weinig verschil te ontdekken tussen de kandidaten. Van Hees legde echter meer nadruk op de formele partijdemocratie en wilde de controle van de partij op de kamerleden versterken, terwijl Booij en Van Bruggen de kamerleden meer zelfstandigheid gunden. Zij verweten Van Hees dat zij zich ten onrechte ook als vernieuwer presenteerde, terwijl ze al jarenlang lid was geweest van het partijbestuur en dus medeverantwoordelijk voor de toestand die ze nu wenste te veranderen. De twee overige kandidaten, J. Jetten en W. Koning, kwamen er in de campagne amper aan te pas. Jetten trok zich op het laatste moment alsnog terug. Op het congres, dat op 20 februari plaatsvond, versloeg Van Hees haar rivalen met een duidelijke meerderheid (740 tegen 451 stemmen). Enkele aanhangers van Booij en Van Bruggen dreigden teleurgesteld de partij de

rug toe te keren, maar het tweetal zelf toonde zich bereid de nieuwe voorzitter te steunen.

partijcongres

Het congres koos op 20 februari overigens niet alleen een partijvoorzitter, maar ook andere leden van het partijbestuur. Het dagelijks bestuur werd uitgebreid tot tien leden. Eerste vice-voorzitter werd het Tweede-Kamerlid mevr. M.I. Hamer, tweede vice-voorzitter en internationaal secretaris A. Pinto-Scholtbach, partijsecretaris L. Labruyere en penningmeester J. van Ingen Schenau.

De voorzitter van de Tweede-Kamerfractie, A.P.W. Melkert, sneed in zijn congresrede enkele 'rechtse' thema's aan, zoals veiligheid op straat en woningbezit. Hierbij zette hij zich vooral tegen de 'sociale bleekneusjes' van de VVD af door 'sociale kwaliteit' en gelijkheid van kansen te benadrukken (*PRO*, februari 1999).

vluchtelingenbeleid

Melkert had op het congres een pleidooi gehouden voor een scherper asielbeleid, waarbij afgewezen asielzoekers daadwerkelijk het land uitgezet zouden worden (in plaats van 'gedoogd'), ook indien ze niet terug konden keren naar het land van herkomst. Het congres steunde hem hierin en verwierp een motie van de Jonge Socialisten, de jongerenorganisatie van de PvdA, om het huidige (gedogende) beleid te handhaven.

In de partij en zelfs in de Tweede-Kamerfractie was de gedachtewisseling over dit onderwerp hiermee echter nog niet afgesloten. In het voorjaar organiseerde het partijbestuur een twintigtal discussies in de afdelingen, waaraan naar schatting 1.500 leden deelnamen. Het slotdebat vond plaats in Amsterdam op 28 juni. Vooral in de grote steden bleken veel PvdA-leden het vluchtelingenbeleid te hard te vinden. Uitgeprocedeerde asielzoekers die niet meer welkom waren in hun land van herkomst zouden een permanente verblijfsvergunning moeten krijgen in plaats van opgesloten en uitgezet te worden, vonden veel deelnemers aan de discussie. Het partijbestuur ging niet zover, maar drong er wel bij het kabinet op aan om ingeburgerde 'witte illegalen' (dat wil zeggen: vreemdelingen die bijna aan de voorwaarden voor een verblijfsvergunning voldoen) te legaliseren.

Provinciale Statenverkiezingen

Bij de Statenverkiezingen ging de PvdA iets vooruit: van 142 naar 154 zetels. De bescheiden winst stelde veel partijleden teleur. Intern klonk kritiek op het leiderschap van Melkert, waarbij ook zijn standpunt over asielzoekers als schadelijk werd gezien. De kersverse partijvoorzitter Van Hees vroeg om nader onderzoek naar de verkiezingsuitslag en suggereerde dat de partij een duidelijke linkse koers diende te varen. Het Tweede-Kamerlid F.J.M. Crone weet de geringe winst niet zozeer aan eigen falen, maar meer aan het feit dat GroenLinks naar het politieke midden was opgeschoven.

De PvdA kon haar electorale winst bij de collegevorming verzilveren in een extra aantal gedeputeerden: 27 in plaats van twintig (in 1995). De sociaal-democraten namen in alle provincies aan het college van Gedeputeerde Staten deel.

beginselprogramma

Het congres had in februari besloten dat een nieuw beginselprogramma in 2001 vastgesteld zou moeten worden. De afgevaardigden volgden hiermee het advies van de in 1997 ingestelde commissie onder voorzitterschap van de hoogleraar W.J. Witteveen. De commissie achtte in haar in oktober 1998 gepresenteerde notitie *De rode draden van de sociaal-democratie* herziening van het beginselprogramma van 1977 wenselijk (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 68). Dezelfde commissie diende nu een ontwerp voor te bereiden. Premier Kok nam in september (in het televisieprogramma 'Netwerk') een voorschot op de discussie met de opmerking dat het nieuwe beginselprogramma zich niet meer voor een republiek en in het algemeen niet over de staatsvorm diende uit te spreken.

kenniscentra

Het februaricongres had ook ingestemd met de oprichting van een zestal kenniscentra, die het partijbestuur in de nota *Nieuwe uitdagingen* had voorgesteld. Dit zouden landelijke netwerken van deskundigen moeten zijn, zowel partijleden als niet-leden, die de fracties in Eerste en Tweede Kamer en Europees Parlement zouden 'voeden' met informatie en adviezen op hun terrein (ruimte en milieu, onderwijs en cultuur, sociaal-economisch en financieel beleid, zorg en welzijn, buitenlands beleid en binnenland en justitie). Elk kenniscentrum zou door een partijbestuurder en een Tweede-Kamerlid worden 'getrokken'. Vanaf 1 juni zou een medewerker, J. van Zuylen, de kenniscentra coördineren. In totaal meldden zich ruim 5.000 leden aan voor de kenniscentra. Op 16 oktober vond in Utrecht de eerste bijeenkomst plaats van een kenniscentrum, waarbij over onderwijs gesproken werd. Ook de overige centra hielden in de herfst hun eerste bijeenkomst.

Eerste-Kamerverkiezingen

In het najaar van 1998 had het partijbestuur de ontwerp-kandidatenlijst voor de Eerste-Kamerverkiezingen opgesteld (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 69). Het partijcongres van begin februari stelde deze definitief vast. Overeenkomstig het voorstel werd de hoogleraar vrouwen- en ontwikkelingsstudies mevr. G. Lycklama à Nijeholt als lijsttrekker aangewezen.

Bij de verkiezingen voor de senaat ging de PvdA er één zetel op vooruit. In afwijking van gemaakte afspraken brachten Gelderse Statenleden bij de verkiezing van de Eerste Kamer een voorkeursstelsel uit op twee provinciegenoten, T.R. Doesburg en R. Rabbinge, die daarmee senator werden. Het partijbestuur betreurde deze actie, temeer daar nu minder vrouwen in de Eerste Kamer gekozen werden dan voorzien. De Gelderlanders wensten echter niet toe te geven aan de druk van de partijtop om hun zetels ter beschikking te stellen, omdat zij

het van groter belang vonden dat ook hun provincie in de Senaat vertegenwoordigd zou zijn.

kabinetscrisis

De kabinetscrisis (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten') lokte verschillende reacties uit binnen de PvdA. Melkert toonde een duidelijke voorkeur voor 'lijmen' van het kabinet, evenals partijvoorzitter Van Hees. Adelmund sloot niet uit dat haar partij ook zonder D66 zou blijven regeren met de VVD. M.A.M. Wöltgens, oud-voorzitter van de Tweede-Kamerfractie en nu senator, zag meer heil in nieuwe verkiezingen en hoopte dat daarna een kabinet gevormd zou kunnen worden met GroenLinks, D66 en desnoods CDA (*Vlugschrift*, 22 mei 1999).

parlementaire enquête Bijlmerramp

In april presenteerde de parlementaire enquête-commissie die de door het in 1992 neergestorte El-Al vliegtuig in de Bijlmermeer veroorzaakte ramp had onderzocht, haar eindverslag (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Bewindslieden, waaronder minister-president Kok, reageerden meteen kritisch op de conclusies van de commissie. PvdA-leden als oud-minister (en oud-burgemeester van Amsterdam) Van Thijn en het Tweede-Kamerlid W. Gortzak vonden die reactie 'erg onverstandig' respectievelijk 'te snel' (*Vlugschrift*, 24 april 1999).

De Tweede-Kamerfractie sloot zich na enige aarzeling echter aan bij het standpunt van het kabinet, dat de enquête geen politieke consequenties zou hebben: verantwoordelijke ministers hoefden niet alsnog af te treden. Het kamerlid R. van Gijzel, die een zeer stimulerende rol had gespeeld bij het besluit tot de enquête, en R. Oudkerk, PvdA-kamerlid en vice-voorzitter van de enquête-commissie, stemden begin juni als enigen mee met de oppositie voor een motie die het aftreden van de minister van Volksgezondheid, E. Borst-Eilers, had kunnen bewerkstelligen. De motie werd verworpen. Van Gijzel verborg zijn teleurstelling niet, maar ondernam verder geen stappen.

Twee fractieleden die anoniem wensten te blijven, leverden kritiek op de rol die Oudkerk bij de enquête had gespeeld, in het bijzonder zijn aanval op minister Borst. Oudkerk, Van Gijzel en enkele andere kamerleden bleken op hun beurt ontevreden over het leiderschap van fractievoorzitter Melkert in deze zaak (*de Volkskrant*, 12 juni 1999). Melkert zou bewindslieden teveel de hand boven het hoofd houden en discussies te snel afkappen. Hun kritiek gold niet alleen de discussie over de Bijlmerramp, maar ook over de gevolgen van vergiftiging van kippen met dioxine (in juni), waarbij staatssecretaris mevr. G.H. Faber van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij niet adequaat zou zijn opgetreden.

Kosovo

De kwestie-Kosovo liet de PvdA evenmin onberoerd (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Op 6 april besprak het partijbestuur de zaak op een

bijeenkomst in Utrecht, die aanvankelijk een besloten karakter zou hebben maar waar uiteindelijk toch ook pers werd toegelaten. Th. Apostolou nam als enige Tweede-Kamerlid van de partij stelling tegen de NAVO-bombardementen op Servië. Ook andere aanwezigen pleitten voor (tijdelijke of definitieve) stopzetting van de luchtacties, maar over het algemeen overwoog de steun voor het standpunt van kabinet en fractie. De discussie werd hiermee niet afgesloten. Zo vond op 17 mei weer in Utrecht een debat plaats tussen Apostolou en zijn fractiegenoot M. Zijlstra, die het regeringsstandpunt verdedigde. Op 11 juni stond Kosovo ook centraal in een discussie over de internationale rechtsorde in Amsterdam, onder leiding van het oud-kamerlid H.J. van den Bergh, waarbij naast het Tweede-Kamerlid B. Koenders ook vertegenwoordigers van de Hongaarse Socialistische Partij en de *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD) het woord voerden.

PvdA-delegatie in het Europees Parlement in opspraak

De campagne voor de verkiezingen van het Europees Parlement van 10 juni stond grotendeels in het teken van fraude en corruptie in de Europese instellingen. Ook de PvdA werd beschuldigd van 'vriendjespolitiek' en oneigenlijk gebruik van Europese gelden. In zijn boek over het Europees Parlement, *Europese idealisten*, schreef de journalist J. Dohmen dat de PvdA-delegatie in dat parlement onder meer in 1994 een half miljoen gulden aan onkostenvergoedingen in de verkiezingskas van de partij had gestort, via de Anne Vondeling Stichting (AVS). Bovendien zou men opdrachten voor grafische ontwerpen bij voorkeur aan de zoon van Europarlementariër mevr. H. d'Ancona hebben verleend en zou zij zelf tot de parlementsleden behoren die regelmatig de presentielijst tekenden en daarmee een vergoeding opstrekten zonder de betreffende vergaderingen verder bij te wonen.

Begin april ontkende H. Junk van de AVS deze beschuldigingen; de zoon van D'Ancona zou gewoonweg het beste werk hebben geleverd en de accountant van de stichting had geen onregelmatigheden geconstateerd. Later in april kondigde de ambtelijk secretaris van de partij, J. Huige, niettemin nader onderzoek aan, dat hij samen met Europarlementariër A. Metten en het Amsterdamse raadslid E. van der Laan zou verrichten. Begin juni moest men toegeven dat de AVS inderdaad geld voor onkostenvergoedingen voor leden van het Europees Parlement had doorgesluisd. G. van den Berge, tot februari directeur-generaal van het secretariaat van het Europees Parlement, achtte het gebruik van Europees geld 'oneigenlijk', maar merkte ook op dat de AVS zich doorgaans in zorgvuldigheid juist gunstig onderscheidde van soortgelijke instellingen in andere landen.

Europese verkiezingen

In het najaar van 1998 was het partijbestuur begonnen met de voorbereidingen voor de Europese verkiezingen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 69-70). Het partijcongres van begin februari stelde de kandidatenlijst definitief vast. De afgevaardigden kozen de directeur van de ontwikkelingsorganisatie NOVIB en voormalig partijvoorzitter M.J. van den Berg tot lijstaanvoerder voor de PvdA-

delegatie in het Europees Parlement. Van den Berg, destijds gezien als vertegenwoordiger van de linkervleugel van de partij, nam in de verkiezingscampagne enige afstand van zijn verleden, maar benadrukte wel de verschillen tussen zijn partij en CDA en VVD. In tegenstelling tot die partijen wilde hij dat de Europese Unie minder geld aan rijke boeren en meer aan arme stadswijken ging besteden.

Op 1 en 2 maart stelde het congres van de Partij van Europese Sociaal-democraten (PES) in Milaan een manifest vast, dat voor alle aangesloten partijen als verkiezingsprogramma voor de Europese verkiezingen diende. Het Tweede-Kamerlid F.C.G.M. Timmermans vond het ontwerp-manifest 'slappe hap', andere PvdA-ers lieten zich in gunstiger zin uit (*Vlugschrift*, 6 februari 1999).

In het voorjaar gaf de Wiardi Beckman Stichting (WBS), het wetenschappelijk bureau van de PvdA, samen met deze partij *De achteloosheid voorbij. Een Europees engagement* uit, geschreven door de hoogleraar J.W. de Beus en de publicist P. Scheffer. Met dit discussiestuk wilde het tweetal de discussie over Europese eenwording een nieuwe impuls geven.

Tijdens de verkiezingscampagne had Van den Berg zijn ongenoegen kenbaar gemaakt over de kandidatuur van voormalig VVD-leider Bolkestein voor de Europese Commissie. De PvdA bleek hierover verdeeld. Zo toonde J. Wallage, burgemeester van Groningen en voorheen fractievoorzitter in de Tweede Kamer, zich wel bereid Bolkestein te steunen. Op 4 juni hield de PvdA een 'Europadag' in Rotterdam, waarbij ook Kok en zijn Britse ambtgenoot Blair acte de présence gaven. Op 9 juni werd de campagne in Maastricht afgesloten.

Bij de verkiezingen moest de PvdA twee van haar acht zetels prijsgeven. De partij had verlies verwacht en toonde zich niet ontevreden met het behaalde resultaat. Wel was men verontrust over de lage opkomst. Op 28 juni hield de PvdA een symposium over de kwestie van de lage opkomst bij Europese en andere verkiezingen. Oud-minister J.A. van Kemenade en de hoogleraar politieke wetenschappen R. Andeweg deden een aantal voorstellen om de opkomst te verhogen, die door Melkert welwillend werden ontvangen. Zo wilde men kiezers op meer dagen en langs meer wegen laten stemmen – per post, mogelijk ook via internet.

belastingpolitiek

De verregaande herziening van het belastingstelsel die minister van Financiën G. Zalm (VVD) en staatssecretaris W.A.F.G. Vermeend (PvdA) voorbereid hadden, leverde ook stof voor debat in de PvdA. Op 19 juni vond in Amsterdam een conferentie over de plannen plaats. Directeur P. Kalma van de WBS had met de econoom B. Jacobs een kritische notitie geschreven, waarin zij het vooral betreurden dat de voorgestelde vermogensrendementsheffing weinig rekening hield met draagkracht, en dat hypotheekrenteaftrek en pensioensparen opnieuw buiten discussie bleven. De partijtop was nogal ongelukkig met dit stuk. Fractievoorzitter Melkert zou de verspreiding ervan verboden hebben (*de Volkskrant*, 17 juni 1999). Partijvoorzitter Van Hees wilde het wel op de conferentie aan de orde stellen, maar dan naast een notitie van de fractie waarin de be-

lastingplannen met meer welwillendheid besproken werden. Kalma beschouwde dit als pogingen tot censuur en trok zijn notitie vervolgens in.

Op de conferentie klonk niettemin ook kritiek op het belastingplan. De vice-voorzitter van de Tweede-Kamerfractie, J.P.C.M. van Zijl, pleitte onder meer voor een progressievere heffing op vermogensrendement en voor belastingvoordelen voor gezinnen met kinderen. Van Hees kondigde een onderzoek aan naar aftrekposten, waaronder de hypotheekrenteaftrek. Melkert verklaarde daar geen bezwaar tegen te hebben, mits het 'H-woord' geen 'OH-woord' zou worden (*NRC-Handelsblad*, 21 juni 1999).

Ook S. van Wijnbergen, PvdA-lid en secretaris-generaal van Economische Zaken, leverde kritiek op het belastingplan. Hoewel hij dit deed op een besloten bijeenkomst van belastingadviseurs, besteedde een aanwezige journalist er in *De Telegraaf* (op 24 september) aandacht aan. Voor Van Wijnbergen, die toch al een gespannen relatie met zijn minister, mevr. Jorritsma-Lebbink (VVD) had, was dit aanleiding zijn ontslag in te dienen.

minister Peper

Minister Peper raakte eind oktober in opspraak door een publicatie in het *Algemeen Dagblad* (28 oktober 1999) waarin anonieme bronnen beweerden dat hij als burgemeester van Rotterdam (1982-1998) gemeenschapsgeld gebruikt zou hebben voor privé-doeleinden. De gemeenteraad van de Maasstad zou een onderzoek instellen. Peper noemde de beschuldigingen 'larietkoek' (*de Volkskrant*, 29 oktober 1999). Premier Kok verklaarde achter zijn minister te staan.

Niet Nix, Opschudding en LEF

De in 1996 opgerichte vernieuwingsbeweging Niet Nix, in zekere zin een concurrent van de JS, besloot eind september een samenwerkingsverband aan te gaan met de groep Opschudding bij D66, onder de naam LEF (zie ook in deze kroniek onder D66). De afkorting LEF stond voor: Liberté, Egalité, Fraternité (vrijheid, gelijkheid en broederschap: het motto van de Franse Revolutie van 1789). Op 20 december vierde Niet Nix zijn opheffing met een slotfeest in Amsterdam. LEF zou de fakkel van de politieke vernieuwing overnemen, maar dan onafhankelijk van bestaande partijen. Mevr. E. Mastenbroek, coördinator van Niet Nix, verklaarde dat die beweging veel had bereikt maar nu deel van het partij-establishment was geworden, en misbruikt werd als een excuus om het gebrek aan openheid en vernieuwing in de partij te verbloemen (*de Volkskrant*, 11 december 1999). Met Niet Nix zou ook het PvdA-Vlugschrift verdwijnen: op 11 december verscheen het laatste nummer

verwante instellingen en publicaties

In januari verscheen *Natuur en sociaal-democratie. In de voetsporen van Henri Polak*. Het boek was de uitkomst van de discussie in de PvdA-werkgroep Milieu en Energie, en geschreven door M. Drees en J. Keessen.

De Tweede-Kamerfractie van de partij publiceerde in mei onder verantwoordelijkheid van M. Bussemaker, lid van de fractie, *Het Sociale Europa. Uitdaging voor sociaal-democraten*, waarin een Europees sociaal beleid verdedigd werd. In september gaf de fractie *Een plan voor de krijgsmacht* uit; in deze nota deed zij voorstellen om de krijgsmachtdelen beter te integreren en te richten op crisis- en vredesoperaties. In december liet de fractie in samenwerking met de PvdA-delegatie in het Europees Parlement een discussienota het licht zien over hervormingen van de Europese instellingen onder de titel *PvdA-aandachtspunten voor de IGC-2000*.

De Wiardi Beckman Stichting (WBS) hield samen met de Evert Vermeer Stichting (EVS), de nevenorganisatie die zich bezig houdt met ontwikkelings-samenwerking, op 20 maart een conferentie over de toekomst van de financiële orde onder de titel 'Op weg naar de volgende crisis?'. Naast universitaire deskundigen uit verschillende landen voerden het Tweede-Kamerlid Crone en Euro-parlementariër Metten het woord.

De WBS publiceerde samen met de Alfred Mozer Stichting en het wetenschappelijk bureau van de Duitse zusterpartij SPD, de Friedrich Ebert Stiftung, de studie *Troubled transition: Social Democracy in East Central Europe. How social democrats, after the collapse of communism, face the task of constructing capitalism*, van de hand van M. Dauderstädt, A. Gerrits en G.G. Márkus. De voorzitter van de Hongaarse Socialistische Partij, L. Kóvács, schreef een voorwoord voor het boek, dat de geschiedenis van sociaal-democratische en 'post-communistische' partijen in Hongarije, Polen, de Tsjechische Republiek en Slowakije schetste en in een politicologisch perspectief plaatste. In oktober presenteerde de WBS het twintigste *Jaarboek voor het democratisch socialisme* aan premier Kok. Bij deze gelegenheid waarschuwde de oud-hoogleraar en ondernemer A. van der Zwan tegen de 'derde weg' van het volkskapitalisme. Hij wilde de hervorming van de maatschappij weer op de agenda van de sociaal-democratie zetten. Kok wilde niet zo ver gaan, maar maakte zich wel zorgen over de toenemende neiging van kapitalisten zich op speculatiewinst in plaats van ondernemen te richten. Hij verklaarde dat in een vraaggesprek met Kalma en F. Becker (adjunct-directeur van de WBS), dat ook in het jaarboek was gepubliceerd.

Het Centrum voor Lokaal Bestuur (CLB) organiseerde op 2 oktober in Oss het jaarlijkse Festival van het Binnenlands Bestuur. Na toespraken van minister Peper en de voorzitter van het CLB, H.G. Ouwkerk, vond een forumdiscussie plaats over de benoeming van de burgemeester met deelname van twee Belgische en twee Nederlandse burgemeesters. De burgemeester van Leuven, L. Tobback, hield tevens de Wibautlezing, waarin hij vooruit trachtte te kijken naar het jaar 2025.

De EVS organiseerde op 17 april in Utrecht haar jaarlijkse Afrika-conferentie onder de titel 'De macht tot verandering'. Eregast en inleider was de oud-president van Mali, A. Toumani Toure. Minister E. Herfkens van Ontwikkelingssamenwerking hield eveneens een rede. Verder gaf de EVS een brochure uit, getiteld *Vluchten naar veiligheid en bestaanszekerheid*.

De jongerenorganisatie van de PvdA, de Jonge Socialisten (JS), koos op haar

congres in Maastricht op 10 en 11 april een nieuwe voorzitter: E. Bekkers volgde O. Ramadan op. Beiden richtten met enkele anderen in april de 'bende van de Rode Hand' op, die het partijbestuur kritisch ging volgen. Samen met de EVS en de PvdA organiseerde de JS op 23 oktober in Amsterdam een 'politiek feest' met als thema 'The Power of Solidarity'. Op 6 en 7 november hield de JS haar najaarscongres in Rotterdam.

In maart richtte een aantal jonge vrouwen in de PvdA een nieuw netwerk op, 'Rode Dozen' genoemd. Zij verzetten zich tegen het 'slachtofferdenken' van oudere feministes en tegen positieve discriminatie. Aan het eind van het jaar richtten mev. M. Dozeman en W. Scheerder de Rode Rotary op, bedoeld om internationaal ondernemerschap vanuit de sociaal-democratische gedachte te bevorderen en een brug te slaan tussen politiek en bedrijfsleven.

personalia

In januari werd mev. L. van Maaren-van Balen benoemd tot burgemeester van Leeuwarden, als opvolger van H. Apotheker (D66) die als minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij in augustus 1998 tot het tweede kabinet-Kok was toegetreden.

Op 19 februari overleed H. Vos. Hij was van 1983 tot 1998 lid van de Tweede Kamer geweest; voordien was hij bestuurder van de Industriebond van NVV en FNV.

In april werd mev. S. Stuiveling benoemd tot president van de Algemene Rekenkamer, als opvolger van H. Koning (VVD). Zij was op dat moment vice-president van dit orgaan.

In juni werd mev. A. Brouwer-Korf, burgemeester van Amersfoort, benoemd tot burgemeester van Utrecht. Zij werd op 2 juli geïnstalleerd. Haar benoeming verliep niet rimpelloos: ze kreeg wel steun van de vertrouwenscommissie van de Utrechtse gemeenteraad, maar de Commissaris van de Koningin van de provincie, B. Staal, bleek voorkeur te hebben voor zijn partijgenoot J. Kohnstamm (zie verder in deze Kroniek onder D66).

J.M.M. Ritzen, oud-minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, werd met ingang van 16 augustus benoemd tot vice-president van de Wereldbank, belast met ontwikkelingsbeleid.

Op 1 oktober overleed W. Polak, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken in het kabinet-Den Uyl (1973-1977) en burgemeester van Amsterdam van 1977 tot 1983.

Reformatorische Politieke Federatie (RPF)

Het jaar 1999 stond voor de RPF in het teken van de samenwerking met het GPV. Beide partijen maakten in oktober bekend dat zij in januari 2000 een besluit zouden nemen over een te vormen unie.

Provinciale Statenverkiezingen

De RPF nam in elf provincies aan de Statenverkiezingen deel. In zes provincies

werkte de Federatie samen met het GPV, en in twee met GPV en SGP (zie hierboven in deze Kroniek onder GPV). In Friesland en Groningen vormde de RPF met de SGP een samenwerkingsverband. Alleen in Overijssel deed de partij zelfstandig mee. Partijsecretaris A.L. Langius was tevreden met de winst van de RPF: zijn partij steeg van zeventien naar twintig zetels. Langius sprak echter tegelijkertijd zijn teleurstelling uit over de teruggang in het absolute aantal stemmen. Dat de RPF had gewonnen, kwam vooral door de lage opkomst.

Eerste-Kamerverkiezingen

In november 1998 had de Federatieraad de kandidatenlijst voor de verkiezingen voor de Eerste Kamer opgesteld (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 77). De RPF kwam bij deze verkiezingen samen met het GPV met één lijst uit (zie hierboven onder GPV). Twee kandidaten van de Federatie werden in mei in de senaat gekozen: E. Schuurman, al sinds 1983 Eerste-Kamerlid, en debutant C. van Bruchem.

Europese verkiezingen

In november 1998 had de Federatieraad de kandidatenlijst voor de Europese verkiezingen vastgesteld (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 77). R. van Dam was op de eerste plaats gezet. Bij de verkiezingen werkte de RPF samen met GPV en SGP. De combinatie behaalde drie zetels; Van Dam werd herkozen (zie ook in deze Kroniek onder GPV en SGP).

partijvoorzitter

Op de Federatieraad van 15 mei werd M. van Daalen als nieuwe partijvoorzitter gekozen. Hij volgde A. van den Berg op, die om gezondheidsredenen zijn functie neerlegde. Het laatste jaar was Van den Berg reeds vervangen door de tweede voorzitter A.W. van Dijk. Van Daalen was voorzitter van de gemeenschappelijke fractie van GPV en RPF in de Provinciale Staten van Flevoland.

Federatieraden

Op de Federatieraad van 15 mei deelde partijleider Van Dijke mee dat hij zijn partij een 'groener' imago wilde verschaffen. Hij riep de leden op zelf meer bewuste keuzes te maken, bijvoorbeeld door de auto minder vaak te gebruiken. Verder besprak de Federatieraad de penibele financiële positie van de RPF. Een van de oorzaken hiervan was nalatigheid bij de contributie-inning en -afdracht door een aantal kiesverenigingen.

Op 23 oktober kwam de Federatieraad bijeen om te worden genformeerd over de unieplannen van GPV en RPF (zie hierboven in deze Kroniek onder GPV).

politiek leider Van Dijke

Op 26 mei werd door de procureur-generaal van het Gerechtshof in Den Haag tegen Van Dijke driehonderd gulden boete geëist wegens opzettelijke belediging van homoseksuelen. Van Dijke had in 1996 in een interview in *Nieuwe Revu* homoseksuelen met dieven vergeleken (zie onder RPF in de Kroniek in de *Jaarboeken 1996-1998 DNPP*). Op 9 juni sprak het hof hem vrij: Van Dijke zou zich op zijn geloofsovertuiging hebben gebaseerd. De RPF-leider reageerde opgelucht. De procureur-generaal stelde echter vervolgens cassatie in bij de Hoge Raad tegen de vrijspraak.

verwante instellingen en publicaties

Op 9 april 1999 hield de Marnix van St. Aldegonde Stichting samen met de wetenschappelijke instituten van GPV en SGP en de Eurofractie van deze partijen een congres over 'christelijke politiek voor Europa?!' (zie hierboven onder GPV). Op 20 november organiseerde zij een congres onder de titel 'Recht en averecht - christelijke politiek en de samenleving van morgen'. Tot de sprekers behoorde W.J. Witteveen, voorzitter van de beginselprogramcommissie van de PvdA en Eerste-Kamerlid. De bijeenkomst markeerde de afsluiting van het project 'Verantwoordelijkheid en samenlevingsinrichting'. In het kader hiervan waren de afgelopen vier jaren verschillende studies gepubliceerd over onder meer gezinsbeleid en reformatorische partijvisie. In december publiceerde de Marnix Stichting het rapport *Verzilvering van de samenleving. Een verrijkende kijk op ouderdom*. Een werkgroep onder leiding van J.W. Dollekamp ontwikkelde hierin een christelijke visie op ouderen en hun maatschappelijke participatie.

Op 24 april koos de ledenvergadering van de RPF-jongeren H. Valkenburg als nieuwe voorzitter. Hij volgde mevr. G. Rots op. Samen met de GPJC organiseerden de RPF-jongeren op 5 juni een congres met als thema Europa (zie hierboven onder GPV). Op 25 september hielden de RPF-jongeren een algemene ledenvergadering.

Op 19 en 20 maart hield de Vereniging van RPF-bestuurders een congres met als thema 'Breuklijnen ontstaan door paars beleid in opvoeding, onderwijs en gezin'. In zijn toespraak hield Van Dijke een pleidooi voor kleinere scholen. Hierdoor zou het contact tussen leerlingen en leraren verbeteren. Ook wilde de RPF-leider dat christelijke scholen hun identiteit in de praktijk sterker tot uitdrukking zouden brengen.

personalia

Op 1 maart werd T.A. Viezee geïnstalleerd als burgemeester van Zeewolde. Daarvoor was hij voorzitter van de gemeenteraadsfractie van GPV en RPF in Alphen aan den Rijn. Op 1 september trad D.G. Schutte aan als burgemeester van Urk. Hij was lid van de Staten van Gelderland voor de RPF/GPV-combinatie en wethouder in Oldebroek. Viezee en Schutte waren de derde en vierde burgemeester van de RPF.

R. Kuiper hield op 26 maart zijn inaugurele rede aan de Erasmus Universiteit te

Rotterdam. De directeur van de Marnix Stichting was benoemd tot bijzonder hoogleraar reformatorische wijsbegeerte.
Directeur van het partijbureau G. Ekelmans legde op 1 september zijn functie neer. Hij werd opgevolgd door B. Roor.

Socialistische Partij (SP)

Het jaar 1999 was voor de SP een uitermate druk jaar. De partij belegde twee congressen, waar achtereenvolgens over haar organisatie en haar ideologie werd besloten. Verder voerde de SP twee succesvolle verkiezingscampagnes, en was zij in staat haar ledenaanhang flink uit te breiden.

Kosovo

Als enige partij in de Tweede Kamer wees de SP het optreden van de NAVO in Kosovo af (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Een oproep van partijleider J.G.C.A. Marijnissen aan de regering om de Nederlandse deelname aan de luchtaanvallen te staken, werd onder meer ondersteund door het oud-Tweede-Kamerlid voor de CPN, M. Bakker, schrijver J. Wolkers en programmamaker J. Spijkerman. De oproep ging ook als kettingbrief door het land. Onder de leus 'Beter dan Bommen' werden in het land debatten georganiseerd. Een verslag van de discussie op 31 maart in 'De Rode Hoed' in Amsterdam werd gepubliceerd.

Opiniepeilingen gaven aan dat 72% van de SP-kiezers de NAVO-luchtaanvallen steunden. Voor partijleider Marijnissen was dat geen reden om van standpunt te veranderen. Het partijcongres van 1 mei steunde vrijwel unaniem de afwijzende opstelling van de Tweede-Kamerfractie in de kwestie Kosovo. Ook de partijraad van 20 juni schaarde zich achter de fractie.

Provinciale Statenverkiezingen 1999

In 1998 was de SP begonnen met de voorbereidingen van de Provinciale Statenverkiezingen van 3 maart 1999 (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 81). De partij voerde campagne onder de leus 'Geef tegengas'. De uitslag was bevredigend: de SP steeg van 2,1% naar 3,3% van de stemmen en groeide daarmee van twaalf naar negentien zetels. De lijstverbinding met GroenLinks in Overijssel leverde een extra zetel op.

Naar aanleiding van de lage opkomst pleitte partijleider Marijnissen voor de invoering van de opkomstplicht. Volgens hem gingen hoger opgeleide, rijkere mensen vaker stemmen dan mensen met een laag inkomen en een lage opleiding. Hierdoor zou de democratie steeds minder representatief worden. Zijn plan kreeg weinig bijval.

tussentijdse gemeenteraadsverkiezingen in Noord-Brabant

Een tegenvaller voor de SP was de teruggang bij de tussentijdse raadsverkie-

zingen in het westen van Noord-Brabant. Deze werden tegelijk met de Statenverkiezingen gehouden en waren noodzakelijk door gemeentelijke herindelingen. De verwachtingen van de partij waren hooggespannen, maar in plaats van winst moest zij verlies incasseren. Zo liep de SP in Dongen terug van 22,8% naar 17,2%. De partij weet de nederlaag aan de combinatie van verkiezingen voor de gemeenteraad en de Staten: de kiezers zouden zo geneigd zijn meer 'landelijk' en minder lokaal te stemmen. Op de partijraad van 6 maart werd de hand echter ook in eigen boezem gestoken. De betrokken afdelingen vroegen zich af of ze nog wel voldoende herkenbaar waren als 'creatieve en vasthoudende plaatselijke belangenbehartiger' (*SP-Nieuwsbrief*, 24 maart 1999). De partijraad vroeg de afdelingen een analyse van de verkiezingsuitslag te maken.

Eerste-Kamerverkiezingen

De vooruitgang die de SP bij de Statenverkiezingen had geboekt, werkte door bij de verkiezingen voor de Eerste Kamer: het aantal senaatsleden steeg van één naar twee. R.F. Ruers, die in 1998 J.M.A.M. de Wit als Eerste-Kamerlid was opgevolgd, keerde als senator terug. Hij kreeg gezelschap van D. van Vugt, student politicologie en lid van de gemeenteraad van Leiden. Van Vugt was negentien jaar en daarmee het jongste Eerste-Kamerlid aller tijden. In juli werd hij gearresteerd toen hij zich met enkele andere SP-ers van de jongerengroep 'Rood' op een bouwlocatie van de Betuwelijn in een natuurgebied begaf.

Europese verkiezingen

Nadat in december 1998 de partijraad E. Meijer als lijsttrekker voor de Europese verkiezingen had aangewezen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 81), stelde de partijraad van 6 maart de definitieve kandidatenlijst op. Het congres van 1 mei bekrachtigde de aanwijzing van Meijer als eerste kandidaat. De partijraad in maart keurde verder het verkiezingsprogramma, getiteld 'Wie zwijgt, stemt toe', goed.

De verkiezingscampagne voerde de SP onder de leus 'Schoon genoeg van Europa? Stem tegen, stem SP'. Hiermee werd gepoogd in te spelen op vermeende fraudegevallen binnen de Europese Commissie en het Europees Parlement die de laatste tijd in het nieuws waren gekomen. In het hele land werden schuursponzen verspreid, die de campagneboodschap symboliseerden.

De verkiezingen waren voor de SP een groot succes: vergeleken met 1994 steeg de partij van 1,3% naar 5,0%, goed voor één zetel. Meijer sloot zich in het Europees Parlement aan bij de fractie Europees Verenigd Links. In januari had de SP samen met andere in dit verband participerende partijen in Parijs een gemeenschappelijke oproep ondertekend. Hierin verklaarden deze partijen te willen werken aan een sociaal, ecologisch en democratisch Europa. Tot de ondertekenaars behoorden de communistische partijen van België, Frankrijk en Portugal, en de *Partei des Demokratischen Sozialismus* (PDS) uit Duitsland.

partijcongres

Op 1 mei, de dag van de arbeid, hield de SP in Nijmegen haar achtste congres (zie ook *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 82). Ter voorbereiding van deze bijeenkomst had de SP een aantal regioconferenties belegd. Hier kregen congresafgevaardigden en de congrescommissie de eerste gelegenheid met elkaar te discussieren over de congresvoorstellen. Vervolgens konden de afdelingen hierop nog amendementen indienen en kandidaten voorstellen voor het partijbestuur.

Aan het congres namen ongeveer zeshonderd afgevaardigden deel. Hoofdpunt was de aanpassing van de statuten en het huishoudelijk reglement om de basis van de partijorganisatie te versterken. De achterliggende gedachte was dat de SP de laatste jaren flink was gegroeid, maar dat de nieuwe leden niet altijd goed in de organisatie waren opgenomen. Besloten werd meer aandacht aan scholing en begeleiding te geven, vooral op afdelingsniveau. Het oprichten van nieuwe afdelingen werd minder eenvoudig gemaakt: in plaats van minimaal vijftien leden waren er voortaan minstens vijftig voor nodig. De afdelingen in de grote steden kregen voortaan direct een plaats in het partijbestuur.

Daarnaast werden rechtstreekse verkiezingen voor een deel van het partijbestuur gehouden. Marijnissen werd herkozen als voorzitter (met veertig van de ruim zeshonderd stemmen tegen), T. Kox als algemeen secretaris (negentien stemmen tegen).

beginselprogramma

Het achtste partijcongres had het partijbestuur opdracht gegeven een 'kernvisie op mens en maatschappij' op te stellen. Eind augustus verscheen het ontwerp, *Heel de mens* geheten. Vergeleken bij het in 1991 vastgestelde beginselprogramma *Handvest 2000* waren hierin enkele radicale doelstellingen gesneuveld. Zo kwamen in het nieuwe document onder meer de socialisering van de productiemiddelen en economische planning niet meer voor. De socialistische toekomstvisie was meer op de achtergrond geraakt. De parlementaire democratie werd voluit aanvaard. Volgens partijsecretaris Kox was de vernieuwing van de beginselen bedoeld 'om een brug te slaan naar mensen die in het verleden wellicht goede gronden hadden om zich niet bij ons aan te sluiten' (*NRC-Handelsblad*, 25 september 1999).

De afdelingen kregen tot 17 oktober de tijd het stuk te bespreken. Op basis van hun commentaar stelde het partijbestuur een tweede versie op, die volgens Kox 'krachtiger en duidelijker' was (*de Tribune*, 19 november 1999). Deze werd in november voorgelegd aan vijf regioconferenties. Afdelingen konden vervolgens nog amendementen indienen op het negende partijcongres in Zwolle. De 411 afgevaardigden op deze bijeenkomst steunden in het algemeen de bestuursvoorstellen. Zij wezen een voorstel af om de nationalisatie van banken, verzekeringsmaatschappijen en grote bedrijven weer in het program op te nemen.

In zijn congresrede erkende partijvoorzitter Marijnissen dat de SP iets bescheidener was geworden. 'Ook wij kunnen de loop van de geschiedenis niet voorspellen. Bovendien zijn wij niet de enige die zullen bepalen hoe het alternatief voor de huidige wereldorde eruit zal zien'. Hij wees er daarbij op dat in

het verleden socialistische blauwdrukken in dogmatisme en geloof in 'absolute waarheden' had geresulteerd, 'een geloof dat uiteindelijk ook tot weezinwekkende uitwassen en vele wandaden heeft geleid'. Het socialisme werd daarmee echter niet opgegeven: dit betekende volgens Marijnissen voor de SP dat 'de mens de maat is van alle dingen'.

Heel de mens was een program op hoofdlijnen. Deze zouden vervolgens nader worden uitgewerkt door tien werkgroepen, die het partijbestuur had ingesteld.

ledenwerving

In 1999 liep het ledental van de SP licht terug. Begin januari telde de partij 25.052 leden; in september 24.371. Deze teruggang was mede aanleiding voor een ledenwerfcampagne, die de SP onder de naam 'Een nieuwe eeuw, een schone lei' na Prinsjesdag startte. Doel was het ledental voor het einde van 1999 op minstens 25.500 te brengen. Daartoe wilde de partij bijna een miljoen huishoudens bezoeken. De campagne werd ondersteund met reclamespots waarin partijleider Marijnissen te horen was. Op 4 november had de SP het streefgetal gehaald. Besloten werd de de campagne voort te zetten om in ledental de vierde partij van Nederland te blijven.

breuk in college

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1998 was de SP toegetreden tot het college van burgemeester en wethouders in Schijndel, samen met de PvdA en de eenmansfractie G. Kuis. In de herfst van 1999 kwam aan deze samenwerking een einde, toen SP-wethouder G. Wouters het vertrouwen verloor van de raadsfractie van de PvdA. De SP belandde hierdoor in de oppositie.

acties

In februari richtte het oud-Tweede-Kamerlid voor de PvdA F. Moor, die later tot de SP was toegetreden, ondersteund door zijn partij het comité 'Handen af van de WAO' op. Aanleiding vormden de plannen van het kabinet WAO-ers vaker en strenger te gaan herkeuren. Naast voorzitter Moor namen ook een ander gewezen Tweede-Kamerlid voor de PvdA, P. de Visser, en het SP-Tweede-Kamerlid De Wit zitting. Met een handtekeningenactie wilde het comité het kabinet op andere gedachten brengen.

De partijraad van 20 juni aanvaardde de opzet van het 'Plan van de Jeugd', dat was opgesteld door het Tweede-Kamerlid mevr. A.C. Kant. Volgens de SP zouden ongeveer een half miljoen kinderen in Nederland opgroeien in gezinnen die te kampen hadden met armoede. De partij wilde dat er meer geïnvesteerd werd in zorg voor en opvoeding van kinderen. In het kader van het plan presenteerde de Tweede-Kamerfractie op 6 september voorstellen om de kinderbijslag te koppelen aan het inkomen. Verder publiceerde de SP een vernieuwde uitgave van *Alles kids?*, en een actieplan voor de afdelingen.

In 1999 zette de SP de actie tegen het meubelbedrijf IKEA voort, die zij in

november 1998 was begonnen. De partij wilde garanties dat de producten van het woonwarenhuis zonder kinderarbeid waren vervaardigd. Regelmatig postten partijleden voor de ingang van vestigingen van dit bedrijf. Onder het winkelende publiek deelden zij 'rode kaarten' uit, waarmee men zijn afkeuring over de opstelling van het bedrijf kenbaar kon maken. Begin juni overhandigde de partij 50.000 kaarten aan IKEA. De actie liep af nadat IKEA op 7 juli een SP-delegatie toezegde de controles die zij uitvoert op kinderarbeid te laten checken door externe accountants.

Rood

Eind 1998 was op een speciale jongerenconferentie gebleken dat er voor een aparte jongerenorganisatie van de SP geen animo bestond (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 82). Wel werd op het partijcongres van 1 mei 'Rood' gevormd, 'jongeren in de SP'. Zij wilden als volwaardig partijlid meedoen aan alle partijactiviteiten en wensten 'géén quasi-onafhankelijke, machteloze jongerenorganisatie. De SP neemt jongeren serieus en stopt ze niet in een kindercrèche', aldus de promotiefolder. Voorzitter werd S. de Jong. Rood was onder meer in actie gekomen tegen de drijfjachten op de Kroondomeinen. Ook verzette zij zich tegen de aanleg van de Betuwelijn.

Op 28 november organiseerde Rood een bijeenkomst in Nijmegen, bedoeld voor alle jongeren in de SP. Het Tweede-Kamerlid H. van Bommel verleende zijn medewerking. In enkele werkgroepen spraken de ongeveer zestig jongeren over onder meer onderwijs en dierenwelzijn.

verwante instellingen en publicaties

In juli verscheen het rapport *Gevangen in banenplannen*. Hierin presenteerde de SP de uitkomsten van een onderzoek dat was uitgevoerd door het comité 'Stop de gesubsidieerde uitbuiting', onder personen die werkzaam waren in het kader van de Wet op de Inschakeling Werkzoekenden (WIW) en de 'Melkert-regeling'. Het comité eiste dat de betrokken werkgevers werden verplicht na twee jaar de in het kader van deze regelingen aangestelde werknemer in dienst te nemen.

Het Wetenschappelijk Bureau van de SP publiceerde eveneens in juli het rapport *Hoe openbaar is de bibliotheek nog?*. De beide onderzoekers, M. Langkamp en N. Schouten, hadden vastgesteld dat een groeiend aantal bibliotheken leengeld van jongeren vroeg. Zij stelden voor dat de 'contributievrijdom' voor jongeren tot achttien jaar weer werd hersteld.

In oktober kwam het rapport *Studiehuis... studielast. De prijs van onderwijs* uit. De auteur, Schouten, betoogde hierin dat de invoering van het 'studiehuis' tot een aanzienlijke verhoging van de studiekosten had geleid.

Een maand later verscheen het rapport *Een medicijn voor de Engelse ziekte*, van de hand van Schouten en H. Vriezen. Hierin werd de werking van de Wet Geneesmiddelenprijzen onder de loep genomen.

Op 20 november hield Solidair in het Vakbondsmuseum in Amsterdam een landelijke bijeenkomst. Vertegenwoordigers van FNV en CNV gingen in debat

met De Wit. Gespreksonderwerp was de rol van de vakbeweging in de 21-ste eeuw.

Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP)

Het jaar 1999 verliep voor de SGP betrekkelijk voorspoedig. Het aantal Statenzetels steeg licht en bij de Europese verkiezingen kwam er weer een SGP-er in het Europees parlement. Vanaf de zijlijn sloeg de partij de gesprekken tussen GPV en RPF over verdergaande samenwerking gade.

algemene vergadering

Op 27 februari hield de SGP haar jaarlijkse algemene vergadering in Utrecht. B.J. van der Vlies, voorzitter van de Tweede-Kamerfractie, hield een rede onder de titel *Vol recht en wijs beleid*. Hierin hekelde hij het 'paarse' beleid, zoals het homohuwelijk, de 'liberalisering van de euthanasiewetgeving' en de aantasting van de zondagsrust.

De vergadering herkoos de predikant D.J. Budding als partijvoorzitter. De jaarvergadering koos verder de leden van de nieuw ingestelde Commissie van Beroep.

beginselprogramma

Op de jaarvergadering stelde de kiesvereniging Waddinxveen voor om in het beginselprogram een artikel over Israël op te nemen, waarin gewag zou worden gemaakt van de verbondenheid van de partij met 'het Joodse volk'. Ook zou hierin moeten worden opgenomen dat in het Nederlandse buitenlandse beleid tot uiting komt dat Israël recht heeft op een veilig bestaan. Het hoofdbestuur meende dat eerst meer studie nodig was over de houding van de partij ten aanzien van Israël. Besloten werd een commissie in te stellen die over deze kwestie op de volgende jaarvergadering advies zou uitbrengen. Het hoofdbestuur benoemde de predikant D. Heemskerk tot voorzitter van de commissie.

Provinciale Statenverkiezingen

Op 12 december 1998 had het hoofdbestuur alle kandidatenlijsten goedgekeurd. De SGP kwam zelfstandig uit in Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland, Flevoland, Zeeland en Overijssel. In Friesland en Groningen werkte de partij met de RPF samen, in Noord-Holland en Noord-Brabant met RPF en GPV.

De uitslag werd door de SGP met tevredenheid begroet: het aantal zetels steeg van twintig naar 23. Algemeen secretaris D. Nieuwenhuis schreef dit mede toe aan de lage opkomst, die in het voordeel van zijn partij zou hebben gewerkt. Ook was volgens hem gebleken dat het loonde dat de SGP zelfstandig deelnam als het niet strikt noodzakelijk was met andere partijen samen te werken: zij had in vrijwel alle provincies waar ze zelfstandig deelnam gewonnen.

collegevorming

In Zuid-Holland trad de voorzitter van de SGP-fractie M. Houtman toe tot het college van Gedeputeerde Staten, waarin verder CDA, PvdA en GroenLinks vertegenwoordigd waren. Het SGP-Tweede-Kamerlid C.G. van der Staaij sloot categorisch uit dat een dergelijke combinatie op landelijk niveau ook mogelijk was. Houtman maakte mede namens de RPF/GPV-combinatie deel uit van het dagelijks bestuur van de provincie. Deze combinatie ging samen met de SGP als één fractie optreden, overigens met behoud van ieders 'eigenheid' (*Reformatorisch Dagblad*, 25 maart 1999).

Eerste-Kamerverkiezingen

Bij de Eerste-Kamerverkiezingen werden G. Holdijk en G. van den Berg herkozen. De SGP had bij deze gelegenheid haar kandidatenlijst verbonden met die van GPV/RPF en CDA (zie verder in deze Kroniek onder GPV).

Europese verkiezingen

Met pijn en moeite had de SGP aanvaard dat op de gezamenlijke kandidatenlijst met GPV en RPF door deze partijen twee vrouwen kandidaat waren gesteld, zij het op een onverkiesbare plaats (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 54 en 85; zie ook in deze Kroniek onder GPV). Bij raads- en Statenverkiezingen was dit eerder ook al wel eens voorgekomen, zo memoreerde het partijblad *De Banier* (21 januari 1999), maar 'dat neemt niet weg dat er voor het eerst in het tachtig-jarig SGP-bestaan een landelijke lijst uitkomt waarop vrouwen staan'. Mocht één van deze vrouwelijke kandidaten toetreden tot het Europees Parlement, dan zou de SGP met onmiddellijke ingang het samenwerkingsverband opzeggen, zo had de partij in de samenwerkingsovereenkomst met GPV en RPF laten vastleggen.

Binnen de SGP bestond hier en daar veel weerstand tegen deelname van de partij aan de Europese verkiezingen. Het blad *In het spoor* van de Landelijke Stichting ter Bevordering van de Staatkundig Gereformeerde Beginselen - een behoudende groep van (ex-)leden van de SGP - ageerde in mei tegen deelname aan de verkiezingen. Op 4 juni, enkele dagen voor de verkiezingen, verscheen in het *Reformatorisch Dagblad* een advertentie van de Landelijke Stichting, waarin zestien predikanten opriepen niet te gaan stemmen. 'Werk niet mee aan de moderne torenbouw van Babel!', zo stelden zij; de Europese eenwording zou ten koste gaan van de nationale soevereiniteit en een bedreiging vormen voor de band tussen 'God, Nederland en Oranje'. Ook namen zij aanstoot aan het feit dat GPV en RPF elk een vrouwelijke kandidaat hadden gesteld, en meenden zij dat de bijdragen van de SGP/GPV/RPF-fractie in het Europees Parlement verwaterd waren.

De predikant J.H. van Daalen, de tweede voorzitter van de SGP, distantieerde zich van de advertentie en nam zijn partijgenoot L. van der Waal, die in de jaren 1984-1997 in het Europees Parlement had gezeten, in bescherming tegen de zware kritiek van de Landelijke Stichting. Een dag voor de verkiezingen plaatste

de SGP een advertentie in het *Reformatorisch Dagblad*, waarin partijvoorzitter Budding en politiek leider Van der Vlies een beroep deden op de achterban wél te gaan stemmen. De laatste had dit ook al gedaan op de jaarvergadering in februari. Met het oog op de verkiezingen in andere Europese lidstaten bleef de Nederlandse uitslag van 10 juni nog enkele dagen geheim. Volgens opiniepeilingen had de combinatie RPF/SGP/GPV twee zetels verworven, hetgeen zou betekenen dat de staatkundig-gereformeerden het zonder vertegenwoordiger in het Europees Parlement moesten stellen. De verrassing was dan ook groot toen het samenwerkingsverband een derde (rest)zetel in de wacht sleepte. Bovendien was de als derde geplaatste SGP-kandidaat B. Belder met meer dan 20.000 stemmen kandidaat nummer twee, RPF-lid Van Dam (goed voor ruim 10.000 stemmen), voorbijgestreefd.

scherpere opstelling van de Tweede-Kamerfractie

In de zomer kwam het kabinet-Kok met plannen om de mogelijkheden tot abortus en euthanasie te verruimen. Voor de SGP waren deze voorstellen onaanvaardbaar. De partij meende dat de paarse coalitie hiermee aan de in haar ogen toch al gebrekkige bescherming van het menselijk leven morrelde. Van der Vlies sprak in het *Reformatorisch Dagblad* (20 juli 1999) van een 'paarse "oorlogsverklaring" aan christelijk Nederland'. Met fractievoorzitter M. de Bruyne vroeg hij zich openlijk af of zijn partij haar traditioneel gouvernementele, 'kritisch-opbouwende en gezagsgetrouwe' opstelling niet moest verruimen voor een scherpere oppositie. Dat zou erop neer komen dat kabinetsvoorstellen niet langer uitsluitend op hun merites werden beoordeeld, maar dat het stemgedrag soms ook door politieke overwegingen kon worden ingegeven om het kabinet het leven lastiger te maken.

De nieuwe opstelling van de SGP kon niet op steun rekenen van GPV en RPF. Het Tweede-Kamerlid Rouvoet van laatstgenoemde partij meende dat deze opstelling in de richting ging van opportunisme. Na intern fractiebesluit dat na het Kamerreces werd gehouden, zei Van der Vlies dat de SGP geen oppositiepartij in de gebruikelijke zin des woords zou worden. Zij zou kabinetsvoorstellen op inhoudelijke gronden blijven beoordelen, maar 'onze houding van welwillendheid zullen we laten varen. Want dit kabinet verdient geen steun' (*Reformatorisch Dagblad*, 8 september 1999).

Begin september ondersteunde *de Banier* een campagne om de gewraakte kabinetsvoorstellen tegen te houden. Het partijorgaan drukte een voorbeeldbrief af waarmee lezers bij de vaste Kamercommissie voor Justitie en Volksgezondheid hun verontrusting kenbaar konden maken. Aan het einde van die maand begonnen de SGP-jongeren met acties tegen de kabinetsplannen.

vrouwenlidmaatschap

In 1999 stak de kwestie van het vrouwenlidmaatschap binnen de SGP weer de kop op. In 1996 had de partij na een jarenlange en heftige discussie besloten het lidmaatschap van vrouwen formeel onmogelijk te maken, maar daarnaast wel de

mogelijkheid van een buitengewoon lidmaatschap te introduceren waarvan vrouwen gebruik konden maken (zie *Jaarboek 1996 DNPP*, blz. 74). In de periode vanaf januari 1997 tot begin 1999 hadden zeven vrouwen zich hiervoor aangemeld. Algemeen secretaris Nieuwenhuis leidde uit het geringe aantal aanmeldingen af 'dat vrouwen uit onze achterban zo weinig politiek geëngageerd zijn dat zij gewoon geen behoefte hebben aan het lidmaatschap van onze partij' (*Reformatorisch Dagblad*, 26 februari 1999).

Volgens partijsecretaris A. de Boer weigerden minstens 110 van de in totaal 256 kiesverenigingen van de SGP vrouwen als buitengewone leden toe te laten. Dit vormde voor mevr. R. Grabijn-van Putten, die destijds de discussie over het vrouwenlidmaatschap had aangezwengeld, reden te overwegen een juridische bodemprocedure tegen haar partij aan te spannen. Grabijn-van Putten was zelf volwaardig partijlid, omdat zij al in 1984 tot de partij was toegetreden, dat wil zeggen in de tijd dat de partijstatuten vrouwen niet expliciet het lidmaatschap ontzegden.

Begin juni kreeg Grabijn-van Putten de zogeheten 'heldinnen-award' van de Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen voor haar inzet om binnen de SGP als volwaardig lid te participeren. In *de Banier* (15 juli 1999) sprak hoofdredacteur Nieuwenhuis zonder namen te noemen zijn afkeuring uit over het feit dat Grabijn-van Putten een prijs in ontvangst had genomen van 'een organisatie die vijand is van alle SGP-beginselen'.

Overigens was aan het begin van 1999 het blad *Zicht* met toestemming van het bestuur van de Guido de Brèsstichting, het wetenschappelijk bureau van de SGP, op zoek gegaan naar een vrouwelijk redactielid. De redactie meende dat een redactrice andersoortige onderwerpen zou inbrengen. Halverwege het jaar trad mevr. R. Biemond tot de redactie toe.

vijfentwintigjarig bestaan Guido de Brèsstichting

Op 20 maart vierde de Guido de Brèsstichting haar vijfentwintigjarig bestaan met een congres in het Academiegebouw van de Rijksuniversiteit Utrecht. Voor deze lokatie was gekozen omdat hier in 1579 de Unie van Utrecht werd getekend. 'Een kernpunt in deze Unie was de bepaling publiekelijk God naar Zijn Woord te kunnen dienen', aldus *de Banier* (4 maart 1999). Thema van het congres was 'christelijke politiek in een geseclariseerde samenleving'. De congresbijdragen werden samengebracht in een gelijknamige bundel.

de SGP en de media

Op de jubileumbijeenkomst van de De Brèsstichting kwam de vraag aan de orde hoe een politieke partij die gemarginaliseerd dreigde te raken, weer terrein kon terugwinnen. Een van de sprekers was R. Bisschop, gemeenteraadslid uit Veenendaal. Hij pleitte ervoor dat de SGP radio, televisie en internet ging benutten om haar politieke boodschap op eigentijdse wijze uit te dragen (de SGP heeft tot dusverre nooit gebruik gemaakt van de zendtijd voor politieke partijen op radio en tv). In een reactie liet partijvoorzitter Budding weten niets te zien in

de suggestie van Bisschop. Het hoofdbestuur was geen voorstander van een 'actief mediabeleid', omdat met name de televisie in de eerste plaats een amusementsmiddel was. De SGP en haar achterban wezen dit medium om principiële redenen af; het was dan niet consequent om het wel te gebruiken om de staatkundig-gereformeerde beginselen te verspreiden.

reactie SGP op samenwerking GPV en RPF

Op 21 oktober maakten GPV en RPF hun plannen voor een politieke unie bekend (zie in deze Kroniek onder GPV). In hun voorstellen zeiden beide partijen ervoor te willen waken 'dat het proces van unievorming de verhoudingen in de samenwerking met de SGP aantast, want dat zou tot schade voor de christelijke politiek kunnen zijn' (*Een nieuwe politieke unie. Voorstellen samenwerking RPF en GPV*, blz. 11). In een reactie zei Van der Vlies 'vrij neutraal' tegenover de voorgenomen unie te staan. Hij vroeg zich af of de nieuwe formatie extra stemmen zou behalen.

De algemeen secretaris van de SGP, Nieuwenhuis, zag geen mogelijkheid dat zijn partij met de unie zou meedoen. Er mag geen 'nagelschrapje' van de staatkundig-gereformeerde beginselen af, zo meende hij (*Reformatorisch Dagblad*, 21 oktober 1999). De algemeen secretaris van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk, J. van der Graaf, riep de SGP daarentegen op zich aan te sluiten bij de unie. Naar zijn mening was de 'nood van de tijd' zo groot dat deze stap nodig was. Mochten GPV en RPF fuseren, dan kon de SGP het unieverband met deze nieuwe partij voortzetten (*Reformatorisch Dagblad*, 25 oktober 1999). Begin december sloot RPF-leider Van Dijke zich aan bij dit appèl: in het partijblad *Signaal* nodigde hij de SGP 'of op zijn minst een deel daarvan' uit toe te treden tot de aanstaande unie. Van der Vlies hield de boot af en liet weten zich te storen aan de poging van de RPF-leider een deel van de SGP-aanhang los te weken. Een fusie tussen zijn partij en de unie achtte Van der Vlies uitgesloten (*de Banier*, 9 december 1999).

Algemeen secretaris Nieuwenhuis meende ook dat de unie over Europa een wat andere toon aansloeg. De afwijzing van de Europese integratie uit het Europees verkiezingsprogramma van SGP, GPV en RPF zou in het kernprogramma van de unie minder principieel zijn geformuleerd. Voorzitter Blokland van de Eurofractie bestreed echter dat het standpunt gewijzigd zou zijn.

verwante instellingen en publicaties

Op 9 april werkte de De Brèsstichting samen met de wetenschappelijke bureaus van GPV en RPF en de Eurofractie van de drie partijen mee aan het congres over het thema 'Christelijke politiek voor Europa?!' (zie hierboven in deze Kroniek onder GPV).

Op 23 juni organiseerde de De Brèsstichting een symposium over de actualiteit en de betekenis van artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Aanleiding was de verschijning van de dissertatie *'Onverkort of gekortwiekt?' Artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de spanning tussen overheid en religie. Een*

systematisch-historische interpretatie van een 'omstreden' geloofsartikel van K. van der Zwaag, redacteur van het *Reformatorisch Dagblad* en *Zicht*. Na bestudering van dit proefschrift beval het hoofdbestuur van de SGP het haar leden van harte aan. Abonnees van *de Banier* konden de studie met korting bestellen.

In oktober publiceerde de De Brèsstichting het commentaar *Tot publiek profijt?!*, geschreven door A. van Maldegem. Onderwerp was de privatisering van de nutsbedrijven. De Stichting hield op 26 november een conferentie over de betrokkenheid van ouders en personeel bij het besturen van een school. Hierbij ging het vooral om de vraag wie de zeggenschap heeft in en over de school.

Op 15 februari discussieerde H. Tanis, voorzitter van het Landelijk Verband van Staatkundig Gereformeerde Studieverenigingen (LVSGS)/SGP-jongeren, met CDJA-voorzitter T.J. Vlot over christelijke politiek in de 21e eeuw. Volgens Tanis was de presentatie van de SGP op regionaal en lokaal niveau vaak zwak; de Tweede-Kamerfractie daarentegen zou op een zorgvuldige manier naar buiten treden.

Op de jaarvergadering van de SGP-jongeren van 26 maart legde Tanis na acht jaar voorzitter te zijn geweest zijn functie neer. Bij zijn afscheid kreeg hij een bundel opstellen aangeboden, *Beeld en boodschap* geheten, geschreven door zijn medebestuurders. Tanis werd opgevolgd door E. Dijkgraaf. Hij wilde dat de jongerenorganisatie ervoor zou zorgen dat de SGP 'partijbreed frisser en eigentijds' wordt' (*Reformatorisch Dagblad*, 2 maart 1999). Volgens Dijkgraaf moest de partij zich verjongen.

Op 9 en 10 april hield de SGP-jongerenorganisatie een congres over sport. Binnen de moederpartij bestonden hierover verschillende opvattingen. Het Katwijkse gemeenteraadslid W.J. van Duijn riep op tot een open discussie in de partij over sport. Op 23 april belegden de jongeren een bijeenkomst naar aanleiding van het vijftigjarig bestaan van de NAVO. Spreker was de oud-bevelhebber van de Nederlandse landmacht, H.A. Couzy. De SGP-jongeren startten op een bijeenkomst op 16 september de behandeling van hun jaarthema 'Welzijn is meer dan welvaart'. Op 19 mei bogen de jongeren zich over de vraag of hun moederpartij wel 'millenniumproof' was. Op 18 oktober werd een bijeenkomst gewijd aan het mestbeleid van het paarse kabinet, en op 4 december ging het over kunst en cultuur.

De LVSGS/SGP-jongeren boden op 19 oktober een 'politiek programma' aan SGP-leider Van der Vlies aan. Hierin stelden zij voor het verstrekken van hypotheek door banken op basis van twee inkomens wettelijk te verbieden. De jongerenorganisatie publiceerde in 1999 drie 'Infoschetsen'. De eerste was *Normen en waarden*, en ging over de Nederlandse moraal in het licht van de Bijbel. De tweede was gewijd aan recreatie en sport, en de derde aan kunst en cultuur. Daarnaast zag een 'Infokatern' het licht: *Movo ergo sum? Nee dus!*, van de hand van J. van Ginkel, gewijd aan het thema mobiliteit.

Op 12 juni organiseerde de Stichting Voorlichtings- en Vormingscentrum (SVV) een congres over gemeentelijke herindeling voor raadsleden, burgemeesters, wethouders, statenleden en bestuurders van kiesverenigingen. Tot de sprekers behoorde minister Peper van Binnenlandse Zaken. Samen met het hoofdbestuur

van de SGP hield de SVV op 8 oktober het jaarlijkse najaarscongres voor raadsleden, wethouders, burgemeesters en statenleden. Thema van de bijeenkomst was het referendum.

personalia

J. van Belzen werd op 22 september geïnstalleerd als burgemeester van de gemeente Graafstroom. Hij was de zevende burgemeester van SGP-huize.

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

Het jaar 1999 verliep niet slecht voor de liberalen: in de verkiezingen van Provinciale Staten, Eerste Kamer en Europees Parlement wist de VVD zich redelijk te handhaven. Ook bleef na de 'Nacht van Wiegel' de eenheid in de partij bewaard. De oud-partijleider F. Bolkestein kreeg een belangrijke functie in de Europese Commissie. Zorgen baarde alleen het dalend ledental.

Bolkestein

In juli 1998 was Bolkestein als politiek leider van de VVD afgetreden, maar hij bleef nog wel lid van de Tweede Kamer (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 91). In het najaar toonde Bolkestein belangstelling voor de functie van voorzitter van de Amsterdamse Kunstraad. Hij trok in januari 1999 zijn kandidatuur echter in, toen toonaangevende PvdA- en GroenLinks-leden in de hoofdstad bezwaar maakten tegen zijn persoon. De fractievoorzitter van de PvdA in de gemeenteraad, mevr. B. Irik, ontkende dat Bolkesteins opvattingen over de multiculturele samenleving het struikelblok vormden. Zij verklaarde geen enkel actief politicus als voorzitter van de Kunstraad te accepteren. Bij de GroenLinks-fractie in de raad wogen de 'provocerende' opvattingen van Bolkestein wel duidelijk mee in hun afwijzing van zijn kandidatuur (*Trouw*, 9 januari 1999).

In april maakte de VVD bij monde van C. Cornielje, vice-voorzitter van de Tweede-Kamerfractie, bekend dat Bolkestein zich kandidaat had gesteld voor de Europese Commissie. Ook hiertegen koesterden sommige PvdA-prominenten bezwaren. Melkert vond de kandidatuur te vroeg gesteld. Volgens Europarlementariër mevr. H. d'Ancona miste Bolkestein passie voor Europa. De fractievoorzitters van CDA, D66 en GroenLinks in de Tweede Kamer reageerden eveneens nogal sceptisch. Rosenmöller verwachtte dat Bolkestein 'zelfs nog als een rem zou fungeren in de Brusselse slakkenvaart' (*NRC-Handelsblad*, 9 april 1999). GroenLinks publiceerde een kritisch bedoelde bloemlezing van uitspraken van Bolkestein over de Europese Unie, *Een Euroscepticus in Brussel?* geheten. Tijdens een debat tussen lijsttrekkers van de Nederlandse delegaties in het Europees Parlement op Radio 1 op 6 juni kreeg de kandidatuur van de liberale leider alleen steun van zijn partijgenoot, J.G.C. Wiebenga. Soms kwam er echter ook bijval uit andere partijen, zoals van Europarlementariër J.W. Bertens (D66) en later van de Groninger burgemeester J. Wallage, oud-voorzitter van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer. Bolkestein liet zich overigens positief uit over Europese integratie op een bijeenkomst van de Europese Liberalen en

Democraten (ELD(R)) in Berlijn, op 30 april.

Uiteindelijk besloot het kabinet op 18 juni Bolkestein unaniem voor te dragen voor de Europese Commissie. Na een kritische hoorzitting stemde het Europees Parlement in september in met zijn benoeming tot commissaris, belast met de Interne Markt, mits hij zijn voorzitterschap van de Liberale Internationale zou neerleggen. Dit laatste deed Bolkestein: hij nam op 21 oktober in Brussel afscheid als voorzitter van deze organisatie.

Op 21 september vertrok Bolkestein uit de Tweede Kamer. Zijn zetel werd ingenomen door J.C. van Baalen, die er in 1998 van beschuldigd was in zijn jeugd rechts-extreme sympathieën gekoesterd te hebben maar na onderzoek van een onpartijdige commissie aan het eind van dat jaar gerehabiliteerd werd (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 89-90). De algemene vergadering van de VVD had Bolkestein op 28 mei 1999 tot erelid benoemd.

Provinciale Statenverkiezingen

In 1998 was de VVD met de voorbereidingen begonnen voor de Provinciale Statenverkiezingen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 92). Gezien haar grote succes in 1995 verwachtten de liberalen in 1999 enig verlies. In de verkiezingscampagne profileerde politiek leider H.F. Dijkstal zijn partij met kritiek op het verkeersbeleid van het kabinet, dat automobilisten zou behandelen als 'kleine criminelen' (*de Telegraaf*, 20 februari 1999). Rekening-rijden zou voorlopig niet ingevoerd moeten worden.

Ook het asielbeleid speelde een rol in de verkiezingsstrijd, vooral naar aanleiding van uitspraken van de hoogleraar ethiek en kandidaat-lid van de Eerste Kamer mevr. H.M. Dupuis, op 1 februari in een televisieprogramma, dat Nederland 'vol loopt' en 'pas op de plaats' moest maken door enige maanden geen asielzoekers meer toe te laten (*NRC-Handelsblad*, 1 februari 1999). D66-leider De Graaf vond de uitspraak getuigen van een 'verschrikkelijke naïviteit' (*de Volkskrant*, 2 februari 1999). VVD-leider Dijkstal achtte haar suggestie 'technisch onuitvoerbaar' en in strijd met het Vluchtelingenverdrag dat Nederland had ondertekend, maar opperde wel dat asielzoekers uit bepaalde landen collectief aan de grens geweigerd zouden moeten worden (*NRC-Handelsblad*, 3 februari 1999). Ook op bijeenkomsten later in de maand pleitte hij voor een scherper uitgevoerd asielbeleid. Op 26 februari bezette een actiegroep het landelijk secretariaat van de VVD in Den Haag uit solidariteit met 'witte illegalen', waarvan een deel op dat moment een hongerstaking hield om een verblijfsvergunning te verwerven. De actievoerders hieven de bezetting de volgende dag op, na een gesprek met Cornielje.

Na de verkiezingen keerde de VVD terug in alle colleges van Gedeputeerde Staten, behalve in Zuid-Holland. Vooral de PvdA voelde weinig voor samenwerking met de VVD, die de grootste partij in die provincie geworden was. VVD-lijsttrekker J. Nolten noemde de vorming van het 'rood-groen-oranje' college (PvdA, CDA, GroenLinks en SGP) een 'onbegrijpelijke manoeuvre' (*NRC-Handelsblad*, 12 maart 1999).

de 'Nacht van Wiegel'

In mei stemde de Eerste Kamer over een herziening van de grondwet, die een corrigerend referendum mogelijk zou maken (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). De VVD-fractie was hierover verdeeld: vijf leden hadden aangegeven ernstige bezwaren te koesteren tegen het referendum. De partijtop van de VVD – politiek leider Dijkstal, partijvoorzitter W.K. Hoekzema en vice-premier Jorritsma – oefenden enige druk uit op deze dissidenten. Uiteindelijk stemde in de nacht van 18 op 19 mei alleen oud-partijleider H. Wiegel tegen, maar dat was voldoende om de grondwetswijziging te doen stranden. Binnen de VVD klonk veel sympathie en bewondering voor de standvastige opstelling van de senator, maar ook wel kritiek. Dijkstal gaf als commentaar: 'we nemen het Wiegel niet kwalijk dat hij zo heeft gestemd, al had hij bredere belangen moeten laten meewegen' (*Trouw*, 20 mei 1999). Het partijbureau ontving evenveel positieve als negatieve reacties op 'de Nacht van Wiegel', naar men meedeelde.

Premier Kok verweet de liberale dissident 'buitengewoon kwetsies' te hebben geopereerd en het kabinet 'willens en wetens en met open ogen te hebben opgeblazen' (*de Volkskrant*, 22 mei 1999). In de media werd druk gespeculeerd over de motieven voor zijn tegenstem: was het inderdaad uit principiële afkeer van het referendum, zoals hij zelf verklaard had, of uit afkeer van de paarse coalitie en van de liberale concurrent D66, misschien zelfs met de hoop zo het leiderschap van zijn partij te heroveren? Hoewel de senator het referendum reeds lang principieel had verworpen, had hij geen voorbehoud gemaakt toen zijn partij het - overigens zwaar geclausuleerd - in haar verkiezingsprogramma van 1998 opnam. Wiegel achtte zich daar echter niet aan gebonden: de Eerste Kamer was immers al in 1995 gekozen.

Op 28 en 29 mei vond in Rotterdam de (voornamelijk huishoudelijke) jaarlijkse algemene vergadering plaats, waar Dijkstal de gelederen sloot met een aanval op D66. Deze partij zou de crisis in feite hebben veroorzaakt. Tegelijkertijd riep hij de Democraten op, mee te werken aan herstel van de paarse coalitie. Aftredend partijvoorzitter Hoekzema meende dat zijn partij 'volwassen' had gereageerd op de crisis, maar dat in de toekomst de Eerste Kamer meer aan het regeerakkoord gebonden zou moeten worden dan nu het geval was. De voorzitter van de senaatsfractie, oud-partijvoorzitter L. Ginjaar, gaf aan daar weinig voor te voelen. De tegenstem van Wiegel werd verder niet besproken.

Wiegel koesterde overigens geen principiële bezwaren tegen het compromis dat VVD, PvdA en D66 op 1 juni bereikten over invoering van een raadgevend referendum: dat zou volgens hem het vertegenwoordigend stelsel niet aantasten, in tegenstelling tot een corrigerend (dus beslissend) referendum. Minder ingenomen waren Wiegel en andere senatoren met de voorstellen voor beperking van de macht van de Eerste Kamer, die de VVD-Tweede-Kamerfractie in juni ontwikkelde. De senaat zou wetsvoorstellen nog slechts met een tweederde meerderheid kunnen verwerpen en met een gewone meerderheid naar de Tweede Kamer mogen terugzenden, opperde het Tweede-Kamerlid A.J. te Veldhuis. Grondwetsherzieningen zouden bovendien in een verenigde vergadering van beide kamers besloten moeten worden, waardoor het gewicht van de Eerste

Kamer slechts half zo groot zou zijn als die van de Tweede.

partijvoorzitter

Tijdens de jaarlijkse algemene vergadering droeg Hoekzema op 28 mei het partijvoorzitterschap over aan H.B. Eenhoorn, van beroep organisatie-adviseur, maar eerder burgemeester van Voorburg en in de jaren tachtig al lid van het hoofdbestuur van de VVD. In zijn rede riep de nieuwe voorzitter alle leden op, elke week een nieuw lid te winnen. Hij nam zich voor dat zelf ook te doen. Verder vroeg hij om vertrouwen, verdraagzaamheid en visie. Bij zijn afscheid kreeg Hoekzema een klein liber amicorum aangeboden, getiteld *Buitengewoon. Willem Hoekzema partijvoorzitter 1994-1999*.

De vergadering stelde voorts nieuwe statuten en reglementen vast. Het ging hier niet zozeer om belangrijke inhoudelijke wijzigingen als wel om stroomlijning, vereenvoudiging en verduidelijking. Afdelingen zouden niet meer als rechtspersoon kunnen optreden en hadden geen eigen reglement meer nodig.

Eerste-Kamerverkiezingen

In het najaar van 1998 had het hoofdbestuur de ontwerp-kandidatenlijst voor de Eerste-Kamerverkiezingen opgesteld (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 92). De algemene ledenvergadering stelde op 13 maart in Papendal bij Arnhem deze lijst definitief vast. Afscheid van de senaat nam onder meer H.P. Talsma, lid van de VVD van het eerste uur, ondervoorzitter van de partij van 1969 tot 1978 en vanaf 1987 lid van de Eerste Kamer. De voorzitter van de Eerste Kamer, F. Korthals Altes, voerde de lijst opnieuw aan. De voorzitter van de senaatsfractie, Ginjaar, sprak op de algemene vergadering in mei de hoop uit dat Korthals Altes herkozen zou worden als voorzitter van de senaat, ook al was zijn fractie niet langer de grootste en had daarmee het (informele) recht op de voorzittershamer verspeeld. Op 8 juni kon hij deze hoop in vervulling zien gaan. De liberale fractie had overigens wel vier zetels moeten inleveren (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). In september trad Ginjaar af als fractievoorzitter. Hij werd opgevolgd door mevr. N.H. van den Broek-Laman Trip, burgemeester van Heemstede en tot dan toe vice-voorzitter van de fractie.

verkiezingen

In 1998 trof de VVD de eerste voorbereidingen voor de verkiezingen voor het Europees Parlement (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 92). Op 23 januari 1999 besprak de partijraad in Bussum het ontwerp-program voor de Europese verkiezingen van de ELD(R), de Europese federatie waarvan de VVD deel uitmaakt. Men ging grotendeels akkoord met het ontwerp, maar wilde de paragraaf over asielbeleid aanscherpen en de noodzaak van een Europees beleid meer nadruk geven. Op 13 maart wees de algemene ledenvergadering J.G.C. Wiebenga aan als lijsttrekker bij de verkiezingen en stelde ook de rest van de kandidatenlijst vast.

In de verkiezingscampagne combineerde de VVD weer vermaak en informatie ('infotainment'), met muziek, een quiz en toespraken van Dijkstal en andere politici. Jongeren voerden voorkeursacties voor de kandidaten W. Russchen en R. van Benthem, echter zonder veel succes. Wel wist de Brabander T. Manders dank zij ruim 14.000 voorkeursstemmen een zetel te winnen. De VVD boekte lichte winst ten opzichte van 1994, maar bleef op zes zetels staan. Wiebenga werd tot vice-voorzitter van het Europees Parlement gekozen.

parlementaire enquête Bijlmerramp en commissie-Kalsbeek

Eind april uitte het Tweede-Kamerlid M. van den Doel, lid van de parlementaire enquête-commissie Bijlmerramp (zie hiervoor in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'), in een vraagsprek met *De Gelderlander* kritiek op de werkwijze van de commissie. Hierbij noemde hij met name het optreden van zijn medecommissieleden in het televisieprogramma van cabaretier P. de Leeuw, en de manier waarop gebruik was gemaakt van een omstreden bandopname over de lading van het verongelukte vliegtuig. In een persbericht slikte Van den Doel overigens zijn kritiek weer in en verklaarde hij geen afstand van het eindrapport van de commissie te nemen. Hij stemde echter in juni - in tegenstelling tot andere commissieleden - tegen kritische moties aan het adres van de ministers Borst en Jorritsma. In dezelfde maand leverde Van den Doel harde kritiek op de commissie en in het bijzonder op voorzitter Meijer. Volgens Van den Doel sprak deze 'met de pet op van de enquête-voorzitter, maar uit zijn mond kwam de taal van de oppositie' (*Elsevier*, 12 juni 1999). Door zijn optreden zou Meijer de hele enquête in diskrediet brengen. Terugblikkend noemde het liberale kamerlid in december de hele enquête eigenlijk overbodig (*NRC-Handelsblad*, 31 december 1999).

Ook in de commissie-Kalsbeek, die in juni verslag uitbracht van haar onderzoek naar het opsporingsbeleid van de Nederlandse justitie en politie, kwam het VVD-commissielid tegenover de rest van de commissie te staan. Het Tweede-Kamerlid J.M.L. Niederer achtte in tegenstelling tot de andere commissieleden niet bewezen dat meer dan 15.000 kilo cocaïne met medeweten van corrupte douaneren en politiebeambten het land zou zijn binnengesmokkeld. Later bood hij commissievoorzitter mevr. E. Kalsbeek-Jasperse zijn excuses aan en onderschreef alsnog de conclusies van de commissie.

Zuid-Holland

In juli werd bekend dat de provincie Zuid-Holland op grote schaal geld had uitgeleend, onder meer 47,5 miljoen gulden aan het handelshuis Ceteco, dat toen in surseance van betaling verkeerde. In totaal bleek het hoofd van de financiële afdeling van de provincie vanaf 1995 op de geldmarkt 1,7 miljard gulden aan leningen te hebben verstrekt. De Commissaris van de Koningin, mevr. J.M. Leemhuis-Stout (VVD), had weliswaar in de Gedeputeerde Staten bezwaren geuit tegen het financiële beleid van de provincie, maar had zich erbij neergelegd toen ze de gedeputeerden niet kon overtuigen. Ze had vervolgens de meeste leencontracten 'in the blind' getekend, maar ontkende nu politieke

verantwoordelijkheid voor de situatie (*Trouw*, 19 juli 1999). Dat laatste deed ook de gedeputeerde voor Financiën, A. de Jong (PvdA), omdat hij pas in februari was aangetreden.

De Provinciale Staten waren al die tijd niet op de hoogte gesteld van de leenpraktijken en besloten eind juli een onderzoek te laten verrichten door een onafhankelijke commissie onder leiding van oud-minister van Binnenlandse Zaken C.P. van Dijk (CDA). Op 1 oktober presenteerde hij het zeer kritische rapport van de commissie, *Een doorboorde buidel* geheten, aan Leemhuis. De commissie achtte het besluit van Gedeputeerde Staten uit 1995 om te gaan bankieren riskant, ondeugdelijk en democratisch ontoelaatbaar, omdat het de Provinciale Staten buitenspel zette. Op 6 oktober kondigde Leemhuis in de Statenvergadering haar ontslag aan. Vervolgens nam zij op 1 december officieel afscheid. Ook de verantwoordelijke gedeputeerden J.W.J. Wolf (PvdA) en J. Heijkoop (CDA) traden af – De Jong had dat al eerder gedaan. Oud-senator D. Luteijn (VVD) zou de functie van Leemhuis tijdelijk waarnemen.

partijraden en overige bijeenkomsten

Op 20 maart hield de partijraad zich in Bussum bezig met de toekomst van de sociale zekerheid. Het hoofdbestuur lid mevr. S. van Heemskerk Pillis-Duvekot sloot de bijeenkomst af, die geen besluitvormend karakter had.

Op de partijraad in Bussum op 2 oktober over de kabinetsbegroting voor volgend jaar sprak de partij haar voorkeur uit voor versneld aflossen van de staatsschuld in het geval dat de inkomsten van de overheid hoger zouden uitvallen dan geraamd. Dat was ook de wens van minister G. Zalm van Financiën en van de Tweede-Kamerfractie. De coalitiepartners D66 en PvdA deelden die voorkeur niet; zij zouden meer willen investeren in zaken als zorg, milieu, onderwijs en openbaar vervoer.

Voorts organiseerde de partij open themabijeenkomsten, onder meer in oktober over defensiebeleid en over het nieuwe belastingplan. Op 29 november vond een 'flitscongres' plaats in Den Haag over deregulering in het onderwijs, waarbij de minister van Onderwijs, L.M.L.H.A. Hermans (VVD), één van de sprekers was.

Op 23 november organiseerde de VVD een seminar voor Midden- en Oost-Europese liberalen over 'the perfect candidate': criteria en procedures voor de selectie van geschikte kandidaten voor politieke functies.

relatie VVD - JOVD

Na lange discussies ondertekenden de VVD en de met haar verbonden Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie (JOVD) een nieuw protocol voor samenwerking om te komen tot één jongerenorganisatie op liberale grondslag binnen de gelederen van de VVD. De los-georganiseerde VVD-Jongerencontacten zouden in 2000 met de JOVD fuseren. Het protocol was voorbereid door een commissie onder voorzitterschap van F. van Dalen; het eindrapport van de commissie werd in september gepubliceerd onder de titel *Wie kan delen kan ook vermenigvuldigen*. Afgesproken werd dat de VVD geen activiteiten voor

jongeren meer zou organiseren. In het bestuur van elke kamercentrale diende in overleg met de JOVD een jongerenfunctionaris aangesteld te worden, die lid van de JOVD moest zijn. Ook in het hoofdbestuur van de VVD zou een hoofdbestuurslid van de JOVD met adviserende stem plaats nemen, en omgekeerd een hoofdbestuurslid van de VVD in het hoofdbestuur van de JOVD. De jaarlijkse algemene vergadering van de JOVD keurde het protocol op 1 mei in Utrecht met een grote meerderheid goed.

Op 13 november organiseerden JOVD en VVD samen een Liberale Jongerendag in Rotterdam, met als thema 'Nederland 2020'. Op 20 en 21 november behandelde de JOVD in Akersloot een beleidsplan voor de nauwere samenwerking met de VVD en koos enkele nieuwe bestuursleden. Daarbij ontstond enige commotie, toen bleek dat één van de gekozen bestuurders, M. Verheijen, VVD-raadslid in Grubbenvorst was: functies die tot dan toe in de JOVD als onverenigbaar werden beschouwd. Tegenstanders van de samenwerkingsovereenkomst met de VVD zagen hun vrees bevestigd dat de JOVD haar onafhankelijkheid dreigde te verliezen, maar bleken op het congres in de minderheid.

verwante instellingen en publicaties

Op 18 januari publiceerde de Prof.mr. B.M. Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD, het rapport *Overheid en industrie. In vijftig jaar van industrialisatie naar kenniseconomie*, waarin staatssteun voor industrie in de periode na de Tweede Wereldoorlog kritisch tegen het licht gehouden werd. De publicatie, geschreven door M.J.A.M. Aalders en anderen, werd aangeboden aan minister Jorritsma van Economische Zaken. Zij verklaarde in principe geen staatssteun aan noodlijdende bedrijven te willen geven, maar uitzonderingen niet uit te sluiten.

In augustus verscheen *Krijgsgerommel achter de kim*, van de hand van P. van Schie, medewerker van de Teldersstichting, waarin de verschillende veiligheidsrisico's voor Nederland in kaart gebracht werden. Met het oog op deze risico's zou de krijgsmacht zich niet alleen op vredeshandhaving elders in de wereld, maar ook weer meer op verdediging van eigen grondgebied moeten richten. Minister van Defensie F. de Grave (VVD) deelde de analyse van Van Schie in grote lijnen maar vond dat er eerst goed moest worden nagedacht, voordat men de conclusies over zou nemen.

De Organisatie Vrouwen in de VVD hield haar jaarlijks congres op 23 en 24 april in Noordwijkerhout, met als thema 'geld speelt een rol'. Er werden panel-discussies gehouden over de euro en over het nieuwe belastingstelsel. Dijkstal, Zalm en Wiebenga hielden inleidingen.

De JOVD vierde op 26, 27 en 28 februari in Den Haag haar vijftigjarig bestaan. Oud-VVD-leider Wiegel, die van 1965 tot 1966 voorzitter van de jongerenorganisatie was geweest, werd tot erevoorzitter benoemd, de oudvoorzitters D.J.D. Dees (evenals Wiegel Eerste-Kamerlid) en J.W. Remkes (staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening) werden met het erelidmaatschap onderscheiden. Tijdens het jubileumcongres vonden onder meer debatten plaats over waarden en normen en de toekomst van het milieu in

Nederland en werden toespraken gehouden door onder meer de VVD-ministers J.J. van Aartsen van Buitenlandse Zaken, Jorritsma en Zalm. De algemene vergadering van 1 mei stemde in met de samenwerkingsovereenkomst met de VVD (zie hierboven onder 'relatie VVD - JOVD'). Na twee weken schorsing werd de vergadering in Amersfoort afgesloten, waarbij nieuwe statuten werden vastgesteld en J. de Veth als waarnemend voorzitter werd gekozen. Volgens de nieuwe statuten werd de organisatie in drie regio's verdeeld (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 93-94). Op 19 en 20 juni hield de jongerenorganisatie in Vianen een politiek congres, waarbij het manifest 'Demostaat' en 'Europlan '99' werden besproken. Men sprak zich onder meer uit voor een koning(in) met politieke bevoegdheden, en voor verdergaande Europese eenwording.

De Bestuurdersvereniging van de VVD kwam op 17 april bijeen voor haar jaarvergadering in Utrecht, waarbij pleitbezorgers van monisme en dualisme de degens kruisten. Zo hield oud-VVD-leider E.H.T.M. Nijpels, nu Commissaris van de Koningin in Friesland, een – voorzichtig pleidooi voor de gekozen burgemeester. De voorzitter, de burgemeester van Delfzijl E. Haaksman, stelde vast dat de VVD-bestuurders meer open stonden voor vernieuwing van het lokaal bestuur dan vroeger en dualisme niet meer zo gemakkelijk afwezen. De bijdragen werden door de vereniging in samenwerking met de Teldersstichting gepubliceerd in de bundel *Dualisme of monisme in het lokaal bestuur? Liberale bouwstenen*, onder redactie van A.W. Dijk en K. Groenveld. De discussie werd tijdens het jaarcongres op 5 en 6 november in Lunteren voortgezet, waarbij U. Rosenthal, hoogleraar bestuurskunde, Eerste-Kamerlid en lid van de staatscommissie Dualisme en lokale democratie, en de Noord-Hollandse Commissaris van de Koningin J.A. van Kemenade (PvdA) inleidingen hielden.

De Haya van Somerenstichting, belast met scholing en vorming, hield op 30 januari in Utrecht een studiedag over 'culturele verschillen in Nederland', waarbij vooral de Islam veel aandacht kreeg. Inleidingen werden verzorgd door een onderwijsdeskundige, een imam en het Tweede-Kamerlid mevr. F. Örgü (VVD). De delegatie van de VVD in het Europees parlement publiceerde een brochure getiteld *Vrijheid-werk-recht*, waarin zij haar opvattingen over onderwerpen als vrijheidsrechten, Europees buitenlands beleid, werkgelegenheid, migratiebeleid en racisme bondig uiteenzette.

personalia

Op 8 januari werd Nijpels, oud-minister en oud-fractievoorzitter van de VVD in de Tweede Kamer, geïnstalleerd als Commissaris van de Koningin in Friesland.

Op 4 februari veroordeelde het gerechtshof van Leeuwarden oud-staats-secretaris A.J. Evenhuis tot een boete van 50.000 gulden wegens belasting-fraude, maar sprak hem vrij van oplichting van de gemeentelijke Groninger Kredietbank. De rechtbank van Groningen had hem in juni 1997 tot een boete van 7.500 gulden veroordeeld (zie *Jaarboek 1997 DNPP*, blz. 89-90) en eveneens van oplichting vrijgesproken.

Op 26 februari overleed de jurist Th.H. Joekes, van 1963 tot 1989 lid van de Tweede Kamer. Joekes was eerder als journalist werkzaam geweest en schreef

ook romans, detectives en gedichten.

Rotterdam kreeg voor het eerst sinds 1952 weer een liberale burgemeester in de persoon van I.W. Opstelten, burgemeester van Utrecht maar in de Maasstad geboren. De vertrouwenscommissie van de gemeenteraad had een lichte voorkeur voor de Eindhovense burgemeester R. Welschen (PvdA) boven de VVD-er getoond, maar het kabinet gaf de voorkeur aan Opstelten. Hij werd op 16 februari geïnstalleerd.

Op 1 april trad H. Koning af als president van de Algemene Rekenkamer, wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Koning, die deze functie acht jaar had vervuld, werd als lid van de Rekenkamer opgevolgd door zijn partijgenoot P. Zevenbergen.

Op 2 juni overleed H.J. Louwes, lid van de Eerste Kamer van 1963 tot 1979 en van het Europees Parlement van 1979 tot 1989. Daarnaast was hij akkerbouwer in Groningen gebleven.

Op 30 september overleed H.Th.M. Lauxtermann, lid van de Tweede Kamer van 1977 tot 1989 en van 1991 tot 1993.

Op 1 december werd oud-minister van Defensie en oud-partijleider J.J.C. Voorhoeve lid van de Raad van State.